

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Π.Μ.Σ. ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

***«Η Εξωτερική Πολιτική της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή από το 2002 Μέχρι
Σήμερα»***

Μεταπτυχιακός Φοιτητής: Μιχαήλ- Εμμανουήλ Δημάκας

A.M. : 1213M018

Επιβλέπουσα: Καθηγήτρια Ειρήνη Χειλά

Μέλη Επιτροπής: Καθηγητής Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Καθηγητής Χριστόδουλος Γιαλλουρίδης

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2015

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Π.Μ.Σ. ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

**«Η Εξωτερική Πολιτική της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή από το 2002 Μέχρι
Σήμερα»**

Μεταπτυχιακός Φοιτητής: Μιχαήλ- Εμμανουήλ Δημάκας

**Επιβλέπουσα: Ειρήνη Χειλά/Καθηγήτρια Διεθνών Σχέσεων και Διεθνούς Πολιτικής,
Τμήμα Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών**

Μέλη Επιτροπής:

**Χαράλαμπος Παπασωτηρίου/Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων και Στρατηγικών
Σπουδών, Τμήμα Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών**

**Χριστόδουλος Γιαλλουρίδης/Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων και Επικοινωνίας,
Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού**

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2015

Πίνακας Περιεχομένων

Εισαγωγή.....1

1. Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας μετά τον Ψυχρό Πόλεμο.....3

1.1. Η εξωτερική πολιτική τη δεκαετία του '90.....3

1.2. Τουρκική εξωτερική πολιτική μετά το 2002.....10

2. Το τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ.....16

2.1. Σχέσεις του Πολιτικού Ισλάμ με τα τουρκικά πολιτικά κόμματα.....21

2.2. Πολιτικό Ισλάμ και γεωπολιτική.....26

3. Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή (1992-2002)...31

3.1. Σχέσεις Τουρκίας- Συρίας (1992- 2002).....31

3.2. Σχέσεις Τουρκίας- Ιράν (1992- 2002).....	37
3.3. Σχέσεις Τουρκίας- Ιράκ (1992- 2002).....	43
3.4. Σχέσεις Τουρκίας- Ισραήλ (1992- 2002).....	52
4. Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή (2002- 2015)....	58
4.1. Σχέσεις Τουρκίας- Συρίας (2002- 2015).....	58
4.2. Σχέσεις Τουρκίας- Ιράν (2002- 2015).....	63
4.3. Σχέσεις Τουρκίας- Ιράκ (2002- 2015).....	70
4.4. Σχέσεις Τουρκίας- Ισραήλ (2002- 2015).....	75
5. Η ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας.....	83
6. Η διεθνολογική προσέγγιση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής.....	95
7. Συμπέρασμα.....	100
Παράρτημα.....	120
Βιβλιογραφία	

Εισαγωγή

Ενώ οι δεκαετίες του Ψυχρού Πολέμου απετέλεσαν το πλαίσιο που όριζε το ρόλο της Τουρκίας και σε μεγάλο βαθμό τις αλλαγές ή μη στο εσωτερικό της, η πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα φαίνεται να φέρνει στο φως μια νέα Τουρκία τόσο σε επίπεδο εσωτερικής κοινωνικοοικονομικής κατάστασης όσο και σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής. Ένα κοσμικού τύπου κράτος στενά συνδεδεμένο με τη Δύση κυρίως σε στρατιωτικό και οικονομικό επίπεδο φαίνεται να αλλάζει σε μια προσπάθεια ανάδειξης σε ισχυρό οικονομικοπολιτικό παράγοντα σε διεθνές επίπεδο. Παράλληλα ο ισλαμικός

χαρακτήρας του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης, το οποίο αναδείχθηκε στην εξουσία το 2002 και εξακολουθεί να κυβερνά την Τουρκία πάνω από μια δεκαετία, φαίνεται να δημιουργεί νέα δεδομένα τόσο σε ιδεολογικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο.

Οι συγκρούσεις στην Υπερκαυκάσια περιοχή αλλά και στη Μέση Ανατολή, το ζήτημα των αγωγών και της βιωσιμότητας των ενεργειακών πόρων σε συνδυασμό με τη νεοοθωμανική αντίληψη του ρόλου της Τουρκίας από τον Ahmet Davutoğlu¹ και στο πνεύμα των αρχών που έθεσε ο ίδιος για την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής, η Τουρκία άρχισε να υιοθετεί ένα ρόλο «ήπιας περιφερειακής δύναμης».

Ενώ δε την επομένη των επιθέσεων της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, αυξήθηκε το ενδιαφέρον και για το ρόλο της Τουρκίας ως συνδέσμου μεταξύ της Δύσης και του ισλαμικού κόσμου, αλλά και για το δυνητικό της ρόλο ως ενός κράτους- προτύπου για τις υπόλοιπες μουσουλμανικές χώρες, η ανάρρηση στην εξουσία της κυβέρνησης του ΚΔΑ συνοδεύτηκε από μια σειρά βασικών αλλαγών στην τουρκική πολιτική και την κοινωνία.

¹Ο Ahmet Davutoğlu γεννήθηκε το 1952 στην πόλη Τασκένδη του Ικονίου. Αφού ολοκλήρωσε τις σπουδές του στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση στο Λύκειο Αρρένων της Κωνσταντινούπολης (Διεθνές Γερμανικό Σχολείο), φοίτησε στο Τμήμα Πολιτικών και Οικονομικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Βοσπόρου. Μετά την αποφοίτησή του πραγματοποίησε μεταπτυχιακές σπουδές στη Δημόσια Διοίκηση και στις Διεθνείς Σχέσεις στο ίδιο πανεπιστήμιο. Από το 1993 έως το 1999 εργάστηκε στο Πανεπιστήμιο του Μαρμαρά όπου έγινε και τακτικός καθηγητής. Διετέλεσε πρόεδρος του Τμήματος Διεθνών Σχέσεων στο Πανεπιστήμιο Beykent της Κωνσταντινούπολης και δίδαξε ως αναπληρωτής καθηγητής στο Ισλαμικό Πανεπιστήμιο της Μαλαισίας. Στις 18/1/2003 σύμφωνα με απόφαση του προέδρου της Τουρκικής Δημοκρατίας και του πρωθυπουργού του απονεμήθηκε ο τίτλος του πρέσβη. Ο πολιτικός επιστήμονας, ακαδημαϊκός και πρέσβης Ahmet Davutoğlu διετέλεσε για επτά χρόνια προσωπικός σύμβουλος του Τούρκου πρωθυπουργού Recep Tayyip Erdoğan σε θέματα εξωτερικής πολιτικής. Στον ανασχηματισμό όμως της κυβέρνησης του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης την 1/5/2009, ο Erdoğan του ανέθεσε τα καθήκοντα του υπουργού εξωτερικών. Βλ. Χρήστος Δ. Μηνάγιας, «*Η Γεωπολιτική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας*», (Αθήνα, Τουρική, 2010), σελ. 34.

Οι πολιτικές αυτές μεταρρυθμίσεις συνέβαλαν στην έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων με την Ευρωπαϊκή Ένωση τον Οκτώβριο του 2005, οι οποίες βεβαίως ατόνησαν στη συνέχεια και παραμένουν μέχρι σήμερα στο επίπεδο της ικανοποίησης των όρων από πλευράς Τουρκίας. Παράλληλα, η Τουρκία αναπτύσσει στενές σχέσεις με τα γειτονικά της κράτη στη Μέση Ανατολή. Το όραμα του Davutoğlu, γνωστό και ως «Δόγμα Davutoğlu», στόχευε να θέσει την Τουρκία στο επίκεντρο της παγκόσμιας και περιφερειακής πολιτικής και να την μετατρέψει σε ρυθμιστικό παράγοντα. Στην προσπάθειά της δε να απαγκιστρωθεί από τις στρατηγικές των Η.Π.Α. και της Δύσης επιχείρησε να αναπτύξει δικό της στρατηγικό πρόγραμμα και τις δικές της προτεραιότητες προς την κατεύθυνση χάραξης ανεξάρτητης εξωτερικής πολιτικής στη βάση της θεωρίας περί «μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες», η οποία όμως τελικά αποδείχθηκε ατελέσφορη

Με την παρούσα ερευνητική εργασία θα επιχειρηθεί η παρουσίαση και η ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας από το 2002 μέχρι σήμερα, με μια σύντομη αναφορά στη δεκαετία του '90, σε σχέση με τα κράτη της Μέσης Ανατολής και ειδικότερα με την Συρία, το Ιράκ, το Ιράν και το Ισραήλ που αποτελούν τον πυρήνα των εξελίξεων. Η αναφορά στην εξωτερική πολιτική που ασκεί η Τουρκία έναντι των επιμέρους κρατών θα συνδυασθεί τόσο στην ιστορική της διαδρομή όσο και στη σημερινή πραγματικότητα με τα φλέγοντα ζητήματα τα οποία διαχρονικά αποτελούν σημεία συγκλίσεων ή αντιπαραθέσεων, όπως για παράδειγμα το ζήτημα της

Αλεξανδρέττας², η διαχείριση των υδάτων, αλλά και το Κουρδικό Ζήτημα που καθορίζει τις σχέσεις στις περισσότερες από τις χώρες που αναφέραμε.

Το κεφάλαιο για το πολιτικό Ισλάμ, κρίθηκε σκόπιμο να παρατεθεί προκειμένου να καταδειχθεί ο βαθμός επιρροής του στη λειτουργία του τουρκικού κράτους, αλλά και στην εξωτερική πολιτική και γεωπολιτική θέση της Τουρκίας ως σημείο επαφής των συμφερόντων των Η.Π.Α., της Κ.Α.Κ., της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Μέσης Ανατολής. Η αναφορά στην ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας, θα γίνει στη βάση της Συνόδου του Ελσίνκι και των δεδομένων που έχουν διαμορφωθεί μέχρι σήμερα. Τέλος, με τη διεθνολογική προσέγγιση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, επιχειρείται να καταδειχθεί η στρατηγική της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή κατά την περίοδο της διακυβέρνησης του ΚΔΑ, η οποία κινείται στο πλαίσιο του νταβουτογλιανού δόγματος, στην προοπτική προώθησης της πολιτικής της ήπιας ισχύος και αυτοπροβολής της ως περιφερειακού παίκτη στον ευρύτερο χώρο της Μέσης Ανατολής.

1. Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας μετά τον Ψυχρό Πόλεμο

²Πόλη και λιμάνι της νοτιοανατολικής Τουρκίας με 200.000 κατοίκους περίπου που έχει ως διοικητικό κέντρο την Αντιόχεια. Ενσωματώθηκε στην Τουρκία το 1939 και αποτέλεσε την τελευταία εδαφική προσθήκη στη χώρα. Η Συρία εξακολουθεί να αμφισβητεί μέχρι και σήμερα την τουρκική επικυριαρχία στην περιοχή, διαθέσιμο στο: www.antakya.gov.tr.

1.1. Η εξωτερική πολιτική τη δεκαετία του '90

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και του παγκόσμιου συστήματος διπολικής ισορροπίας, επέφεραν ριζικές αλλαγές στην ισορροπία δυνάμεων και στο περιφερειακό επίπεδο ασφαλείας με σημαντικές γεωπολιτικές, γεωστρατηγικές και γεωοικονομικές προεκτάσεις. Η Τουρκία ήταν ένα από τα πρώτα κράτη που έσπευσαν να αναδείξουν τον επί δεκαετίες «συμπιεσμένο αναθεωρητισμό» τους μέσα από την υιοθέτηση μαξιμαλιστικών στόχων σχετικά με την γεωπολιτική της θέση στη μεταδιπολική ισορροπία ισχύος. Και τούτο διότι η αλλαγή αυτή στην ισορροπία δυνάμεων είχε μεταξύ άλλων ως συνέπεια η Τουρκία να απωλέσει την αρχική γεωστρατηγική σημασία της και να μην αντιμετωπίζεται πλέον κατά τον ίδιο τρόπο από την Ευρώπη και τις Η.Π.Α.. Ως εκ τούτου στις νέες προκλήσεις και κυρίως σε ό,τι αφορά το φλέγον γι' αυτή Κουρδικό Ζήτημα και την αναζήτηση ενεργειακών αποθεμάτων, όφειλε να χαράξει μια νέα ανεξάρτητη, κατά το μάλλον ή ήττον, πολιτική στη Μέση Ανατολή. Το βάρος της χάραξης της νέας αυτής μαξιμαλιστικής πολιτικής, έφερε ο Turgut Özal ως πρόεδρος της Τουρκίας, ο οποίος επεδίωξε να ενισχύσει το ρόλο και να διευρύνει την επιρροή της Τουρκίας προς την ανατολική περιφέρειά της και να ενδυναμώσει την οικονομική συνεργασία με τα γειτονικά προς αυτή κράτη στη Μέση Ανατολή, χωρίς ωστόσο να διαταράξει τις σχέσεις με την κυρίαρχη δύναμη, δηλαδή τις Η.Π.Α. αλλά και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Έτσι η Τουρκία σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής εγκαταλείπει την «κεμαλική εμμονή» περί μιας προσανατολισμένης υψηλής στρατηγικής στις εξελίξεις των δυτικών δυνάμεων και εγκαθιδρύει την τακτική της αναβίωσης του «παντουρανικού

οράματος³» υπερβαίνοντας την κεμαλική σχολή σκέψης περί εσωστρεφούς και προσηλωμένης στις δυτικές εξελίξεις εξωτερική πολιτική⁴.

Ζητήματα όπως το Κουρδικό, με τις αλληπάλληλες πολεμικές συγκρούσεις με το ΡΚΚ⁵, η διαχείριση των υδάτων, ο Πόλεμος του Κόλπου και η ειρηνευτική προσπάθεια για τη Μέση Ανατολή, καθώς και η άνοδος του ισλαμικού Κόμματος της Ευημερίας⁶ υπό τον Necmettin Erbakan⁷, ήταν

³Το δόγμα του Παντουρανισμού έχει ως κύριο στόχο την προσέγγιση και τελικώς την ένωση όλων των λαών των οποίων οι ρίζες υποτίθεται ότι φθάνουν μέχρι το Turan, μια φανταστική περιοχή με απροσδιόριστα σύνορα, στις στέπες της Κεντρικής Ασίας. Σε ένα τουρκικό έγγραφο του 1832, σχετικά με Χανάτο της Kokand, το Turan ταυτίζεται κάπως με το Τουρκεστάν, το Ταταριστάν, το Ουζμπεκιστάν και το Μογγολιστάν, αναλόγως με τους κατοίκους που κυριαρχούσαν στις διάφορες χρονικές περιόδους. Τα όριά του προσδιορίζονται από την Κίνα προς Ανατολάς, το Θιβέτ, την Ινδία, και το Ιράν προς Νότον, την έρημο του Desht-i Kirchak και την Κασπία Θάλασσα προς Δυσμάς, και πάλι την έρημο του Desht-i Kirchak προς Βορρά. Συνεπώς ο Παντουρανισμός είναι μια πιο ευρεία έννοια από τον Παντουρκισμό, διότι περιλαμβάνει λαούς όπως τους Ούγγρους, τους Φινλανδούς και τους Εσθονούς. Βλ. Jacob M. Landau, *«Παντουρκισμός Το Δόγμα του Τουρκικού Επεκτατισμού»*, (Αθήνα, Θετίλη, 1994), σελ. 23- 24.

⁴Βλ. Σπυρίδων Ν. Λίτσας, *«Η Θεωρία της Ήπιας Ισχύος στο Πλαίσιο των Νέο-οθωμανικών Προσανατολισμών: Μια Ενδοσκόπηση στο Στρατηγικό Βάθος»* στο *«Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία»*, (Αθήνα, Ποιότητα, 2013), σελ. 213- 216.

⁵Το ΡΚΚ, το Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν ιδρύθηκε το 1974 ως μια μαρξιστική- λενινιστική επαναστατική ομάδα που αποτελείται κατά κύριο λόγο από Κούρδους της Τουρκίας. Επειδή η κυβέρνηση της Τουρκίας έχει αρνηθεί στους Κούρδους βασικά πολιτικά, πολιτιστικά και γλωσσικά δικαιώματα., από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 το ΡΚΚ δραστηριοποιήθηκε πέρα από ανταρτικές, επαναστατικές κινήσεις στην ύπαιθρο χώρα και σε πράξεις αστικής τρομοκρατίας στην προσπάθειά του να δημιουργήσει ένα ανεξάρτητο κουρδικό κράτος στην νοτιοανατολική Τουρκία, όπου υπάρχει κυρίως κουρδικός πληθυσμός, διαθέσιμο στο: www.globalsecurity.org.

⁶Το Κόμμα της Ευημερίας (Refah Partisi) ιδρύθηκε το 1983 από τον Necmettin Erbakan. Στις εκλογές του 1995 απέσπασε το 21.86% των ψήφων, κατέστη πρώτο κόμμα με 160 βουλευτές και σχημάτισε, τον Ιούνιο του 1996, κυβέρνηση με το Κόμμα του Ορθού Δρόμου (Doğru Yol Partisi) της Tansu Çiller. Στην περίοδο της ολιγόμηνης διακυβέρνησής του, οι στρατηγικοί προσανατολισμοί της Τουρκίας δεν μεταβλήθηκαν, όμως τα προτεινόμενα μέτρα της «ισλαμοποίησης» της χώρας, προκάλεσαν έντονες αντιδράσεις με αποτέλεσμα την απαγόρευση του κόμματος τον Ιανουάριο του 1998 και την επανεμφάνισή του ως Κόμμα της Αρετής (Fazilet Partisi), 11 μήνες αργότερα. Τον Ιούλιο του 2001 εμφανίστηκε το Κόμμα της Ευδαιμονίας (Saadet Partisi), το οποίο αποτέλεσε διάδοχο κόμμα αυτού της Αρετής και εξακολούθησε να

ουσιαστικά οι παράγοντες που διαδραμάτισαν πρωτεύοντα ρόλο για την άσκηση εξωτερικής πολιτικής από την Τουρκία στη διάρκεια της δεκαετίας του '90.

Ειδικότερα ο Πόλεμος του Κόλπου αποτέλεσε την ευκαιρία προκειμένου η τουρκική εξωτερική πολιτική στη Μέση Ανατολή, η οποία βρισκόταν «εν υπνώσει», να δραστηριοποιηθεί στο βαθμό που ανήγαγε την Τουρκία ως έναν από τους βασικούς δρώντες στην περιοχή. Ωστόσο, αν και η στάση αυτή της Τουρκίας δεν εκτιμήθηκε στο βαθμό αυτό που θα έπρεπε από τους Άραβες γείτονές της και ενώ έχουν διατυπωθεί διαφορετικές απόψεις ως προς το αποτέλεσμα της Κρίσης του Κόλπου για την Τουρκία, η πρωτοβουλία του προέδρου Özal να συνταχθεί με το πλευρό του Διεθνούς Συμμαχικού Συνασπισμού⁸, επιβεβαίωσε τη γεωστρατηγική της αναγκαιότητα στην περιοχή. Βέβαια στον αντίποδα της γεωστρατηγικής αναβάθμισης εξελίχθηκε το Κουρδικό Ζήτημα, το οποίο έλαβε μεγαλύτερες

υφίσταται μέχρι και σήμερα. Βλ. Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης- Αφεντούλης Θ. Λαγγίδης, «Μετακεμαλισμός», (Αθήνα, Σιδέρης, 2010), σελ. 92.

⁷Ο Necmettin Erbakan (29/10/1926- 27/2/2011) γεννήθηκε στην Σινώπη και σπούδασε μηχανικός στο Τεχνικό Πανεπιστήμιο της Πόλης (İstanbul Teknik Üniversitesi) από όπου αποφοίτησε το 1948. Ήρθε στο προσκήνιο ως Πρόεδρος της Ένωσης Επιμελητηρίων και Χρηματιστηρίων Τουρκίας (TOBB, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği). Εξελέγη ανεξάρτητος βουλευτής το 1969. Το 1970, ίδρυσε το Κόμμα Εθνικής Τάξης το οποίο είχε ισλαμικά και εθνικιστικά στοιχεία. Το κόμμα κηρύχθηκε παράνομο το 1971 και ξαναεμφανίστηκε ως Κόμμα Εθνικής Σωτηρίας το 1973. Όταν το κόμμα του προσχώρησε στον κυβερνητικό συνασπισμό με το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα του Ecevit, ο Erbakan έγινε αντιπρόεδρος και Υπουργός Επικρατείας. Συμμετείχε στην κυβέρνηση Εθνικιστικού Μετώπου του Demirel. Απομακρύνθηκε από την πολιτική το 1980, αλλά το 1987 επέστρεψε για να ηγηθεί του Κόμματος της Ευημερίας. Τον Ιούλιο του 1996, ορκίστηκε πρώτος ισλαμιστής πρωθυπουργός της Τουρκικής Δημοκρατίας. Βλ. Erik J. Zürcher, Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας, (Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2004), σελ. 480.

⁸Ο Διεθνής Συμμαχικός Συνασπισμός αποτελούνταν από τα εξής κράτη: Αφγανιστάν, Μπαχρέιν. Μπαγκλαντές, Τσεχοσλοβακία, Αίγυπτος, Γαλλία, Κουβέιτ, Μαρόκο, Ομάν, Νίγηρας, Πακιστάν, Κατάρ, Σαουδική Αραβία, Σενεγάλη, Συρία, Η.Α.Ε., Η.Π.Α. και Μεγάλη Βρετανία. Η Γερμανία και η Ιαπωνία προσέφεραν οικονομική υποστήριξη και οπλισμό αντί για απευθείας πολεμική βοήθεια. Βλ. Geoffrey Regan, «Μάχες που Άλλαξαν την Ιστορία 50 Αποφασιστικές Μάχες σε 2.500 Χρόνια Πολέμων», (Αθήνα, Κασταλία, 2007), σελ. 214.

διαστάσεις και επηρέασε τόσο τα εσωτερικά ζητήματα της Τουρκίας όσο και τις σχέσεις της με την Συρία και το Ιράν, αφού θεωρήθηκε από την Τουρκία ότι τα εδάφη των δύο αυτών κρατών αποτέλεσαν τις βασικές εστίες εκπαίδευσης των Κούρδων ανταρτών.

Σε ό,τι αφορά δε το ζήτημα των υδάτινων αποθεμάτων και συγκεκριμένα το Πρόγραμμα της Νοτιοανατολικής Ανατολίας (GAP), σχετικά με την κατασκευή φραγμάτων και υδροηλεκτρικών σταθμών (Φράγμα Atatürk)⁹ στους ποταμούς Τίγρη και Ευφράτη, τα οποία επιτρέπουν στην Τουρκία να τα χρησιμοποιεί ως διπλωματικό όπλο πίεσης εναντίον των Αράβων, επιβάρυνε τις ήδη τεταμένες σχέσεις της με την Συρία και το Ιράκ, ενώ το σχέδιο ενός «αγωγού ειρήνης» ως πρόταση του προέδρου Özal από το 1986 με σκοπό τη διοχέτευση νερού από την Τουρκία στις χώρες του Κόλπου δεν υλοποιήθηκε ποτέ¹⁰.

Η δεκαετία του '90 σηματοδοτήθηκε από την πρόοδο που παρατηρήθηκε στις σχέσεις Τουρκίας- Ισραήλ, οι οποίες ολοκληρώθηκαν με την υπογραφή στρατιωτικής συμφωνίας τον Φεβρουάριο του 1996 που προέβλεπε κοινή στάση των δύο χωρών απέναντι στο PKK, ενώ παράλληλα προκάλεσε ανησυχία και αναστάτωση στον αραβικό κόσμο. Η κίνηση αυτή ενώ ενίσχυσε τα ερείσματα της χώρας στις ΗΠΑ, πιθανόν να ναρκοθέτησε τις τουρκικές προοπτικές στη Μέση Ανατολή. Η υπογραφή του

⁹Το ύψος του φράγματος είναι 184 μέτρα και το μήκος του 1914 μέτρα. Η επιφάνεια της τεχνητής λίμνης είναι 817 τετρ. χιλιόμετρα. Η ελάχιστη χωρητικότητά του είναι 36.5 δις κυβικά μέτρα. Η ενεργειακή του δυνατότητα είναι της τάξεως των 2.400 MW και μπορεί να αρδεύσει έως 692.000 εκτάρια στην πεδιάδα του κάτω Ευφράτη. Βλ. Ιωάννης Θ. Μάζης, «Γεωπολιτική των Υδάτων στη Μέση Ανατολή (Αραβικές Χώρες- Ισραήλ- Τουρκία)», (Αθήνα, Παπαζήσης, 2001), σελ. 191.

¹⁰Βλ. Δημήτρης Τριανταφύλλου- Ελένη Φωτίου, «Τουρκική Εξωτερική Πολιτική την Εποχή του AKP Προς μια Pax Ottomana;», (Αθήνα, Παπαζήσης, 2010), σελ. 141- 217.

Πρωτοκόλλου του Oslo¹¹ για την επίλυση του Παλαιστινιακού, ενίσχυσε το ειρηνευτικό προφίλ της Τουρκίας, αφού συμμετείχε στην ειρηνευτική διαδικασία, ενώ ταυτόχρονα ισχυροποίησε περαιτέρω τις σχέσεις της με το Ισραήλ. Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας δεν αλλάζει προσανατολισμό και επί εποχής Erbakan, ο οποίος προώθησε τις επαφές με ακραίες μουσουλμανικές χώρες και οργανώσεις, όπως η Λιβύη, το Ιράν, η Μουσουλμανική Αδελφότητα¹², η Hezbollah¹³ και η Hamas¹⁴. Τροχοπέδη

¹¹Οι Συμφωνίες του Oslo καθιέρωσαν στη Δυτική Όχθη και τη Λωρίδα της Γάζας τριών ειδών περιοχές: τις Περιοχές Α, που βρίσκονται υπό τον πλήρη έλεγχο της Παλαιστινιακής Αρχής· τις περιοχές Β, που βρίσκονται υπό τον πολιτικό έλεγχο της Παλαιστινιακής Αρχής και υπό τον στρατιωτικό έλεγχο του Ισραήλ· και τις περιοχές Γ, που βρίσκονται υπό τον πλήρη έλεγχο του Ισραήλ. Βλ. Chaim Herzog, «Οι Αραβοϊσραηλινοί Πόλεμοι Η Αραβοϊσραηλινή Διένεξη από το 1948 Μέχρι Σήμερα», (Αθήνα, Λιναίος, 2011), σελ. 767.

¹²Είναι πολιτικοθρησκευτικό σουνιτικό κίνημα το οποίο αγωνίζεται για την εγκαθίδρυση καθεστώτων καθοδηγούμενων από το Κανονικό Δίκαιο (σαρία). Ιδρύθηκε το 1928 στην Αίγυπτο από τον Hassan al- Banna και τη δεκαετία του 1940 διαδόθηκε στην Συρία και στην Παλαιστίνη. Βλ. «Πάπυρος Larousse Το Παπυράκι» (Αθήνα, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος, 2003), σελ. 1135.

¹³Στα αραβικά σημαίνει «Κόμμα του Θεού». Πρόκειται για ριζοσπαστική λιβανέζικη οργάνωση σιτών που συστάθηκε το 1982 ως απάντηση στην ισραηλινή εισβολή στον Λίβανο. Έχει ως στόχο την εγκαθίδρυση ισλαμικής εξουσίας στον Λίβανο, την απελευθέρωση όλων των κατεχομένων αραβικών εδαφών και την απέλαση των μη μουσουλμάνων από τις μουσουλμανικές χώρες. Η οργάνωση χρηματοδοτείται από το Ιράν και δρα κυρίως στην κοιλάδα Beqaa, νοτίως της Βηρυτού. Αριθμεί περίπου 40.000 μέλη στον Λίβανο και οι οπαδοί της ανέρχονται σε αρκετές χιλιάδες. Διαθέτει βαρύ πυροβολικό, μεταξύ άλλων και ρουκέτες BM- 21. Μέλη της κατηγορούνται ότι συμμετείχαν σε πολλές ένοπλες επιθέσεις κατά των Η.Π.Α. Η Hezbollah εμφανίζεται με το όνομα Ισλαμική Τζιχάντ, ενώ η ένοπλη πτέρυγα ονομάζεται Ισλαμική Αντίσταση. Βλ. Loretta Napoleoni, «Ο Ισλαμιστικός Φοίνικας Το Ισλαμικό Κράτος και οι Γεωπολιτικές Ανακατατάξεις στη Μέση Ανατολή», μεταφ, (Αθήνα, Πατάκης, 2014), σελ. 183.

¹⁴Δημιουργήθηκε στις 14 Δεκεμβρίου 1987. Είναι ο παλαιστινιακός κλάδος της Μουσουλμανικής Αδελφότητας και έχει ως στόχο την ίδρυση Ισλαμικού Παλαιστινιακού Κράτους στη θέση του Ισραήλ. Πρόκειται για την κύρια αντιπολίτευση στην ΟΑΠ (Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης) στα κατεχόμενα εδάφη από το Ισραήλ. Πρεσβεύει ότι ο πόλεμος είναι το μοναδικό μέσο για την απελευθέρωση των κατεχομένων και δε δέχεται ή αποκλείει ολοκληρωτικά τους όποιους συμβιβασμούς. Είναι υπεύθυνη για πολλές επιθέσεις στο Ισραήλ, κυρίως για αποστολές αυτοκτονίας, αλλά ήταν έτοιμη να αναγνωρίσει το Ισραήλ προκειμένου να συμμετάσχει σε κυβέρνηση συνασπισμού στις αρχές του καλοκαιριού του 2014. Οι δραστηριότητές της συγκεντρώνονται στη Λωρίδα της Γάζας και σε ορισμένες περιοχές της Δυτικής Όχθης. Οι στόχοι της, όπως δηλώνονται στο καταστατικό της 18^{ης} Αυγούστου 1988,

στην επιδιωκόμενη αλλαγή πολιτικής αποτέλεσαν οι παραδοσιακοί φορείς λήψης αποφάσεων, δηλαδή ο στρατός και το υπουργείο εξωτερικών.

Συμπερασματικά κατά τη δεκαετία του '90, η τουρκική εξωτερική πολιτική από τον απομονωτισμό της δεκαετίας του '80, οδηγείται στην εξωστρέφεια και την αναζήτηση ενός περιφερειακού ρόλου. Πρωταγωνιστές βεβαίως της αλλαγής στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας, υπήρξαν οι πρόεδροι Özal και Erbakan. Ωστόσο, παρά τις προσπάθειες των δύο αυτών πρωταγωνιστών, η Τουρκία δεν κατάφερε να καταστεί περιφερειακός παίκτης στη Μέση Ανατολή, ούτε να άρει παραδοσιακές αντιθέσεις και καχυποψίες με τους γείτονές της. Τα διλήμματα ασφαλείας και οι παρακαταθήκες στην κουλτούρα της Τουρκίας ως βασικά εμπόδια στην επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού για την απόκτηση ηγεμονικού ρόλου στην περιοχή, ενισχύονται και από την καχυποψία των Αράβων απέναντι στο κοσμικό καθεστώς της Τουρκίας και την ενίσχυση των σχέσεων της με το Ισραήλ και τις Η.Π.Α.. Η καχυποψία αυτή αποτυπώθηκε στην ταπεινωτική για τον Erbakan συμπεριφορά που επεφύλαξε ο ηγέτης της Λιβύης Muammar Gaddafi¹⁵, κατά την επίσκεψη του Τούρκου πρωθυπουργού στην Τρίπολη, όταν ο Λίβυος ηγέτης κατέκρινε την

περιλαμβάνουν, εκτός από την απελευθέρωση της Παλαιστίνης και τη δημιουργία ισλαμικού παλαιστινιακού κράτους, την απόρριψη οποιασδήποτε δυτικής παρουσίας στις μουσουλμανικές χώρες, καθώς και την αντίθεση στην εκκοσμίκευση και στον εκδυτικισμό της αραβικής κοινωνίας. Βλ. Loretta Napoleoni, *Ο Ισλαμιστικός.....*, ό.π. σελ. 184.

¹⁵Ο Muammar Muhammad Abu Minyar al- Gaddafi (1942- 20/10/2011), ήταν Λίβυος πολιτικός και στρατιωτικός που έμεινε γνωστός με το προσωνύμιο «Συνταγματάρχης Gaddafi». Υπήρξε κύριος οργανωτής του πραξικοπήματος που ανέτρεψε τον βασιλιά Idriss A' (1969), ενώ διετέλεσε πρόεδρος του Επαναστατικού Συμβουλίου (1969- 1977) και γενικός γραμματέας του Γενικού Κογκρέσου του Λαού (1977). Το 1979 παραιτήθηκε από τα επίσημα αξιώματά του, αλλά παρέμεινε ο ουσιαστικός αρχηγός του κράτους. Προώθησε την «ισλαμική πολιτιστική επανάσταση», προσπάθησε ανεπιτυχώς να ιδρύσει ομοσπονδία με άλλα αραβικά κράτη (διαδοχικά, με την Αίγυπτο, την Συρία, την Τυνησία) και ακολούθησε πολιτική επέκταση στο Τσαντ. Βλ. *Πάπυρος Larousse.....*, ό.π. σελ.781.

εξωτερική πολιτική της Τουρκίας αναφορικά με το Ισραήλ και τάχθηκε αναφανδόν υπέρ της ίδρυσης ενός κουρδικού κράτους¹⁶.

Γενικά, η σύμπλευση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής με εκείνης των Η.Π.Α. και της Δύσης γενικότερα, η υπογραφή στρατιωτικής συμφωνίας με το Ισραήλ, οι τεταμένες σχέσεις με τα γειτονικά κράτη της Συρίας και του Ιράκ εξαιτίας του Κουρδικού, καθώς και η συνολική εικόνα των Αράβων ότι είναι «υποχείρια» της Δύσης και «προδότες» του Ισλάμ, ήταν οι βασικοί λόγοι για τους οποίους η Τουρκία δεν μπόρεσε αν και προσπάθησε να αποτελέσει πρότυπο συμφιλίωσης του Ισλάμ με τις δυτικές αξίες και να καταστεί μοντέλο για το μουσουλμανικό κόσμο. Για το λόγο αυτό αποφάσισε να μετατοπίσει τις δραστηριότητες της στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας και της Κεντρικής Ασίας¹⁷.

1.2. Τουρκική εξωτερική πολιτική μετά το 2002

Όπως προαναφέρθηκε, μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, οι έννοιες «γεωπολιτικός», «γεωπολιτισμικός», «γεωοικονομικός» και «γεωστρατηγικός» χρησιμοποιούνταν πολύ συχνά και αναθεωρούνταν ως εκ τούτου παράμετροι ισχύος ενός κράτους. Οι βασικοί παράγοντες οι οποίοι προσδιορίζουν τη γεωπολιτική και γεωστρατηγική παράμετρο ισχύος είναι η γεωγραφική θέση της χώρας, τα πολιτικά και οικονομικοκοινωνικά της

¹⁶Βλ. Νίκος Μούδουρος, «Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας Από την Κεμαλική Κυριαρχία στον «Ισλαμικό» Νεοφιλελευθερισμό», (Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2012), σελ. 210- 214.

¹⁷Βλ. Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης, «Η Τουρκία στον 21^ο Αιώνα Ο Μακρύς Δρόμος Προς την Ευρώπη», (Αθήνα, Σιδέρη, 2004), σελ. 209- 217.

δεδομένα, στα οποία πρέπει να προστεθούν η στρατιωτική της ισχύς και η ενεργός παρουσία της στο διεθνές περιβάλλον. Εκμεταλλευόμενη αυτούς τους παράγοντες η Τουρκία αντλεί ένα μεγάλο μέρος της ενέργειάς της. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια σημαντική αλλαγή στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας. Η ειδοποιός διαφορά μεταξύ της πολιτικής της κεμαλικής εποχής σε σχέση με τη σύγχρονη αντίληψη της δεκαετίας του 2000, είναι η επικέντρωση στην πολιτική του οράματος έναντι της διαχείρισης των κρίσεων που δημιουργούνταν στην ευρύτερη περιοχή. Έτσι είναι κλασική η συχνή αναφορά τόσο του προέδρου όσο και του Τούρκου πρωθυπουργού στο «τουρκικό όραμα». Δημιουργείται έτσι η αντίληψη και η πεποίθηση ταυτόχρονα ότι η Τουρκία είναι μια χώρα που εξασφαλίζει την τάξη στον περίγυρό της και ότι μπορεί να παρεμβαίνει δραστικά και αποτελεσματικά σε κάθε δεδομένη στιγμή. Κύριος εκφραστής και διαμορφωτής της νέας αυτής αντίληψης θεωρείται ο τότε υπουργός εξωτερικών και νυν πρωθυπουργός της Τουρκίας Ahmet Davutoğlu, ο οποίος κατόρθωσε να πείσει την τουρκική κυβέρνηση και κυρίως το στρατιωτικό κατεστημένο ότι η δημιουργία ενός νεοοθωμανικού προφίλ για την Τουρκία είναι αναγκαία και προς το συμφέρον της¹⁸. Το νέο αυτό προφίλ το οποίο βοηθάει στην αναζήτηση ταυτότητας των Τούρκων στον 21^ο αιώνα, στηρίζεται στις αρχές του παντουρκισμού¹⁹, στην ανάληψη

¹⁸Βλ. Ιωάννης Γρηγοριάδης, «Η «Νέα Τουρκική Εξωτερική Πολιτική»: Μια Αξιολόγηση των Πολιτικών και Οικονομικών της Ερεισμάτων» στο «Η Νέα Τουρκική Ηγεμονία Διαστάσεις του Πολιτικού Ισλάμ», επιμ. Νίκος Μούδουρος- Μιχάλης Ν. Μιχαήλ, (Αθήνα, Παπαζήσης, 2014), σελ. 283- 291.

¹⁹Ο Παντουρκισμός είναι μια χαρακτηριστική αλυτρωτική ιδεολογία και κίνημα, και οι ευρύτεροι στόχοι του αποτελούν χαρακτηριστικό γνώρισμα του είδους. Μολονότι αποτελεί μια από τις σημαντικότερες και πιο ενδιαφέρουσες ιδεολογίες μεταξύ των λαών της Εγγύς και της Μέσης Ανατολής, ποτέ δεν εξετάστηκε στο σύνολο μέσα στο γενικό πλαίσιο της Τουρκίας. Διάφορες πτυχές του Παντουρκισμού, κυρίως οι αρχές του μεταξύ των τουρκικών ομάδων στη Νότια Ρωσία και στην Κεντρική Ασία, έχουν περιγραφεί σε πολλές μονογραφίες. Τα δύο έργα που

ηγετικού ρόλου σε περιφερειακό επίπεδο της Τουρκίας, στην ανάληψη διαμεσολαβητικού ρόλου στο χώρο της Μέσης Ανατολής και ευρύτερα στο σύνολο του ισλαμικού κόσμου, επίλυση των διμερών προβλημάτων με τους γείτονες στο «όραμα των μηδενικών προβλημάτων» και τέλος στην αρχή της εκμετάλλευσης της γεωστρατηγικής θέσης της Τουρκίας ως ενεργειακής πύλης προς τη Δύση.

Το όραμα το οποίο επικαλείται ο Davutoğlu, είχε ως στόχο να θέσει την Τουρκία στο επίκεντρο της παγκόσμιας και περιφερειακής πολιτικής και να την καταστήσει ρυθμιστικό παράγοντα. Κατ' αυτόν η Τουρκία με ιστορία και πολιτιστική κληρονομιά, ανήκει στην ομάδα των προνομιούχων κρατών με «στρατηγικό βάθος». Είναι η χώρα που ανήκει ταυτόχρονα στη Μέση Ανατολή, αλλά και στα Βαλκάνια, και στον Καύκασο και στην Κεντρική Ασία ως κληρονόμος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Και επειδή η οικονομία είναι από τις βασικές παραμέτρους άσκησης μιας πολυδιάστατης εξωτερικής πολιτικής για το λόγο αυτό στις προτεραιότητες του νέου κόμματος (ΚΔΑ), ήταν η οικονομική ανάπτυξη της Τουρκίας με αποτέλεσμα μετά από μια περίοδο οικονομικής κρίσης, η Τουρκία να καταστεί μέλος των G- 20, με τη φιλοδοξία του Davutoğlu να την εντάξει ανάμεσα στις δέκα μεγαλύτερες οικονομίες παγκοσμίως. Έτσι ο δυναμισμός της τουρκικής οικονομίας συνέβαλε τα μέγιστα στην ανασυγκρότηση και διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής. Η οικονομική διπλωματία μετατράπηκε σε έναν από τους βασικούς πυλώνες της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, η οποία δεν περιοριζόταν πλέον στις χώρες της Εγγύς Ανατολής,

έχουν περιγράψει το ιστορικό του Παντουρκισμού και αφορούν την Τουρκία είναι το «*Τουρκισμός*» (Türkçülük) του Yusuf Akçura, στο τέλος του «*Τουρκικού Χρονικού*» (Türk Yılı), μιας επετηρίδας που εξέδωσε το 1928, και η «*Ιστορία του Τουρκισμού*» (Türkçülüğün Tarihi) του Hüseyin Namık Orkun, η οποία εκδόθηκε 16 χρόνια αργότερα και χρησιμοποίησε μεγάλο μέρος της αφηγήσεως του Akçura. Βλ. Jacob M. Landau, *Παντουρκισμός.....*, ό.π. σελ. 26- 27.

αλλά επεκτάθηκε και στην αφρικανική ήπειρο. Έτσι η Τουρκία δεν αντιμετωπίζεται πλέον ως στρατοκρατικό, κοσμικό κράτος, αλλά ως ένα κατά πλειοψηφία μουσουλμανικό, το οποίο μπορούσε να βρει τη λεπτή ισορροπία μεταξύ της ισλαμικής του ταυτότητας και της προσανατολισμένης στα δυτικά πρότυπα πολιτικής και οικονομικής ζωής.

Σε ό,τι αφορά την πολιτική της στην περιοχή της Μέσης Ανατολής η Τουρκία ανέλαβε πολλές διπλωματικές πρωτοβουλίες. Επιχείρησε κατ' αρχήν να μεσολαβήσει και να προωθήσει την επίλυση των διενέξεων στο Λίβανο, το Ιράκ και το Σουδάν, ενώ ανέλαβε πρωτοβουλίες που αποσκοπούσαν στη βελτίωση των σχέσεων της με την Αρμενία, την Συρία, αλλά και την περιφερειακή κυβέρνηση του Κουρδιστάν στο Ιράκ. Με τις ενέργειες της αυτές, οι οποίες έγιναν ενθουσιωδώς αποδεκτές από τα κράτη της Μέσης Ανατολής, η Τουρκία θεωρήθηκε έμπιστος μεσολαβητής και δύναμη οικονομικής και πολιτικής μεταρρύθμισης. Οι διπλωματικές αυτές κινήσεις σε επίπεδο διμερών σχέσεων, ήταν η υπογραφή συμφωνιών με την Συρία, την Λιβύη, την Υεμένη και τον Λίβανο, που αφορούσε την κατάργηση της υποχρεωτικής θεώρησης για τουριστικές εκατέρωθεν επισκέψεις. Ακολούθησε η ίδρυση των Συμβουλίων Στρατιωτικής Συνεργασίας με το Ιράκ και την Συρία. Οι ενέργειες αυτές στα πρότυπα ενός ευρωπαϊκού μοντέλου συνεργασίας, οδήγησαν τον Μάρτιο του 2011 τους Τούρκους αξιωματούχους στην παρουσίαση της ιδέας του Shamgen²⁰ αντίστοιχης της ευρωπαϊκής συνθήκης του Schengen²¹ που σκοπό θα είχε να

²⁰Αναφορικά με τη Συνθήκη Shamgen χαρακτηριστική είναι και η δήλωση του Ιρανού αντιπροέδρου Ali Agha- Mohammadi: «Όπως προσφέρθηκε από τον Τούρκο πρωθυπουργό Recep Tayyip Erdoğan, οι τουρίστες μπορούν να επισκεφθούν τις τέσσερις αυτές χώρες με κοινή βίζα», Βλ. «Shamgen: The Muslim Union», διαθέσιμο στο: www.rehmat1.com.

²¹Συμφωνίες που υπεγράφησαν το 1985 και το 1990 στην πόλη Schengen του Λουξεμβούργου από την Γερμανία, το Βέλγιο, την Γαλλία, το Λουξεμβούργο και την Ολλανδία στις οποίες

εισαγάγει ένα είδος περιφερειακής βίζας της Τουρκίας, του Ιράν, του Ιράκ και της Συρίας με δυνατότητα μελλοντικής επέκτασης του μέτρου στην Υεμένη, στον Λίβανο, στην Λιβύη, στο Μαρόκο και στην Τυνησία. Στόχος ήταν η προσέλκυση τουριστών και η προώθηση της περιφερειακής οικονομικής συνεργασίας μεταξύ των χωρών²².

Προς την ίδια κατεύθυνση κινήθηκε η εξωτερική πολιτική προς το Ιράν για το οποίο οι θέσεις του τότε πρωθυπουργού Erdoğan για το πυρηνικό πρόγραμμα του ιρανικού κράτους ήταν συγκαταβατικές, αφού θεωρούσε ότι ήταν άδικη η επιβολή κυρώσεων, ενώ στο Ισραήλ το οποίο επίσης αποτελεί πυρηνική δύναμη δεν έχει επιβληθεί καμία κύρωση. Η θέση αυτή για εγκαθίδρυση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής στη βάση ηθικών κανόνων, είχε θετική απήχηση στην κοινή γνώμη των Αράβων. Όμως η αντιφατική εν πολλοίς εξωτερική πολιτική έχει δεχθεί αυστηρή κριτική τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό και τούτο διότι η κυβέρνηση του ΚΔΑ φάνηκε να αμφιταλαντεύεται μεταξύ προφορικών εξαγγελιών για δημοκρατία και υπολογισμούς βασισμένους στη Realpolitik²³. Έτσι οι τουρκικές κυβερνητικές δεσμεύσεις για φιλελεύθερες και δημοκρατικές

προσχώρησαν στη συνέχεια τα υπόλοιπα κράτη- μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εκτός της Μεγάλης Βρετανίας και της Ιρλανδίας), καθώς και η Ισλανδία και η Νορβηγία. Αποσκοπώντας στην καθιέρωση, με την προοδευτική κατάργηση των συνόρων, της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων στο εσωτερικό του κοινοτικού χώρου (χώρος Schengen), όπως αυτός χαρακτηρίζεται από τις παραπάνω χώρες, και στην ενίσχυση μέσω στενής συνεργασίας της ασφάλειας στον χώρο αυτόν, οι συμφωνίες τίθενται σταδιακά σε εφαρμογή από το 1995. Βλ. *Πάπυρος Larousse.....*, ό.π. σελ. 1568.

²²Βλ. Δημήτρης Τριαντάφυλλου- Ελένη Φωτίου, *Τουρκική.....*, ό.π. σελ. 141- 155.

²³Ο όρος «*Realpolitik*» υποδηλώνει ένα είδος πολιτικής ή διπλωματίας που βασίζεται κυρίως στην ισχύ, σε πρακτικές μεθόδους, σε υλικούς παράγοντες και σε θεωρήσεις, παρά σε σαφείς ιδεολογικές αντιλήψεις εθνικού ή ηθικού περιεχομένου. Για μια εκτενέστερη ανάλυση της «*Realpolitik*», μπορεί κανείς να ανατρέξει στα συγγράμματα του Niccolò Machiavelli και πολύ μεταγενέστερα του Henry Kissinger, μεταξύ άλλων Niccolò Machiavelli, «*The Prince*» (London: Penguin, 2004) και Henry Kissinger, «*Diplomacy*» (New York: Simon & Schuster, 1994). Βλ. Δημήτρης Τριανταφύλλου- Ελένη Φωτίου, *Τουρκική.....*, ό.π. σελ. 222.

αξίες εύκολα μπορούν να παρακαμφθούν και να αθετηθούν στο βωμό των κυρίαρχων οικονομικών και στρατηγικών συμφερόντων. Αρκετά είναι τα παραδείγματα της αντιφατικής αυτής εξωτερικής πολιτικής. Έτσι τα διπλά μέτρα και σταθμά της Τουρκίας στην Αίγυπτο και στη Λιβύη δεν ξεχώρισαν από εκείνα τα κράτη που η ίδια η ηγεσία του ΚΔΑ συνήθιζε να κατηγορεί για «έλλειψη ηθικών αρχών στη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής».

Επεκτεινόμενοι πέραν του χώρου της Μέσης Ανατολής για ιστορικούς και μόνο λόγους, θα μπορούσαμε να πούμε ότι εξίσου αντιφατική ήταν η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας κατά τη διάρκεια της κρίσης στο Darfur²⁴ στο Σουδάν. Στη συγκεκριμένη περίπτωση οι δήθεν ευαισθησίες της κυβέρνησης του ΚΔΑ για τα ανθρώπινα δικαιώματα εξανεμίστηκαν, αφού αντί να καταδικάσει τις πράξεις του προέδρου της χώρας Omar al- Bashir για τον οποίο είχε εκδοθεί ένταλμα σύλληψης από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, κράτησε αποστάσεις και διατήρησε στενούς οικονομικούς και πολιτικούς δεσμούς με τη χώρα. Και όλα αυτά στο όνομα μιας «ισλαμικής ευθυγράμμισης», αφού «ένας μουσουλμάνος δεν μπορεί να διαπράξει γενοκτονία» σύμφωνα με την άποψη του τότε Τούρκου πρωθυπουργού Recep Tayyip Erdoğan²⁵, την οποία διατύπωσε στη σύνοδο

²⁴Αναφερόμαστε στον εμφύλιο πόλεμο στο Darfur που βρίσκεται στο Δυτικό Σουδάν. Ο πόλεμος ξέσπασε τον Φεβρουάριο του 2003 και συνεχίζεται μέχρι και σήμερα με αποτέλεσμα πάνω από μισό εκατομμύριο άνθρωποι να έχουν χάσει τη ζωή τους, ενώ ο αριθμός των εκτοπισθέντων ανέρχεται στα 3 περίπου εκατομμύρια σύμφωνα με στοιχεία του Ο.Η.Ε. Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε «*Dictionary Of Wars*», επιμ. George Childs Kohn, (New York, Checkmark Books, 2007), σελ. 529- 530.

²⁵Ο Recep Tayyip Erdoğan (26/2/1954), είναι Τούρκος πολιτικός, Πρόεδρος της Τουρκίας από τον Αύγουστο του 2014. Διετέλεσε επίσης Πρωθυπουργός της χώρας από το 2003 έως το 2014, για τρεις συνεχόμενες θητείες, ενώ υπηρέτησε και ως Δήμαρχος Κωνσταντινούπολης (1994-1998). Υπήρξε ο ιδρυτής και πρώτος αρχηγός του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης. Με τη νίκη του στις προεδρικές εκλογές τον Αύγουστο του 2014 έγινε ο πρώτος Τούρκος πρόεδρος που εκλέχθηκε από το λαό, Βλ. «*Βιογραφικό Ερντογάν*», διαθέσιμο στο: www.diolkos.blogspot.gr.

κορυφής του Οργανισμού Ισλαμικής Διάσκεψης (ΟΙC)²⁶ στα τέλη του 2009 κατά την επικείμενη άφιξη του προέδρου Omar al- Bashir. Έτσι η διπρόσωπη αυτή στάση της Τουρκίας στην εξωτερική πολιτική, όπως προαναφέρθηκε, αλλά και η κίνηση έναντι του παλαιστινιακού προβλήματος και του πυρηνικού προγράμματος του Ιράν, υποδηλώνει την αυξανόμενη αυτοπεποίθησή της διαφοροποιώντας σημαντικά τη θέση της από τη Δύση στα δύο αυτά φλέγοντα ζητήματα. Οι δύο αυτές πολιτικές πρωτοβουλίες της Τουρκίας υποδηλώνουν τη μετατόπιση του άξονά της και την απαγκίστρωσή της από τις στρατηγικές της Δύσης.

Η μεταβολή των σχέσεων της Τουρκίας με το Ισραήλ και η φιλική προσέγγιση με το Ιράν, δημιούργησε υποψίες στη Δύση με πολλούς αναλυτές να αμφισβητούν τη δέσμευση της Τουρκίας έναντι της Δύσης, καθώς και την αξιοπιστία του φιλελεύθερου πνεύματος της νέας εξωτερικής πολιτικής της. Γενικά η μονόπλευρη και αποστασιοποιημένη από τη Δύση χάραξη της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας στον ευρύτερο χώρο της Μέσης Ανατολής, δημιουργεί και ενισχύει τις φιλοδοξίες της Άγκυρας για ενσάρκωση ενός ηγετικού ρόλου στην περιοχή²⁷.

²⁶Οργανισμός ο οποίος αποτελείται από 57 κράτη- μέλη που βρίσκονται στη Μέση Ανατολή, στη Βόρεια και Δυτική Αφρική, στην Κεντρική Ασία και στην ινδική υποήπειρο. Στόχοι του ΟΙC είναι η διασφάλιση των συμφερόντων των μουσουλμάνων ανά τον κόσμο, η προστασία των μουσουλμανικών ιερών τόπων και η καταπολέμηση των διακρίσεων σε βάρος των μουσουλμάνων. Ιδρύθηκε το 1969 ως απάντηση στην εμπρηστική επίθεση στο τέμενος al- Aqsa στην Ιερουσαλήμ. Η έδρα του οργανισμού βρίσκεται στην Jeddah της Σαουδικής Αραβίας. Βλ. «*Dictionary Of World History*», (Edinburgh, Chambers Harrap Publishers, 2005), σελ. 650.

²⁷Βλ. Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης, *Μετακεμαλισμός.....*, ό.π. σελ. 154- 157.

2. Το τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ

Το Ισλάμ ως θρησκεία και ιδεολογικό- πολιτικό σύστημα από την εμφάνισή του και μέχρι σήμερα, διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο τόσο πολιτικό όσο και ιστορικό ανά τους αιώνες. Ειδικότερα δε σήμερα, μετά από ένα αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα ύπνωσης, ο ρόλος του, με την εκδηλούμενη επανάστασή του στο χώρο της Βόρειας Αφρικής (Maghreb)²⁸ και στο χώρο της Μέσης Ανατολής, αλλά και της σταδιακής εδραίωσής του στις περιοχές αυτές, αναμένεται να προσδώσει νέα γεωπολιτική αξία στις χώρες όπου εκδηλώνεται και η λεγόμενη Ισλαμική Άνοιξη. Κυρίως στην Τουρκία, όπου το εκκοσμικευμένο κράτος του Mustafa Kemal Atatürk²⁹ παραδίδεται σιγά-σιγά- αν δεν έχει παραδοθεί ήδη- στην νεοϊσλαμική απαίτηση των ηγετών αλλά και της κοινωνίας, οι εξελίξεις παρόλη τη μέχρι τώρα ρευστότητα που τις διακρίνει, αναμένονται να είναι ανατρεπτικές.

Οι διάφορες διακυμάνσεις τις οποίες υπέστη το Ισλάμ μετά την ίδρυσή του από τον Μωάμεθ, την εφαρμογή του από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, στην οποία βεβαίως οι Άραβες αποδίδουν αρνητικό ρόλο σε ό,τι αφορά στην καθυστέρηση και «ύπνωση» την οποία βίωσε ο αραβικός

²⁸Προέρχεται από την αραβική λέξη «maghrib» που σημαίνει «δύση», και υποδηλώνει τη συλλογική ονομασία των χωρών της Βορειοδυτικής Αφρικής: Μαρόκο, Αλγερία, Τυνησία. Το «Μεγάλο Maghreb» περιλαμβάνει επίσης την Λιβύη και την Μαυριτανία. Βλ. *Πάπυρος Larousse.....*, ό.π. σελ. 1017.

²⁹Ο Mustafa Kemal Atatürk (19/5/1881- 10/11/1938) ήταν Τούρκος πολιτικός, στρατιωτικός, ηγήθηκε του κινήματος εναντίον των απαιτήσεων της Entente και το 1920 εξελέγη πρόεδρος της Εκτελεστικής Επιτροπής της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης στην Άγκυρα. Με τις νίκες του επί των Αρμενίων, των Κούρδων και των Ελλήνων, εδραίωσε τα σύνορα της Τουρκίας, τα οποία αναγνωρίστηκαν από τους Συμμάχους με τη Συνθήκη της Λωζάννης (1923). Αφού καθαίρεσε το σουλτανάτο (1922), διετέλεσε Πρόεδρος της Δημοκρατίας (1923- 1938). Επιδίωξε τον εξευρωπαϊσμό του τουρκικού κράτους εκκοσμικεύοντας τους θεσμούς (κατάργηση του χαλιφάτου το 1924) και καθιερώνοντας το λατινικό αλφάβητο το 1928. Βλ. *Πάπυρος Larousse.....*, ό.π. σελ. 222.

κόσμος, επέρχεται ο αραβικός μεσαίωνας για αυτόν τη στιγμή που τον ευρωπαϊκό μεσαίωνα διαδέχεται ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός.³⁰ Οι περίοδοι ισλαμικού μεγαλείου και δόξας αντικαθίστανται από φάσεις στασιμότητας και εκφυλιστικών φαινομένων, τόσο σε πολιτικό όσο και κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Έτσι το Ισλάμ, την εποχή της αδράνειάς του, μετατρέπεται σε «καταφύγιο συνειδήσεων», χωρίς να συμμετέχει στην εξελικτική διαδικασία της κοινωνίας και να διατηρεί μόνο τη θρησκευτική του διάσταση.

Με την επαναστατική αφύπνιση της «Nahda³¹», στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, το Ισλάμ κινείται προς την κατεύθυνση της ανασυγκρότησης της μουσουλμανικής κοινωνίας, σύμφωνα με τις επιταγές του κορανικού νόμου. Οι δομές και οι λειτουργίες του νέου ισλαμικού κράτους, στην προοπτική ενός πανισλαμικού έθνους, βασίζεται σε σύμβολα όπως αυτό της Μεδίνας, της πόλης δηλαδή του προφήτη Μωάμεθ. Ωστόσο, το σύγχρονο Ισλάμ βαδίζει κάτω από το λάβαρο της ιρανικής επανάστασης του 1979 που πραγματοποιήθηκε από τον εξόριστο στη Γαλλία Ayatollah Khomeini³² και

³⁰Πνευματικό και φιλοσοφικό ρεύμα που κυριάρχησε τον 18ο αιώνα στον ιδεολογικό κόσμο της Ευρώπης. Θεμελιώδη χαρακτηριστικά του ήταν ο ορθολογισμός που κυριαρχεί στην εμπειρία, ανοιχτός στον κόσμο της αίσθησης και των συναισθημάτων, η απόρριψη της μεταφυσικής, η πίστη στην πρόοδο και στη δυνατότητα τελείωσης του ανθρώπου, ο αγώνας για την ανοχή των πεποιθήσεων του άλλου και ο σεβασμός των πολιτικών ελευθεριών. Κυριότεροι εκπρόσωποι: John Locke, Isaac Newton, Voltaire, Montesquieu, Jean- Jacques Rousseau, Cesare Beccaria, Immanuel Kant, David Hume, Denis Diderot. Βλ. *Πάπυρος Larousse.....*, ό.π. σελ. 461.

³¹Αραβική λέξη που σημαίνει «αφύπνιση» ή «αναγέννηση». Υπήρξε η πολιτιστική αναγέννηση που ξεκίνησε κατά το τέλος του 19^{ου} αιώνα και τις αρχές του 20^{ου} στην Αίγυπτο, τη Συρία και σε άλλα αραβόφωνα κράτη και συχνά θεωρείται ως περίοδος πνευματικού εκσυγχρονισμού και μεταρρύθμισης. Βλ. Loretta Napoleoni, *Ο Ισλαμιστικός.....*, ό.π. σελ. 172.

³²Ο Ruhollah Moosavi Khomeini (24/9/1902- 3/6/1989), γνωστός και ως Ayatollah Khomeini, ήταν Ιρανός θρησκευτικός ηγέτης και πολιτικός. Εξόριστος από το 1964 στο Najaf και κατόπιν στη Γαλλία (1978- 79), κατηύθυνε τις ταραχές εναντίον των μεταρρυθμίσεων του σάχη, οι οποίες κορυφώθηκαν με την επανάσταση του Φεβρουαρίου του 1979. Εγκαθίδρυσε καθεστώς ισλαμικής

η οποία επανάσταση χαρακτηρίζεται πολιτιστική. Ήταν ταυτόχρονα και μια θρησκευτική επανάσταση που απέβλεπε στην επιβολή της θρησκείας και του δόγματος του Ισλάμ ως υπέρτατης εξουσίας, η οποία θα κατακτούσε την Περσία, αναδεικνύοντας ταυτόχρονα και τάσεις επεκτατισμού και σε άλλες μουσουλμανικές χώρες. Η εξαγωγική αυτή τάση της ισλαμικής επανάστασης λειτουργούσε και λειτουργεί στην προοπτική της παγκόσμιας δραστηριοποίησης του Ισλάμ με σκοπό την ενοποίηση των ισλαμικών εθνών από το Μαρόκο μέχρι το Πακιστάν.

Η αναβίωση του Ισλάμ δε θα μπορούσε να μην επηρεάσει και το κεμαλικό τουρκικό κράτος. Η δε εμφάνισή του σ' αυτό ήταν τόσο θριαμβευτική ώστε να θυμίζει προκεμαλικές εποχές που συνδέονται με την ύπαρξη του χαλιφάτου, το οποίο καταργήθηκε το 1924.

Η λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου οδηγεί στην αποσύνθεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ενώ ταυτόχρονα σηματοδοτεί δύο γεγονότα: την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας από τον Mustafa Kemal Atatürk, το 1923, και την «αποθρησκευιοποίηση» του νεοσύστατου αυτού κράτους από τα δεσμά του Ισλάμ, που αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της κεμαλικής αντίληψης περί κράτους, δηλαδή, η εκκοσμίκευση όλων των δομών του. Έτσι, με διάφορα διατάγματα, με κυριότερο εκείνο της κατάργησης του χαλιφάτου το 1924, θέτει εκ ποδών την ισλαμική θρησκεία και επιβάλλει ένα δυτικό πνεύμα αντιλήψεων που πρέπει να διέπει το νέο αυτό μόρφωμα κράτους. Αυτό, εκ πρώτης όψεως, θα σήμαινε πλήρη αποκοπή των υπηκόων του νεοσύστατου κράτους από την κορανική πίστη με ταυτόχρονη επιβολή διωγμών εναντίων όσων εξεδήλωναν ισλαμική πίστη. Κάτι τέτοιο όμως δε

δημοκρατίας του οποίου υπήρξε, ως το θάνατό του, ο απόλυτος αρχηγός. Βλ. *Πάπυρος Larousse.....*, ό.π. σελ. 1896.

φαίνεται να συμβαίνει στο κεμαλικό κράτος, εκτός από κάποιες εξαιρέσεις, και είναι λογικό αφού το σύνολο του πληθυσμού του τουρκικού κράτους είναι ορθόδοξοι μουσουλμάνοι (σουνίτες). Το θρησκευτικό τους ιδεολόγημα είναι ότι το Κοράνι αποτελεί κυριολεκτικά το λόγο του Θεού, όπως ακριβώς υπαγορεύθηκε στον Μωάμεθ και καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο οι πιστοί πρέπει να ζουν. Έτσι, διάφορες θρησκευτικές τελετές συνεχίζουν να πραγματοποιούνται, όπως η προσευχή στο τζαμί μία φορά την εβδομάδα, ο γάμος όπου ο ιμάμης απαγγέλλει αποσπάσματα από το Κοράνι, η νηστεία του Ραμαζανιού³³ και άλλες.

Στην τυπική εφαρμογή των κορανικών νόμων, οι σουνίτες αναπολούν την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και θεωρούν πρωταρχικής σημασίας την επαναλειτουργία των θρησκευτικών δικαστηρίων στην Τουρκία. Ωστόσο, από τις πρώτες κιόλας μέρες της Τουρκικής Δημοκρατίας, διαμορφώθηκε μία άλλη επίσημη ερμηνεία του Ισλάμ η οποία αντιτίθεται στις απόψεις των σουνιτών, σχετικά με τα θεμελιώδη καθήκοντα έναντι του κορανικού νόμου. Η συγκεκριμένη άποψη, η οποία είναι ατομικιστική, τονίζει ότι οι ετήσιες και οι καθημερινές θρησκευτικές πράξεις, όπως είναι η νηστεία, η καθημερινή προσευχή και η ανάγνωση του Κορανίου,³⁴ αρκούν για την εκπλήρωση των θρησκευτικών υποχρεώσεων.

³³Ο ένατος μήνας του ισλαμικού ημερολογίου κατά τον οποίο ισχύουν κανόνες αποχής (από τροφή, ποτό, κάπνισμα, σεξουαλικές σχέσεις) από την ανατολή ως τη δύση του ηλίου. Βλ. *Πάπυρος Larousse*....., ό.π. σελ. 1497.

³⁴Το Κοράνι (αραβ. *Qur'an*: *ανάγνωση*) αποτελεί το ιερό βιβλίο των ισλαμισμού, για το οποίο οι μουσουλμάνοι πιστεύουν ότι αποκαλύφθηκε από τον Θεό στον Μωάμεθ μέσω του αρχαγγέλου Γαβριήλ. Η ονομασία «Κοράνι» προέρχεται από το αραβικό ρήμα «qaraa» που σημαίνει διαβάζω, διακηρύσσω με δυνατή φωνή. Το Κοράνι είναι χωρισμένο σε 114 κεφάλαια (σούρα), καθένα εκ των οποίων χωρίζεται σε επιμέρους εδάφια. Η έκταση των κεφαλαίων κυμαίνεται από 3 έως 286 εδάφια, και οι τίτλοι τους δίνονται από κάποια χαρακτηριστικά πρόσωπα, πράγματα ή γεγονότα που αναφέρονται έστω και μια φορά μέσα σε αυτά. Βλ. «*Το Ιερό Κοράνιο*», (Αθήνα, Κάκτος, 2002), σελ. 16- 17.

Το κράτος, σύμφωνα με την άποψη αυτή, πρέπει να διοικεί τους πολίτες με κοσμικούς και όχι θρησκευτικούς νόμους και ότι όλοι είναι ίσοι ενώπιον των κρατικών δικαστηρίων. Στο πλαίσιο λοιπόν αυτής της ερμηνείας, η «κεμαλική δημοκρατία», όχι μόνον έχει καταργήσει τα θρησκευτικά δικαστήρια, αλλά έχει κηρύξει εκτός νόμου τις λιγότερο ορθόδοξες θρησκευτικές αδελφότητες (tarikat)³⁵. Διαπιστώνεται ως εκ τούτου, ότι οι κεμαλικές μεταρρυθμίσεις απέβλεπαν εν τέλει στον περιορισμό του Ισλάμ και όχι στην πλήρη απαγόρευση της λατρείας του. Με τη πάροδο των ετών και με τη συνεχή πίεση των σουνιτών, το κράτος εξαναγκάζεται να δείξει μεγαλύτερη αναγνώριση στη διοίκηση του Ισλάμ. Η κρατική αυτή αναγνώριση οδηγεί στη δημιουργία δικτύων επιρροής μέσα στη διοίκηση και τα πολιτικά κόμματα.

Οργανωμένοι σε κοινωφελείς εθελοντικές οργανώσεις, οι πιστοί έκτιζαν τζαμιά και ζητούσαν από το κράτος ιμάμηδες για να τα επανδρώσουν.

Η εμφάνιση των πολιτικών κομμάτων στη δεκαετία του 1980 (Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας³⁶) και στη δεκαετία του 1990 (Κόμμα της

³⁵Σε αυτό το σημείο πρέπει να επισημάνουμε ότι το ζήτημα διαχωρισμού των θρησκευόμενων μαζών και τάσεων μεταξύ αυτών που παρόλα αυτά στηρίζουν το κοσμικό κράτος και αυτών που επιζητούν την εγκαθίδρυση ισλαμικού κράτους με πλήρη εφαρμογή της Σαρίας, είναι σοβαρό, όσο και δυσεπίλυτο στη σύγχρονη Τουρκία. Κατά γενική ομολογία τα κεντροδεξιά τουρκικά κόμματα συνεργάζονταν πολύ συχνά με σουφικά ισλαμικά tarikat, ενώ οι μάζες που στεγάζονταν στο Κόμμα της Ευημερίας, συνεργάζονταν κατά κανόνα με διασπαρμένα ριζοσπαστικά ισλαμικά δίκτυα. Βλ. Ιωάννης Θ. Μάζης, «*Μυστικά Ισλαμικά Τάγματα και Πολιτικό-οικονομικό Ισλάμ στη Σύγχρονη Τουρκία*», (Αθήνα, Προσκήνιο, 2000), σελ. 353- 354.

³⁶Το Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας (Anavatan Partisi- ANAP), ιδρύθηκε στις 20/5/1983 από τον τεχνοκράτη οικονομολόγο Turgut Özal. Το εν λόγω κόμμα δεν έχει, πέραν της κοινωνικά, πολιτικά συντηρητικής δεξιάς τοποθέτησής του, καμία ιδεολογική ή πολιτική φυσιογνωμία ή ταυτότητα. Στην ουσία πρόκειται για ένα ευρύτατο συνονθύλευμα όλων των δυνατών γνωστών στις τουρκικές πολιτικές συνθήκες ιδεολογικο- πολιτικών τάσεων. Διαλύθηκε στις 31/10/2009.

Ευημερίας), το οποίο υποστηρίζει την εξάπλωση της ισλαμικής πίστης και δραστηριότητας, υποδηλώνει την πλήρη και εμφανή πολιτικοποίηση του Ισλάμ έστω κι αν αυτή δεν είναι πλήρως ξεκάθαρη.

Η δημοφιλία του μαζικού ισλαμικού κινήματος ενθαρρύνεται και από την έντονη παρουσία του ιδιωτικού τομέα, από τη δεκαετία του 1990 και εντεύθεν, ο οποίος τροφοδοτεί με κεφάλαια φιλανθρωπικές οργανώσεις, σχολεία, έντυπα και τηλεοπτικά κανάλια³⁷. Είναι χαρακτηριστική η αυτοκρατορία των Μ.Μ.Ε. του Fethullah Gülen³⁸, ο οποίος είναι επίσης επικεφαλής του ανερχόμενου κινήματος Nurcu³⁹

Βλ. Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης- Αφεντούλης Θ. Λαγγίδης, *Μετακεμαλισμός.....*, ό.π. σελ. 198- 199.

³⁷Βλ. David Shankland, «*Ισλάμ και Κοινωνία στην Τουρκία*», (Αθήνα, Κριτική, 2003), σελ. 25- 31.

³⁸Ένα από τα κυρίαρχα cemaat που προήλθαν από τους Nurcu είναι «οι Πιστοί του Fethullah Gülen» (Fethullah Hocanın Talebeleri), οι οποίοι διαθέτουν επιρροή στην Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη, Adapazari, Afyon και Isparta. Οι πιστοί του Fethullah είναι η ομάδα με τη μεγαλύτερη επιρροή, που υποστηρίζει τους ισλαμιστές, και η οποία διαθέτει ένα τεράστιο δίκτυο από ιδρύματα, ιδιωτικά σχολεία (διαθέτουν 35 σχολεία στην Τουρκία και πάνω από 200 στις τουρκόφωνες δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας και του Καυκάσου, καθώς και άλλο ένα στο Kirkuk του βορείου Ιράκ) και ξενώνες. Το cemaat έχει μια μετριοπαθή προσέγγιση του Ισλάμ και η φιλοσοφία του συνδυάζει τη νεοεθνικιστική, νεοθωμανική και νουρική σκέψη. Παρά το γεγονός ότι ο Fethullah Gülen υπήρξε αρχικά γνωστός οπαδός των Nurcu, αποφεύγει να ταυτίζεται με τις διδασκαλίες του Saidi- i Nursi. Όποτε αναφέρεται σε διδασκαλίες του, ο Gülen δεν αναφέρει το όνομα του Saidi- i Nursi. Η απροθυμία του στηρίζεται στο γεγονός ότι το όνομα του Saidi- i Nursi θυμίζει το ριζοσπαστισμό και τον κουρδικό αγώνα. Βλ. Ιωάννης Θ. Μάζης, «*Γεωπολιτική Η Θεωρία και η Πράξη*», (Αθήνα, Παπαζήσης, 2002), σελ. 306.

³⁹Η Αδελφότητα των Nurcu (προέρχεται από την αραβική λέξη «nur» που σημαίνει «φως») είναι από τα πιο γνωστά ισλαμικά Τάγματα, αφού στις πολιτικό-ιδεολογικές και φιλοσοφικό-θρησκευτικές θέσεις της, εντοπίζουμε το μεγαλύτερο μέρος των αντίστοιχων θέσεων των ισλαμιστικών πυρήνων της σύγχρονης Τουρκίας. Από την αντιπαράθεση της με τα Τάγματα των Süleymanci και των Αδελφών Μουσουλμάνων, για την προσέλκυση οπαδών, ωφελούνται πάντοτε οι Nurcu, οι οποίοι έχουν επίσης αποκτήσει σημαντικές προσβάσεις και συμπάθειες στα συντηρητικά κόμματα της Τουρκικής Δεξιάς. Ο σκληρότητα αντικομμουνιστικός χαρακτήρας του Τάγματος, συνετέλεσε ώστε να αποκτήσει στηρίγματα στο εξωτερικό και να εξαπλωθεί με πυρήνες του στο Πακιστάν, στη Σαουδική Αραβία, στις ΗΠΑ και σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες,

2.1. Σχέσεις του Πολιτικού Ισλάμ με τα τουρκικά πολιτικά κόμματα

Η άποψη ότι τα πολιτικά κινήματα που βασίζονται κατά κύριο λόγο στη θρησκεία, δεν θα μπορούσαν να είχαν κάποια σημαντική επιτυχία στα πολιτικά δρώμενα της κεμαλικής Τουρκίας, έδειχνε να είναι για αρκετό καιρό δικαιολογημένη. Ωστόσο, δεν είναι λίγες οι φορές εκείνες που κατά τη διάρκεια της Κεμαλικής Τουρκικής Δημοκρατίας, έγινε προσπάθεια ίδρυσης αμιγώς ισλαμικών πολιτικών κομμάτων, τα οποία όμως κηρύσσονταν παράνομα από το στρατοκρατικό καθεστώς ή αδυνατούσαν να αναπτυχθούν λόγω εσωτερικών προβλημάτων. Διαφορετική όμως είναι η τύχη σε σχέση με τα προηγούμενα κόμματα, του κόμματος του ακαδημαϊκού Necmettin Erbakan. Και ενώ η πρώτη απόπειρα ίδρυσής του με προσχώρηση στο Κόμμα της Δικαιοσύνης του Süleyman Demirel

κυρίως στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας. Ιδρυτής του Τάγματος των Nurcu, υπήρξε ο κουρδικής καταγωγής Said-i Nursî, διαθέσιμο στο: www.eoellas.org.

αποτυγχάνει, η κάθοδος ως ανεξάρτητου υποψήφιου βουλευτή στις βουλευτικές εκλογές του 1969, στέφεται από επιτυχία αφού εκλέγεται παρά την απροκάλυπτη άποψη και θέση του για το Ισλάμ⁴⁰. Το 1970 ο Erbakan ιδρύει το πρώτο πολιτικό κόμμα, το Κόμμα Εθνικής Τάξης με θρησκευτικό προσανατολισμό και με ένα πρόγραμμα το οποίο δεν απείχε πολύ από τη φιλοσοφία του Alparslan Türkeş, ότι δηλαδή η Τουρκία χρειαζόταν «ανθρώπους με πίστη».⁴¹

Προς αυτή την κατεύθυνση κινήθηκε και το διάδοχο Κόμμα Εθνικής Σωτηρίας, το οποίο ιδρύεται το 1980 και του οποίου η κοσμοθεωρία στηριζόταν στην «ηθική ανάπτυξη», ως προϋπόθεση της «υλικής ανάπτυξης», η οποία θα οδηγούσε στην ανάκαμψη της εθνικής συνείδησης προς όφελος της κοινωνίας στο σύνολό της. Διαπιστώνεται έτσι ότι στόχος του προγράμματος και των δύο κομμάτων (Εθνικής Σωτηρίας- Εθνικής Τάξης), ήταν η αφύπνιση της ισλαμικής θρησκείας, η οποία βρισκόταν «εν υπνώσει» στη συνείδηση του λαού με σκοπό να επιφέρουν πνευματικό μετασχηματισμό στην κοινωνία, χωρίς αυτά να υποκρύπτουν ισλαμικό φονταμενταλισμό.⁴²

Η ίδια κοσμοθεωρία περί «ηθικής ανάπτυξης» εμφανίζεται και στο πρόγραμμα του Κόμματος της Ευημερίας της δεκαετίας του '90, το οποίο αποτελεί διάδοχο κόμμα αυτού της Εθνικής Σωτηρίας. Σκοπός του

⁴⁰Βλ. David Shankland, *Ισλάμ.....*, ό.π. σελ. 59- 60.

⁴¹Σύμφωνα με την κοσμοθεωρία του συγκεκριμένου κόμματος, οι νέες γενιές έπρεπε να έχουν πατριωτισμό και αυτοθυσία, να δείχνουν σεβασμό στην περιουσία και το νόμιμο κέρδος και να οπλιστούν με την πιο σύγχρονη τεχνογνωσία, προϋποθέσεις που θα έδιναν τη δυνατότητα στην Τουρκία να κατέχει τα σκήπτρα στον αγώνα της επιστήμης, της τεχνολογίας και του πολιτισμού.

⁴²Όρος που χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει την απόλυτη προσήλωση σε ένα αυστηρό πλαίσιο θεμελιωδών κανόνων (λατ. *fundamendum*: θεμέλιο), οι οποίοι εκφράζουν είτε μια θρησκεία είτε μια ιδεολογία. Βλ. «*Εγκυκλοπαίδεια Δομή*», (Αθήνα, Εκδόσεις Δομή, 2006), σελ. 165.

κόμματος αυτού ήταν η «εγκαθίδρυση μιας κοινωνίας έλλογης και δίκαιης⁴³». Στοιχεία ισλαμικής θρησκείας εμπεριέχονται και σε αυτό το κόμμα. Η παρέκκλιση ωστόσο αμφότερων των δύο αυτών κομμάτων κατά τη διάρκεια της κυβερνητικής τους εξουσίας από τον αρχικό τους στόχο για ηθική ανάπτυξη της Τουρκίας, προς την πρακτική της πρόκλησης των κοσμικών θεσμών της Τουρκικής Δημοκρατίας, είχε ως αποτέλεσμα την κατάργησή τους από το Συνταγματικό Δικαστήριο το 1971 και το 1977 αντίστοιχα. Παρόλη όμως την προσπάθεια του στρατοκρατικού καθεστώτος να θέσει εκ ποδών το ισλαμιστικό πολιτικό κίνημα που εμφανίζεται στην Τουρκία από το 1970 και εντεύθεν με κύριο εκφραστή τον Erbakan, αυτή δεν απέδωσε στο μέτρο του επιδιωκόμενου σκοπού με αποτέλεσμα τη δεκαετία του '90 το κόμμα του ανέλθει στην εξουσία. Φαίνεται πως η ιδεολογική πλατφόρμα σε σχέση με το ιδεολογικό πλαίσιο της Εθνικής Θέσης⁴⁴, τα οποία προώθησε ο Erbakan⁴⁵, βρήκαν απήχηση στη τουρκική

⁴³Το 1991 ο Necmettin Erbakan δημοσίευσε το βιβλίο με τίτλο «*Adil Ekonomik Düzen*» (Δίκαιη Οικονομική Τάξη), στο οποίο τόνιζε τη σημασία μιας δίκαιης οικονομίας για την Τουρκία. Στις σελίδες του παρουσιάζει ιδέες που θεωρεί ότι, εφόσον εφαρμοστούν, θα οδηγήσουν την Τουρκία σε υγιή και ισχυρή οικονομική ανάπτυξη, επιφέροντας δίκαιη κατανομή του πλούτου. Θεωρεί επίσης ότι θα υπάρξουν κοινωνική δικαιοσύνη και πρόοδος και ότι τελικώς θα επιτευχθεί η Δίκαιη Οικονομική Τάξη. Η Πρόταση της Δίκαιης Οικονομικής Τάξης αναφέρεται στην οικονομία, στηριζόμενη στις έννοιες του δικαίου και της δικαιοσύνης, όπως αυτές αναπτύσσονται στο Κοράνι. Πρόκειται για ένα οικονομικό πλαίσιο/πρόγραμμα το οποίο φιλοδοξεί να θέσει ένα τέλος στο στρεβλό καπιταλισμό, ο οποίος αναπτύχθηκε στην Τουρκία, καθώς και στη φτώχεια μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού. Βλ. Κωνσταντίνος Χ. Γώγος, «*Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*», (Αθήνα, Λιβάνης, 2011), σελ. 151- 152.

⁴⁴Με τον όρο «Εθνική Θέση» (Milli Görüş) υποδηλώνεται η ιδιαίτερη προσέγγιση των τουρκικών εθνικών θεμάτων από πλευράς Necmettin Erbakan. Βασικός στόχος του «*Milli Görüş*» ήταν η κρατικά ελεγχόμενη οικονομική ανάπτυξη σε ένα λαϊκιστικό ισλαμικό πλαίσιο που επικεντρωνόταν στην ηθική ενότητα της οικογένειας.

⁴⁵Εξηγώντας την «Εθνική Θέση», ο Necmettin Erbakan γράφει χαρακτηριστικά: «*Η Εθνική Θέση είναι η ψυχή και το πνεύμα του έθνους μας, τα οποία κατά τη διάρκεια της ένδοξης ιστορίας μας κατέκτησαν την Κωνσταντινούπολη και έτσι έκλεισαν μια εποχή και άνοιξαν μια άλλη, τα οποία πολιορκήσαν την Βιέννη, τα οποία κέρδισαν στο Çanakkale, τα οποία έκαναν τον πόλεμο της*

κοινωνία και σε συνδυασμό με άλλες για αυτόν ευνοϊκές συνθήκες, τον ανέδειξαν πρωθυπουργό από τον Ιούνιο του 1996 έως τον Ιούνιο του 1997. Αν και η σύντομη περίοδος της πρωθυπουργίας του δεν συνδέεται με αλλαγές στο βαθμό που η ιδεολογική του πλατφόρμα διακήρυττε, ωστόσο κατάφερε ήδη από τη δεκαετία του '90 να προωθήσει σημαντικό αριθμό μελών του στους γραφειοκρατικούς μηχανισμούς του κράτους σε όλη την έκτασή του, ενώ έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα στο χώρο της παιδείας και στο εκπαιδευτικό σύστημα με αντικειμενικό σκοπό την ενίσχυση της ισλαμικής θρησκευτικής εκπαίδευσης και την περαιτέρω διάδοση των ισλαμιστικών μηνυμάτων στην τουρκική κοινωνία.

Με τη διάσπαση του ισλαμικού χώρου η ανανεωτική πτέρυγα του κόμματος του Erbakan αναδεικνύει δύο νέους ισλαμιστές ηγέτες, τον Abdullah Gül και τον τότε δήμαρχο Κωνσταντινούπολης Recep Tayyip Erdoğan, οι οποίοι όπως αποδείχθηκε έδωσαν στο πολιτικό Ισλάμ τη δυνατότητα διακυβέρνησης της Τουρκίας. Το νεοσύστατο Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης, προβάλλεται ως Κόμμα της Συντηρητικής Δημοκρατίας (Muhafazakâr Demokrasi⁴⁶) στα πρότυπα των συντηρητικών ευρωπαϊκών κομμάτων. Ο ιδεολογικός αρχιτέκτονας του όρου «συντηρητική δημοκρατία» Yalçın Akdoğan, υποστηρίζει ότι το ΚΔΑ σε αντίθεση με τα προηγούμενα κόμματα που ακολούθησαν τη γραμμή του πολιτικού Ισλάμ, «δέχεται την οικονομία της ελεύθερης αγοράς, υπερασπίζεται το λαϊκό χαρακτήρα και τη δημοκρατική δομή του συστήματος

ανεξαρτησίας μας και πρόσφατα πέτυχαν θαύματα στην Κύπρο. Το έθνος μας ψάχνει στην Εθνική Θέαση τον ίδιο του τον εαυτό, θα βρει αυτό που ψάχνει». Βλ. Κωνσταντίνος Χ. Γώγος, *Τουρκικό.....*, ό.π. σελ. 150.

⁴⁶Λέξη αραβοπερσικής προέλευσης. Προέρχεται από το αραβικό *muhafada* και το περσικό *kâr* και μεταφράζεται ως «συντηρητικός». Βλ. «*Türkçe Sözlük*», (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009), σελ. 1414.

και ως εκ τούτου βρίσκεται σε διαφορετική πορεία και στον πολιτικό και στον οικονομικό στίβο». Ο ίδιος εντάσσει το ΚΔΑ στο χώρο της κεντροδεξιάς, επιχειρώντας να θέσει τις πολιτικοϊδεολογικές βάσεις ενός σύγχρονου συντηρητικού κόμματος στην Τουρκία, όπως είναι το ΚΔΑ, το οποίο θα αποσκοπεί στην αλλαγή της κοινωνίας και θα αντλεί ιδεολογική ισχύ και πολιτική δύναμη από την ηθική και τη δικαιοσύνη θέτοντας έτσι και τις προϋποθέσεις για την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας. Οι ηγέτες του νέου κόμματος, Erdoğan και Gül σε αντίθεση με τον «ερμπακανικό ισλαμιστικό προσανατολισμό», αναπτύσσουν συμμαχία με το Ισραήλ, ενώ διάκινται ευνοϊκά προς τη Δύση. Φοβούμενοι δε οι δύο ηγέτες το ενδεχόμενο το κόμμα τους να έχει την ίδια τύχη με το Κόμμα της Αρετής και άλλα ισλαμικά κόμματα, να τεθεί δηλαδή εκτός νόμου, κατέφυγαν στην επίκληση της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αναφορές οι οποίες προσέφεραν στο κόμμα τους «προστατευτική ασπίδα» έναντι των αντιπάλων του.

Ο καθηγητής İhsan Dağı⁴⁷, εξηγώντας την αναγκαστική στροφή των ισλαμιστικών κομμάτων προς τη δημοκρατία, αναφέρει μεταξύ άλλων τα εξής:

«Αναζήτησαν προστασία στο λόγο και τους θεσμούς της νεωτερικότητας, όπου ανακάλυψαν τη χρησιμότητα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της δημοκρατίας. Αφού βίωσαν την απομόνωση, την περιθωριοποίηση και την καταστολή το 1997- 98, συνειδητοποίησαν ότι τους θεωρούσαν και θα τους θεωρούσαν πάντοτε μια πολιτική δύναμη χωρίς νομιμοποίηση, μια ανωμαλία που πρέπει να διορθώνεται στην πολιτική από το κεμαλιστικό- σεκουλαριστικό κέντρο».

⁴⁷Βλ. İhsan Dağı, «Pursuing Islamism with democracy», διαθέσιμο στο: www.todayszaman.com.

Η δικαίωση λοιπόν της τακτικής ηγεσίας του ΚΔΑ έναντι των κεμαλιστών δεν άργησε να έρθει, αφού στις εκλογές του 2002 το κόμμα κατέκτησε το υψηλό για τα δεδομένα ισλαμικού κόμματος ποσοστό 42%. Η στροφή προς τη δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα ως στρατηγική επιλογή και η προσφυγή στις κάλπες με ταυτόχρονη χρήση της γλώσσας της πολιτικής νεωτερικότητας, το νεοσύστατο ΚΔΑ πέτυχε να προστατευθεί από τις κεμαλικές δυνάμεις, εξασφαλίζοντας έτσι πολιτική νομιμοποίηση και μετατρέποντάς το σε κόμμα εξουσίας, το οποίο κυβερνά μέχρι σήμερα την Τουρκία, γεγονός μοναδικό για ισλαμιστικό κόμμα.

2.2. Πολιτικό Ισλάμ και γεωπολιτική

Η ισχύς μιας χώρας καθορίζεται μεταξύ άλλων και από την οικονομική κατάσταση στην οποία αυτή βρίσκεται. Και τούτο διότι η οικονομική της

δυνατότητα διαμορφώνει και τη γεωπολιτική της αξία στα μάτια των χωρών που την περιβάλλουν. Έτσι σε ό,τι αφορά την Τουρκία, η γεωπολιτική της θέση αναβαθμίζεται ή και προσαρμόζεται σε συνάρτηση με τις ριζοσπαστικές αλλαγές που συντελούνται σήμερα στη χώρα αυτή. Πολύ λίγα είναι τα κράτη εκείνα τα οποία θίγονται τόσο βαθιά από τις παγκόσμιες πολιτικές αλλαγές της δεκαετίας του '90 όσο η Τουρκία, και αυτό αφορά τόσο την εσωτερική πολιτική της κατάσταση, όσο και τις σχέσεις της με την εξωτερική πολιτική, στο πλαίσιο των οποίων η Άγκυρα αναζητά πλέον μια νέα θέση στην περιοχή και γενικότερα στο διεθνές περιβάλλον.

Γεωγραφικά λοιπόν, η Τουρκία ανήκει σε ένα γεωπολιτικό σύμπλεγμα που συνδέει τις τρεις ηπείρους: Ευρώπη, Ασία, Αφρική. Η θέση της δίνει πρόσβαση σε τρεις ωκεανούς: Ειρηνικό, Ατλαντικό και Ινδικό, ενώ είναι παράκτιος γεωγραφικός χώρος τεσσάρων ημίκλειστων θαλασσών: Μεσογείου, Μαύρης Θάλασσας, Ερυθράς Θάλασσας και Περσικού Κόλπου. Επίσης, δεσπόζει σε πορθμούς και θαλάσσιες διόδους μεγίστης σημασίας για τη θαλάσσια κυκλοφορία: Πορθμός της Μάλαγας, Στενά του Hormuz,⁴⁸ Bab-el- Mandeb⁴⁹, Διώρυγα του Suez⁵⁰ και του Γιβραλτάρ. Είναι σαφές

⁴⁸Τα Στενά του Hormuz είναι πορθμός ανάμεσα στον κόλπο του Ομάν και τον Περσικό Κόλπο. Είναι το μόνο θαλάσσιο πέρασμα για το Περσικό Κόλπο και γι' αυτό έχουν μεγάλη στρατηγική σημασία. Στα βόρεια βρίσκεται το Ιράν και στα νότια τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα και το Musandam, ένα εξκλάβιο του Ομάν. Στο στενότερο σημείο τους, τα στενά έχουν πλάτος 39 χιλιόμετρα. Περίπου το 35% του πετρελαίου που μεταφέρεται μέσω ακτοπλοϊκών (και 20% των συνολικών μεταφορών) περνάει από τα Στενά του Hormuz. Βλ. *Πάπυρος Larousse.....*, ό.π. σελ. 1899.

⁴⁹Στενά μεγάλης στρατηγικής σημασίας τα οποία βρίσκονται μεταξύ της Υεμένης στα ανατολικά και του Τζιμπουτί και της Αιθιοπίας στα δυτικά. Τα στενά αυτά φράσσουν τη νότια δίοδο στην Ερυθρά Θάλασσα και ελέγχουν την πρόσβαση στο μοναδικό λιμένα της Ιορδανίας, Aqaba. Τα εν λόγω στενά είχαν ονομαστεί από τους ιστορικούς χρόνους ως «Οι Πύλες των Δακρύων». Βλ. *Dictionary Of Wars.....*, ό.π. σελ. 26.

⁵⁰Υδάτινος δίαυλος που διασχίζει τον Ισθμό του Suez. Έχει μήκος 161 χλμ., από το Port Said ως το Suez (195 χλμ. μαζί με τους διαύλους πρόσβασης από την Ερυθρά Θάλασσα και τη Μεσόγειο). Μειώνει την απόσταση Περσικού Κόλπου- Βόρειας Θάλασσας κατά 50%. Η διώρυγα

λοιπόν ότι η γεωπολιτική της θέση αναδεικνύει τη γεωπολιτική της αξία στον περιβάλλοντα χώρο. Το γεγονός δε ότι η Τουρκία είναι όμορη χώρα με το Ιράκ, την Συρία και το σιιτικό θεοκρατικό Ιράν, αναβαθμίζει τη γεωπολιτική της αξία στα συμφέροντα των Η.Π.Α., αφού η σημασία των εδαφών των κρατών αυτών είναι ιδιαίτερος σημαντική, τόσο για τη διέλευση των κασπιανών κοιτασμάτων πετρελαίου και φυσικού αερίου, όσο και για τη διατήρηση της ισλαμικής ζώνης ασφαλείας νοτίως της Ρωσίας⁵¹.

Χρονολογικά η γεωπολιτική αναβάθμιση της Τουρκίας εντάσσεται στη δεκαετία του '80, η οποία με την ακολουθούμενη πολιτική του ισλαμογενούς πρωθυπουργού Özal, δημιούργησε αυτοπεποίθηση στην Τουρκία με αποτέλεσμα να προσπαθήσει να επεκτείνει την ακτίνα της πολιτικής της επιρροής στον ευρύτερο χώρο της Μέσης Ανατολής, την Κεντρική Ασία και την περιοχή των Βαλκανίων. Η εξωτερική πολιτική αυτή, η οποία προσδίδει «νέο ρόλο», εξελίσσεται έτι περισσότερο επί πρωθυπουργίας Erbakan και επεκτείνεται επί διακυβέρνησης Erdoğan στην προοπτική του Νταβουτογλιανού Δόγματος, σηματοδοτώντας έτσι τη νέα «υπεραυτοπεποίθηση» που η Άγκυρα προβάλλει προς τη Δύση σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής. Έτσι η Τουρκία από την αρχική «περιθωριακή» της θέση στο NATO⁵², εξελίσσεται σε κοινό επίπεδο και πλατφόρμα, όπου

κατασκευάστηκε την περίοδο 1859- 1869 υπό τη διεύθυνση του Γάλλου Ferdinand de Lesseps. Το 1875 η Μεγάλη Βρετανία έγινε ο πλειοψηφών μέτοχος και την έθεσε υπό έλεγχο μέχρι το 1954- 1956. Η εθνικοποίηση της Εταιρείας της Διώρυγας από τον Nasser, οδήγησε την Αίγυπτο σε Πόλεμο με το Ισραήλ, την Μεγάλη Βρετανία και την Γαλλία, που σταμάτησε χάρη στην παρέμβαση της Ε.Σ.Σ.Δ., των Η.Π.Α. και του Ο.Η.Ε. Μετά τον Αραβοϊσραηλινό Πόλεμο του 1967 η διώρυγα παρέμεινε κλειστή μέχρι το 1975. Βλ. *Πάπυρος Larousse.....*, ό.π. σελ. 1613.

⁵¹Βλ. Ιωάννης Θ. Μάζης, «Γεωγραφία του Ισλαμιστικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή», (Αθήνα, Παπαζήσης, 2002), σελ. 248- 268.

⁵²Σύμφωνο συμμαχίας στο οποίο συμμετέχουν διάφορες χώρες (28 μέχρι σήμερα) με σκοπό τη διασφάλιση της αμοιβαίας συλλογικής ασφάλειάς τους. Υπογράφηκε στις 4 Απριλίου 1949 στην Washington από το Βέλγιο, την Γαλλία, την Δανία, τις Η.Π.Α., την Ισλανδία, την Ιταλία, τον

αναδύονται αυτά τα ζητήματα που εν συντομία αποκαλούμε «call rings» της ευρασιατικής περιφερειακής ασφάλειας. Έτσι η νέα γεωπολιτική θεώρηση της Άγκυρας, ανακαλύπτει την ευρασιατική της διάσταση ως το χώρο εκείνο εντός του οποίου πρέπει να επανατοποθετηθεί η Τουρκία. Αυτό σημαίνει ότι η Άγκυρα θεωρεί ότι η γεωπολιτική της θέση, βρίσκεται στο σημείο επαφής των συμφερόντων των Η.Π.Α., της Κ.Α.Κ.⁵³, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Μέσης Ανατολής.

Επειδή όμως γεωπολιτική δημιουργεί η δυναμική ενός πολιτισμού, μιας ιδεολογίας, μιας γλώσσας, ενός ισχυρού δημογραφικού φαινομένου και τελικά μιας στρατιωτικής δύναμης, η γεωπολιτική της Τουρκίας θα πρέπει να εξετασθεί υπό το πρίσμα των εξελίξεων που παρατηρούνται στο χώρο του Maghreb και της Μέσης Ανατολής. Οι δραματικές αλλαγές στο μουσουλμανικό κόσμο, αναμένεται να δημιουργήσουν μια νέα γεωγραφία τόσο στη Μέση Ανατολή, όσο και στη Βόρεια Αφρική, αλλά και στην Κεντρική Ασία. Η κατάρρευση των αυταρχικών καθεστώτων, πιθανόν να οδηγήσει σε πολιτικά συστήματα τα οποία εξ αντικειμένου έχουν πιθανότητες να είναι πολύ πιο εχθρικά έναντι της Δύσης. Στην προοπτική δε μιας μελλοντικής πανισλαμικής ένωσης που απηχεί τη επιθυμία της συιτικής Τεχεράνης, ένα ενδεχόμενο επικράτησης εξτρεμιστών είναι πολύ πιθανό. Οι εξελίξεις στον ισλαμικό κόσμο θα πρέπει να συνδυασθούν με το ενδεχόμενο μιας μελλοντικής ανάδυσης στο διεθνές στερέωμα νέας γεωπολιτικής ενότητας του ισλαμικού κόσμου, την επανίδρυση του χαλιφάτου που

Καναδά, το Λουξεμβούργο, την Μεγάλη Βρετανία, την Νορβηγία, την Ολλανδία και την Πορτογαλία. Βλ. *Πάπυρος Larousse.....*, ό.π. σελ. 1200.

⁵³Οργανισμός που δημιουργήθηκε τον Δεκέμβριο του 1991. Μέλη του είναι 12 δημοκρατίες της πρώην Ε.Σ.Σ.Δ. (Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν, Καζακστάν, Κιργισία, Λευκορωσία, Μολδαβία, Ουζμπεκιστάν, Ουκρανία, Ρωσία, Τατζικιστάν, Τουρκμενιστάν, και από το 1993, η Γεωργία). Σκοπός του είναι η διαμόρφωση ενός κοινού πλαισίου οικονομικής και στρατιωτικής συνεργασίας μεταξύ των κρατών αυτών. Βλ. *Πάπυρος Larousse.....*, ό.π. σελ. 866.

αποτελεί τον τελικό στόχο και το μεγαλύτερο όνειρο των ισλαμιστών επί της γης. Εάν δε η δημιουργία αυτού του νέου γεωπολιτικού μεγέθους, συνδυασθεί με τη δυνατότητα απόκτησης προηγμένων συμβατικών οπλικών συστημάτων, τότε θα έχουμε μια εντελώς νέα γεωπολιτική πραγματικότητα εξαιρετικά περίπλοκη και απρόβλεπτη⁵⁴.

Σε αυτή την έστω αβέβαιη και χαοτική κατάσταση που δημιουργεί η ισλαμική επανάσταση και η εμφάνιση του ISIS⁵⁵ με αποτέλεσμα το γεωστρατηγικό παιχνίδι να είναι αρκετά περίπλοκο, η Τουρκία του Erdoğan συμμετέχει ευέλικτα και με έξυπνο τρόπο. Συνδυάζει τις πολιτικές διεκδικήσεις με τις σφαίρες επιρροής και τον οικονομικό ανταγωνισμό, ταυτόχρονα ενισχύει το κύρος και την εικόνα της περιφερειακής/κεντρικής δύναμης με το «διπλό» και «πολυμέτοχο» παιχνίδι της και τους «ακροβατισμούς» της μεταξύ Δύσης και Ανατολής. Το παζάρι και η τέχνη του νέου πολιτικού ηγέτη Erdoğan, αποτελούν παράδοση με πολιτισμική σχεδόν βαρύτητα στην Τουρκία. Αν και η πολιτική και κοινωνική μεταρρύθμιση που συντελείται σήμερα στην Τουρκία είναι περίπλοκη, αφού θεμελιώθηκε με βάση τις αρχές της κοσμικής δημοκρατίας, το παζάρι σε σχέση με τα διαδραματιζόμενα στον ευρύτερο χώρο της Μέσης Ανατολής

⁵⁴Βλ. Κωνσταντίνος Γρίβας, «*Το Τέλος της Στρατιωτικής Παντοδυναμίας της Δύσης και η Γεωγραφία Ισχύος στη Μέση Ανατολή*», Nexus, Απρίλιος 2011, 62.

⁵⁵Το Ισλαμικό Κράτος στο Ιράκ και τη Συρία (ΙΚΙΣ), γνωστό επίσης ως Ισλαμικό Κράτος του Ιράκ και του Λεβάντε (ΙΚΙΛ) και ως Ισλαμικό Κράτος, είναι τρομοκρατική οργάνωση που δημιουργήθηκε επισήμως το 2013 αν και οι απαρχές της ανάγονται περίπου στο 2013 και στην Al- Qaeda. Δρα σε εκτεταμένες περιοχές στο Ιράκ και στη Συρία. Τον Σεπτέμβριο του 2014 οι δυνάμεις του επιτέθηκαν στη Μοσούλη. Βλ. Loretta Napoleoni, *Ο Ισλαμιστικός.....*, ό.π. σελ. 176.

που επιδιώκει η Τουρκία για τα συμφέροντά της προκειμένου να εδραιωθεί στο νέο, αλλά απροσδιόριστο πολιτικό γίγνεσθαι, θα έχει έντονη συνέχεια⁵⁶.

3. Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή (1992- 2002)

3.1. Σχέσεις Τουρκίας- Συρίας (1992- 2002)

Οι σχέσεις της Τουρκίας με την Συρία ήταν διαχρονικά τεταμένες, αφού η Τουρκία κατείχε την Συρία κατά την οθωμανική περίοδο μέχρι και το 1918.⁵⁷ Έκτοτε η Τουρκία, ιδίως από το 1945 μέχρι το 1990, οπότε ο Τούρκος πρωθυπουργός Turgut Özal άλλαξε στάση, κρατούσε μια θέση μάλλον ουδέτερη απέναντι στις αραβικές υποθέσεις γενικότερα. Με την υπογραφή του Συμφώνου της Βαγδάτης⁵⁸ και τη συμμετοχή της Τουρκίας

⁵⁶Βλ. Ζέζα Ζήκου, «*Η Ερωτική Σχέση των Η.Π.Α. με τους Αντικομμουνιστές Ισλαμιστές και η Τουρκία*», Επίκαιρα, Μάρτιος 2011, 38.

⁵⁷Στις 5 Ιουνίου 1916 ο Sherif Hussein bin Ali κήρυξε επανάσταση σε βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία έμεινε γνωστή ως «Η Αραβική Εξέγερση». Μερικές από τις επιτυχίες της εξέγερσης ήταν η καταστροφή του σιδηροδρομικού σταθμού της Χετζάζης, αλλά και η κατάληψη της πόλης Aqaba. Αξίζει να σημειωθεί πως η εξέγερση των Αράβων επέτρεψε διευκόλυνε σημαντικά την προέλαση των βρετανικών στρατευμάτων του Edmund Allenby στην Συρία, όταν και μετά την κατάληψη της Δαμασκού δόθηκε τέλος στην τουρκική επικυριαρχία στην περιοχή. Βλ. Roger Ford, «*Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος στη Μέση Ανατολή Από την Εδέμ στον Αρμαγεδδώνα*», (Αθήνα, Ψυχογιός, 2011), σελ. 418- 578.

⁵⁸Το Σύμφωνο της Βαγδάτης ή CENTO (Central Treaty Organization) ήταν οργανισμός αμοιβαίας ασφαλείας στον οποίο συμμετείχαν το Ιράν, η Μεγάλη Βρετανία, το Πακιστάν και η

σε αυτό, αλλά και η αναγνώριση του κράτους του Ισραήλ⁵⁹ εκ μέρους της, δημιούργησε αίσθηση δυσαρέσκειας στον αραβικό κόσμο. Βασική πηγή διενέξεων και προστριβών της Τουρκίας με την ανεξάρτητη από το 1946 Συρία είναι η εκμετάλλευση εκ μέρους της Τουρκίας των υδάτων του Ευφράτη⁶⁰ και του Τίγρη⁶¹, η οποία κορυφώθηκε με την κατασκευή του περίφημου Φράγματος Atatürk το 1994. Μια άλλη πηγή διενέξεων μεταξύ των δύο κρατών αποτελεί η υποστήριξη εκ μέρους της Συρίας κυρίως στους Κούρδους, αλλά και σε Αρμένιους και σε διάφορες αριστερίστικες ομάδες. Η περιοχή επίσης της Αλεξανδρέττας, η οποία παραχωρήθηκε από την Γαλλία στην Τουρκία μετά από ένα αμφισβητούμενο δημοψήφισμα⁶², αποτελεί μια από τις βασικές πηγές τριβών και αντιπαραθέσεων μεταξύ των δύο χωρών⁶³.

Σε ό,τι αφορά το θέμα των υδάτων η Τουρκία έχοντας πλήρη συνείδηση της χρησιμότητας του νερού ως «ρητορικού όπλου», αλλά και ως ισχυρού διαπραγματευτικού μέσου, έχει διατυπώσει *urbi et orbi*⁶⁴ τις αντιρρήσεις της σε κάθε ενδεχόμενο υποχώρησης στο θέμα αυτό. Το θέμα

Τουρκία. Τροποποιήθηκε το 1959 και διαλύθηκε το 1979, Βλ. «*The Baghdad Pact (1955)*», διαθέσιμο στο: www.state.gov.

⁵⁹Η Τουρκία αναγνώρισε επισήμως το Ισραήλ στις 12/5/1950.

⁶⁰Ποταμός της Δυτικής Ασίας· 2.780 χλμ. Πηγάζει από την τουρκική Αρμενία, διαρρέει την Συρία και το Ιράκ και συμβάλλοντας με τον Τίγρη, σχηματίζει τον δίαυλο Shatt al- Arab. Βλ. *Πάπυρος Larousse.....*, ό.π. σελ. 626.

⁶¹Ποταμός της Τουρκίας και του Ιράκ, που συμβάλλει με τον Ευφράτη και σχηματίζει τον Shatt al- Arab· 1.950 χλμ. Διασχίζει την Βαγδάτη. Βλ. *Πάπυρος Larousse.....*, ό.π. σελ. 1722.

⁶²Αναφερόμαστε στο δημοψήφισμα της 29^{ης} Ιουνίου 1939.

⁶³Βλ. Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, «*Πολιτική των «Μηδενικών Προβλημάτων» με τους Γείτονες ή Προβληματική Πολιτική*» στο «*Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία*», (Αθήνα, Ποιότητα, 2013), σελ. 30- 31.

⁶⁴*Urbi et Orbi*: στην πόλη (της Ρώμης) και στην οικουμένη, παντού [λατ.]. Βλ. «*Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας*», (Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 2014), σελ. 1819.

λοιπόν της διευθέτησης των υδάτων κυρίως του ποταμού Ορόντη⁶⁵, ο οποίος δεν θεωρείται για την Συρία διεθνής ποταμός, αφού το μεγαλύτερο μέρος του βρίσκεται εντός των συριακών εδαφών, σε συνδυασμό με την υπόθεση του Hatay περνάει σε επίπεδο αραβοτουρκικής διαμάχης και δεν περιορίζεται μόνον σε συροτουρκική. Και τούτο διότι αφενός το Hatay χαρακτηρίζεται από την Δαμασκό ως «αδιάσπαστο τμήμα του συριακού εδάφους» και ότι «η Συρία ουδέποτε θα αναγνωρίσει την τουρκική επικυριαρχία σε αυτό», αφετέρου με δεδομένη τη θέση της Συρίας για τον ποταμό Ορόντη ότι «δεν είναι διεθνής ποταμός» και καταλήγει στη διεκδικούμενη περιοχή Hatay, προτίθεται να κατασκευάσει φράγμα επί του Ορόντη ποταμού στην τοποθεσία al- Allani. Επειδή δε η όποια τυχόν συμφωνία διευθέτησης του καθεστώτος των υδάτων του Ορόντη θα σήμαινε κατά τις εκτιμήσεις της Συρίας μια de jure αποδοχή της τουρκικής επικυριαρχίας στην περιοχή της Αλεξανδρέττας, και ταυτόχρονα θα συνδεόταν με μια προκαταρκτική διμερή συμφωνία για αναγνώριση του ποταμού Ευφράτη ως διεθνή ποταμού για όλα τα παράκτια κράτη γι' αυτό το πρόβλημα της διαχείρισης των υδάτων παραμένει διαχρονικό και αγεφύρωτο⁶⁶. Η θέση αυτή δεν αναιρείται από την επίσκεψη του τότε Τούρκου πρωθυπουργού Süleyman Demirel στη Δαμασκό το 1993, και το κοινό ανακοινωθέν το οποίο εκδόθηκε και έκανε λόγο για την «αποδοχή των δύο πλευρών να καταλήξουν σε οριστική συμφωνία, η οποία θα

⁶⁵Ορόντης (αραβ. *Nahr al- Asi: Ανυπάκουος ποταμός*): Ποταμός της νοτιοδυτικής Ασίας. Πηγάζει από το βουνό Beqaa του κεντρικού Λιβάνου, διασχίζει την Συρία, εισέρχεται στην Τουρκία και εκβάλλει στη Μεσόγειο θάλασσα, στα νότια του κόλπου της Αλεξανδρέττας. Διαιρείται σε τέσσερις βραχίονες και η λεκάνη απορροής του είναι 23.000 χλμ. Βλ. *Εγκυκλοπαίδεια Δομή*....., ό.π. σελ. 172.

⁶⁶Βλ. Ali Çarkoğlu- Mine Eder, «*Water Conflict: The Euphrates- Tigris Basin*», στο *«Turkey In World Politics An Emerging Multiregional Power»*, επιμ. Barry Rubin- Kemal Kirişçi, (London, Lynne Rienner Publishers, 2001), 235- 236.

συμπληρώνει και θα συνεχίζει το Συροτουρκικό Πρωτόκολλο του 1987, προ του τέλους του 1993». Ο σκοπός του ανακοινωθέντος ήταν προφανής, αφού απέβλεπε στο να διασκεδάσει τις ανησυχίες του συριακού καθεστώτος σε σχέση με τις δηλώσεις του Demirel κατά τα εγκαίνια του αγωγού GAP⁶⁷ ότι «τα ύδατα του Ευφράτη είναι αποκλειστικά τουρκικά»⁶⁸.

Ένα άλλο βασικό σημείο διενέξεων και προστριβών που διαμορφώνει ένα αρνητικό κλίμα στις σχέσεις Τουρκίας και Συρίας, είναι η παρουσία στο βόρειο τμήμα της Τουρκίας και κατά μήκος των τουρκικών συνόρων του κουρδικού στοιχείου το οποίο αντιστοιχεί στο 8- 10%⁶⁹ του συριακού πληθυσμού.⁷⁰ Η Τουρκία συνεχώς κατηγορούσε την Συρία ότι υποστήριζε τόσο τους Κούρδους του PKK όσο και τους Αρμένιους του ASALA, καθώς

⁶⁷Κατά τα τέλη της δεκαετίας του '70 η Τουρκία αποφάσισε να ακολουθήσει το παράδειγμα της Συρίας στην προσπάθειά της να εκμεταλλευτεί τα ύδατα του Ευφράτη για υδροηλεκτρική χρήση και άρδευση. Το 1980 τέθηκε επί τάπητος ένα σχέδιο το οποίο απέβλεπε στη σύνδεση ενός αριθμού υδραυλικών έργων, που θα οδηγούσε έτσι σε μια μεγάλης κλίμακας ολοκληρωμένη σύνδεση του Αγωγού Νοτιοανατολικής Ανατολίας (GAP- Güneydoğu Anadolu Projesi). Η πρώτη φάση κατασκευής του αγωγού περιελάμβανε 13 έργα τα οποία θα πραγματοποιούνταν στους ποταμούς Τίγρη και Ευφράτη. Σύμφωνα με την τότε τουρκική κυβέρνηση, το κόστος της πρώτης φάσης των εργασιών ανερχόταν σε 12 δις δολάρια, και συνέβαλε στην υδροδότηση περίπου 1.6 εκατομμυρίων εκταρίων και στην παραγωγή 7.513 MW υδροηλεκτρικής ενέργειας. Βλ. Philip Robins, «*Turkey And The Middle East*», (London, Chatham House Papers, 1991), σελ. 88- 89.

⁶⁸Βλ. Ιωάννης Θ. Μάζης, *Γεωπολιτική.....*, ό.π. σελ. 231- 239.

⁶⁹Βλ. David McDowall, «*A Modern History Of The Kurds*», (London, I.B. Tauris, 2010), σελ. 466.

⁷⁰Οι Κούρδοι της Συρίας είναι εγκατεστημένοι σε τρία βασικά σημεία στη βόρεια Συρία: i) Στο Kürt Dağ και στο Arfin, μια ορεινή περιοχή που βρίσκεται στο βορειοδυτικό τμήμα της Συρίας, στη νοτιοανατολική πλευρά του τουρκικού Hatay (Σαντζάκι της Αλεξανδρέττας). ii) Στα σύνορα με την Τουρκία στο βορειοδυτικό άκρο της Jazira, περιμετρικά της πόλης Jarablus. iii) Στο νοτιοανατολικό άκρο της Jazira, στον κυβερνοχώρο της al- Hasaka. Αυτές οι κουρδικές κοινότητες έχουν διαφορετική προέλευση. Αυτοί οι οποίοι κατοικούν στο Kürt Dağ, αποτελούν μια ευρεία κουρδική κοινότητα στην Τουρκία, και έχουν εγκατασταθεί σε αυτή την ορεινή περιοχή εδώ και δεκαετίες. Η νότια Jazira, η οποία ήταν μια τεράστια έρημη ζώνη και κατοικούνταν μονάχα από αραβικά και περσικά ποιμενικά φύλα, άρχισε να εποίκίζεται μετά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα. Βλ. David McDowall, *A Modern.....*, ό.π. σελ. 466- 484.

και το αριστερό αντάρτικο πόλεων Dev Sol, κυρίως τη δεκαετία του '80. Οι όποιες διπλωματικές προσεγγίσεις ή η υπογραφή αμοιβαίων συμφωνιών μεταξύ των ετών 1980- 85 για τη μείωση των επιθέσεων των Κούρδων της Συρίας εναντίον της Τουρκίας, δεν είχαν ουσιαστικό αποτέλεσμα. Επίσης, το πρωτόκολλο για θέματα ασφαλείας που υπεγράφη το 1987 επί πρωθυπουργίας Özal ως συνέχεια μιας συμφωνίας οικονομικής συνεργασίας, η οποία περιείχε και ρήτρες σχετικά με τα ύδατα του Ευφράτη, δεν απέφερε καρπούς, ούτε κατόρθωσε να άρει παραδοσιακές αντιθέσεις και καχυποψίες κυρίως από πλευράς Συρίας. Η καχυποψία της Συρίας απέναντι στην Τουρκία θα πρέπει να αναζητηθεί στην αιματηρή αντικαθεστωτική εξέγερση στη συριακή πόλη Hama στις 2 Φεβρουαρίου του 1982 από τους Αδελφούς Μουσουλμάνους της Συρίας για την οποία η Δαμασκός είναι πεπεισμένη ότι ο οπλισμός των επαναστατών προήλθε από την Τουρκία. Αν και με το πρωτόκολλο για θέματα ασφαλείας που υπεγράφη ως συνέχεια μιας συμφωνίας οικονομικής συνεργασίας η οποία περιείχε και ρήτρες σχετικές με τα νερά του Ευφράτη, δεν απέφερε κανένα ουσιαστικό αποτέλεσμα. Το μόνο που επιτεύχθηκε ήταν η μεταφορά του Γενικού Επιτελείου του PKK από τη συροτουρκική μεθόριο στην κοιλάδα Beqaa⁷¹ του Λιβάνου. Παρόλο δε που η επίσκεψη Çiller⁷² στη Δαμασκό τον

⁷¹Ανυδρη, εν μέρει αρδευόμενη κοιλάδα του Λιβάνου, ανάμεσα στα Όρη του Λιβάνου και στον Αντιλίβανο. Βλ. *Πάπυρος Larousse.....*, ό.π. σελ. 1153.

⁷²Η Tansu Çiller (24/5/1946) γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη και σπούδασε οικονομικά στο Πανεπιστήμιο του Βοσπόρου. Τον Οκτώβριο του 1991 διορίστηκε υπουργός άνευ χαρτοφυλακίου με αρμοδιότητα για θέματα οικονομίας. Τον Ιούνιο του 1993 διαδέχθηκε τον Demirel στην ηγεσία του Κόμματος του Ορθού Δρόμου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να γίνει η πρώτη και μοναδική μέχρι σήμερα γυναίκα πρωθυπουργός της Τουρκίας. Μετά τις εκλογές του 1995, επέστρεψε ως αντιπρόεδρος σε μια κυβέρνηση συνασπισμού με το Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας. Όταν και αυτή κατέρρευσε τον Ιούνιο του 1996, αποδέχθηκε τη θέση του αντιπροέδρου σε ένα κόμμα συνασπισμού με το Κόμμα της Ευημερίας του Erbakan. Βλ. Erik J. Zürcher, *Σύγχρονη Ιστορία.....*, ό.π. σελ. 478.

Νοέμβριο του 1993 δημιούργησε μικρής έκτασης μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης μεταξύ των χωρών, αυτά τερματίστηκαν μέσα σε ένα κλίμα αμοιβαίας απογοήτευσης, καχυποψίας και αλληλοκατηγοριών εξαιτίας της αναζωπύρωσης των τουρκικών ανησυχιών σχετικά με τις δραστηριότητες του ΡΚΚ. Το 1996 η Τουρκία με αφορμή όπως προαναφέρθηκε το ζήτημα των υδάτων του ποταμού Ορόντη, άρχισε εκ νέου να κλιμακώνει τη διαμάχη έναντι της Συρίας με τον πρόεδρο Demirel να καλεί την Συρία με ένα μήνυμά του προς τις χώρες της Διακήρυξης της Δαμασκού «να παύσει να χρησιμοποιεί την τρομοκρατία ως μέσο εξωτερικής πολιτικής». Στη συνέχεια, η ολοκλήρωση μιας μυστικής στρατιωτικής συμφωνίας της Άγκυρας με το Ισραήλ το ίδιο έτος, όξυνε έτι περισσότερο τις σχέσεις των δύο χωρών⁷³. Συν τοις άλλοις η Τουρκία δεν έπαυσε να κατηγορεί την Συρία ότι διατηρεί στρατόπεδα εκπαίδευσης Κούρδων ανταρτών στο έδαφός της⁷⁴. Για το λόγο αυτό απαιτούσε αφενός μεν το κλείσιμο των στρατοπέδων εκπαίδευσης, αφετέρου δε την παράδοση του ηγέτη του ΡΚΚ Abdullah Öcalan.⁷⁵ Αποτέλεσμα αυτής της εμμονής και απαίτησης της Τουρκίας, ήταν η δημιουργία κρίσης στις σχέσεις των δύο χωρών τον Οκτώβριο- Νοέμβριο του 1998, η οποία λίγο έλειψε να οδηγήσει σε μια τουρκοσυριακή πολεμική

⁷³Βλ. Φίλιπ Ρόμπινς, μεταφ. «Στρατός και Διπλωματία Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική από την Έναρξη του Ψυχρού Πολέμου», μεταφ., (Αθήνα, Σύγχρονοι Ορίζοντες, 2004), σελ. 210- 213.

⁷⁴Βλ. Ιωάννης Θ. Μάζης, *Γεωπολιτική.....*, ό.π. σελ. 234- 242.

⁷⁵Ο Abdullah Öcalan (4/4/1949) είναι Τούρκος αυτονομιστής ηγέτης των Κούρδων. Όταν, το 1972, άρχισε να δραστηριοποιείται για την ανεξαρτησία του Κουρδιστάν, άρχισαν και οι διώξεις του από τις τουρκικές αρχές. Το 1978 ίδρυσε το παράνομο Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν (ΡΚΚ), το 1979 κατέφυγε στο Λίβανο, ενώ το 1984 άρχισε ο ένοπλος αγώνας των Κούρδων. Το 1999, ύστερα από πολλές περιπλανήσεις, συνελήφθη στην Κένυα από πράκτορες των τουρκικών μυστικών υπηρεσιών, μεταφέρθηκε στην Τουρκία όπου και καταδικάστηκε σε θάνατο αλλά με παρέμβαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων η ποινή του δεν εκτελέστηκε και συνεχίζει κρατούμενος σε τουρκική φυλακή. Βλ. *Εγκυκλοπαίδεια Δομή.....*, ό.π. σελ. 247.

σύρραξη.⁷⁶ Ωστόσο, παρά τη φυγάδευση του Öcalan, η οποία αποτέλεσε την απαρχή μιας διεθνοποίησης του Κουρδικού Ζητήματος, είναι αμφίβολο εάν η Δαμασκός έχει τη δυνατότητα σε πολιτικό επίπεδο να υπερβεί τις ιστορικώς χρονίζουσες αντιθέσεις με την Άγκυρα. Και τούτο διότι η διαρθρωτική διεϊσδυση του PKK στην πολιτικοοικονομική ζωή της Συρίας, σε συνδυασμό με τη συνέχιση της δράσης του διαδόχου σχήματος του κόμματος αυτού (Kongra- Gel), ενισχύει την άποψη περί τουρκικών τακτικών κερδών τα οποία δεν επιλύουν ένα στρατηγικό πρόβλημα που απομυζά την τουρκική οικονομία, ενώ ταυτόχρονα πλήττει τη διεθνή της αξιοπιστία⁷⁷. Όμως ενώ το κουρδικό πρόβλημα αμβλύνθηκε εν μέρει με τη φυγάδευση και εν συνεχεία σύλληψη του Öcalan, η δραστηριότητα του Μυστικού Αρμενικού Στρατού (ASALA) και η ενίσχυσή του από την Δαμασκό σε συνδυασμό με τη διαχρονική ασυμφωνία διαχείρισης των υδάτων, δημιουργεί σύγχυση στις τουρκοσυριακές σχέσεις⁷⁸.

⁷⁶Το έναυσμα για τη συριακή κρίση που οδηγούσε στα πρόθυρα του πολέμου τις δύο χώρες το έδωσε ο Τούρκος στρατηγός Atilla Ateş από την περιοχή του Hatay προβαίνοντας σε μια αυστηρή προειδοποίηση προς την Δαμασκό απειλώντας την με πόλεμο. Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκε και ο Τούρκος πρόεδρος Süleyman Demirel, ο οποίος απείλησε με στρατιωτικό χτύπημα την Συρία «αν δεν συμμορφωθεί με τις τουρκικές απαιτήσεις για κλείσιμο των στρατοπέδων των Κούρδων και την παράδοση του Abdullah Öcalan». Αντίστοιχες υπήρξαν και οι δηλώσεις του Σύριου αρχιστράτηγου Ali Aslan, ο οποίος δήλωσε ότι: «Η Συρία δεν φοβάται και θα πράξει το εθνικό της καθήκον». Οι αλληπάλληλες και εκατέρωθεν απειλές που εκτοξεύθηκαν στη συνέχεια σ συνδυασμό με την παρουσία δυνάμεων του NATO στην περιοχή της Αλεξανδρέττας για τη διεξαγωγή της μεγάλης στρατιωτικής άσκησης «Dynamic Mix 1998» στην οποία συμμετείχαν οι Η.Π.Α. και μεγάλες στρατιωτικές δυνάμεις της Τουρκίας, έκαναν το θερμόμετρο να ανεβαίνει ολοένα και περισσότερο. Βλ. Νίκος Χειλαδάκης, «Φάκελος Οτσαλάν Από τη Δαμασκό στο Ιμραλί», (Αθήνα, Επικοινωνίες, 1999), σελ. 29- 32.

⁷⁷Βλ. Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης, «Η Τουρκία σε Μετάβαση», (Αθήνα, Σιδέρης, 1997), σελ. 143- 148.

⁷⁸Βλ. Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης- Αφεντούλης Θ. Λαγγίδης, *Μετακεμαλισμός.....*, ό.π. σελ. 156- 157.

3.2. Σχέσεις Τουρκίας- Ιράν (1992- 2002)

Ιστορικά η Οθωμανική Αυτοκρατορία και το Ιράν κατά το παρελθόν είχαν βρεθεί σε μακροχρόνια αντιπαράθεση⁷⁹, η οποία είχε ως βάση σεκταριστικές ιδεολογικές, συστημικές, θρησκευτικές και πολιτισμικές διαφορές μεταξύ των δύο κρατών. Ωστόσο, δεν έλειψαν περιόδοι κατά τις οποίες οι σχέσεις μεταξύ τους βελτιώθηκαν σε σημαντικό βαθμό και έφθασαν στο απόγειό τους κατά τη διάρκεια της δυναστείας των Pahlavi.⁸⁰ Μετά τη λήξη της Ιρανικής Επανάστασης το 1979, η Τουρκία ουσιαστικά επεδίωξε μια διπολική πολιτική απέναντι στο Ιράν. Φοβούμενη τη διάδοση της Ιρανικής Επανάστασης, χρησιμοποίησε ως πρόσχημα το σεκουλαριστικό της

⁷⁹Η Οθωμανική Αυτοκρατορία και η Περσική για τουλάχιστον τέσσερις αιώνες (15^{ος}- 19^{ος}) αποτελούσαν μια από τις πιο χαρακτηριστικές «αντίπαλες δυνάμεις», καθώς είχαν συγκρουστεί εκατοντάδες φορές μεταξύ τους. Βλ. *Dictionary Of Wars.....*, ό.π. σελ. 558- 561.

⁸⁰Δυναστεία που βασίλευσε στο Ιράν από το 1925 έως το 1979. Ιδρύθηκε από τον Reza Shah (1925- 1941), τον οποίο διαδέχθηκε ο γιός του Muhammad Reza. Βλ. *Πάπυρος Larousse.....*, ό.π. σελ. 1377.

σύστημα, αποστασιοποιήθηκε πολιτικά από το Ιράν, ενώ ταυτόχρονα κατά τη διάρκεια του Πολέμου Ιράν- Ιράκ,⁸¹ προσπάθησε να αναπτύξει οικονομικές σχέσεις με το Ιράν. Ο Τούρκος πρόεδρος Turgut Özal πίστευε ότι οι στενές οικονομικές σχέσεις με το Ιράν, ήταν ιδιαιτέρως σημαντικές και επωφελείς για τα τουρκικά συμφέροντα και εναντιωνόταν στον απομονωτισμό της Τεχεράνης, παρά το γεγονός ότι εκείνη την περίοδο όλη η παγκόσμια κοινότητα ήταν ενάντια στο Ιράν⁸². Ήδη οι εμπορικές σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και Ιράν ιδίως στον τομέα του αερίου και τα σχέδια τροφοδοσίας μέσω αγωγού που χρονολογούνται από τα μέσα της δεκαετίας του '70, «πάγωσαν» εξαιτίας του ισλαμικού καθεστώτος του Ιράν και επανεξετάστηκαν επί εποχής Özal στις αρχές της δεκαετίας του '90. Η κατάρρευση του σοβιετικού imperium άνοιξε νέες ιστορικές διαστάσεις τόσο στην Τουρκία όσο και στο Ιράν το οποίο διεκδικεί τον έλεγχο της Κεντρικής Ασίας και του Αζερμπαϊτζάν επειδή θεωρεί ότι οι χώροι και οι λαοί της περιοχής αυτής ανήκουν στον ιρανικό και ισλαμικό πολιτισμικό χώρο επιρροής και η μετεξέλιξή τους από κομμουνιστικές κοινωνίες θα έπρεπε να ακολουθήσει την πορεία της φονταμενταλιστικής Ισλαμικής

⁸¹Ο Αμερικανός ιστορικός Matthew White στο βιβλίο του *«The Great Big Book Of Horrible Things»*, αναφέρει ότι ο πόλεμος μεταξύ Ιράκ και Ιράν (1980- 88) αποτέλεσε την 61^η πιο αιματηρή σύγκρουση στην παγκόσμια ιστορία, καθώς παραπάνω από 700.000 στρατιώτες και άμαχοι έχασαν τη ζωή τους. Αιτία του πολέμου ήταν η προσπάθεια κατάληψης από τον ιρακινό στρατό της διαμφισβητούμενης πετρελαϊκής ζώνης Shatt al- Arab που εκτεινόταν κατά μήκος των συνόρων των δύο κρατών. Ο Ιρακινός δικτάτορας Saddam Hussein, εκμεταλλευόμενος το χάος και την πολιτική αστάθεια που επικρατούσε στη γείτονα χώρα εξαιτίας της Ιρανικής Επανάστασης του 1979, εισέβαλε στο Ιράν τον Σεπτέμβριο του 1980. Ο οκταετής πόλεμος αυτός έλαβε τέλος τον Αύγουστο του 1988 χωρίς να αναδείξει κάποιον νικητή. Βλ. Matthew White, *«The Great Big Book Of Horrible Things»*, (New York, W.W. Norton & Company, 2012), σελ. 512- 513.

⁸²Βλ. Bülent Aras, *«Turkey's Relations With Iran In The Post- Cold War Era»* στο *«Turkey's Foreign Policy In The 21st Century A Changing Role In World Politics»*, επιμ. Tareq Y. Ismael- Mustafa Aydin, (Hants, Ashgate, 2003), σελ. 181- 183.

Επανάστασης.⁸³ Βέβαια, δεν μπορεί να παραβλεφθεί η γεωπολιτική σημασία του χώρου τόσο για το Ιράν όσο και για την Ρωσία, αλλά και την Τουρκία λόγω των τεραστίων αποθεμάτων ενέργειας που υπάρχουν στην Κασπία Θάλασσα,⁸⁴ τον Καύκασο και την Κεντρική Ασία και τα οποία αποτελούν ζητήματα μεγάλης στρατηγικής και γεωπολιτικής σημασίας παγκοσμίων διαστάσεων όπου «παίζεται το μεγάλο παιχνίδι για τον έλεγχο των περιοχών». Σε ό,τι αφορά την Τουρκία η γεωγραφική εγγύτητα, κυρίως η εθνική, γλωσσική, θρησκευτική και πολιτισμική συγγένεια που αισθάνθηκε η τουρκική ηγεσία για τους λαούς της Κεντρικής Ασίας, αποτέλεσαν το υπόβαθρο πάνω στο οποίο στηρίχθηκε η ανάπτυξη μιας νέας πολιτικής της Τουρκίας στον ευρύτερο αυτό χώρο με σαφείς ιμπεριαλιστικές διαθέσεις. Επειδή δε το εγχείρημα εξαγωγής του «τουρκικού μοντέλου», απέτυχε και περιορίστηκε κυρίως σε θέματα γλώσσας και εκπαίδευσης χωρίς ουσιαστικά αποτελέσματα, η δε προσπάθειά της να εμπλακεί στις περιφερειακές συγκρούσεις και σε πολέμους που ξέσπασαν στην περιοχή⁸⁵ (Nagorno-

⁸³Με τον όρο Ιρανική Επανάσταση ή Ισλαμική Επανάσταση αναφερόμαστε στα γεγονότα που οδήγησαν στην εκθρόνιση του Σάχη Muhammad Reza Pahlavi και κατέληξαν στην εγκαθίδρυση ισλαμικής μοναρχίας στο Ιράν με ηγέτη τον εξόριστο στο Παρίσι Ayatollah Ruhollah Khomeini. Ο Khomeini με το που ανέλαβε τα ηνία της χώρας, όρισε ως πρωθυπουργό τον Δρ. Mehdi Bazargan, αν και υπεύθυνο για τη διακυβέρνηση της χώρας ήταν ουσιαστικά το δεκαπενταμελές Ισλαμικό Επαναστατικό Συμβούλιο. Βλ. *Dictionary Of World History.....*, ό.π. σελ. 435.

⁸⁴Κασπία Θάλασσα (ρωσικά: *Kaspiyskoye More*, περσικά: *Daryā-i Māzandarān*): Λιμναία λεκάνη της Νοτιοανατολικής Ασίας· πρόκειται για τη μεγαλύτερη εσωτερική λίμνη του κόσμου. Περιβάλλεται Βορειοανατολικά από το Καζακστάν, Νοτιοανατολικά από το Τουρκμενιστάν, Νότια από το Ιράν, Νοτιοδυτικά από το Αζερμπαϊτζάν και Βορειοδυτικά από την Ρωσία. Η επιφάνειά της βρίσκεται 28 μέτρα κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας. Έχει μέγιστο μήκος 1.200 χλμ. και πλάτος 200- 400 χλμ. Βλ. «*Εγκυκλοπαίδεια Grand Larousse*», (Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2001), σελ. 197.

⁸⁵Σε ό,τι αφορά την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στην περιοχή του Nagorno- Karabakh, θα μπορούσε να λεχθεί ότι η Άγκυρα προσπαθεί ευφυσώς να αποκρύψει το αναντίρρητο γεγονός ότι η σημερινή Δημοκρατία του Αζερμπαϊτζάν, τα θεμέλια της οποίας τέθηκαν την 18^η Οκτωβρίου 1991 με την αποδοχή της συνταγματικής πράξης ανεξαρτησίας του Αζερμπαϊτζάν, ανακηρυσσόμενη με αυτή την πράξη κληρονόμος της Δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν την

Karabakh,⁸⁶ Τσετσενία⁸⁷) την οδήγησε σε τριβές και αντιπαραθέσεις τόσο με την Ρωσία όσο με το Ιράν, το οποίο σε ό,τι αφορά το Αζερμπαϊτζάν συνδέεται ιστορικά ως χώρα της πάλαι ποτέ Περσικής Αυτοκρατορίας.⁸⁸

περίοδο 1918- 1920, παραιτήθηκε από νομική άποψη από τα όποια δικαιώματά της επί του ορεινού Karabakh, διότι κατά την περίοδο 1918- 1920, το ορεινό Karabakh δεν αποτελούσε τμήμα της τότε Δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν. Εφόσον με την πράξη ανεξαρτησίας του το Αζερμπαϊτζάν έπαυε να θεωρεί έγκυρες τις νομοθετικές πράξεις της σοβιετικής περιόδου, αυτό σημαίνει ότι και η απόφαση της κομμουνιστικής ηγεσίας κατά το 1921, με την οποία το Karabakh εντάχθηκε στο πλαίσιο της Σοβιετικής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν, έπαυσε αυτομάτως να είναι έγκυρη. Βλ. Χεμαγιέκ Χοβαννσιάν, «*Η Τουρκική Πολιτική στον Καύκασο και τη Μαύρη Θάλασσα*» στο «*Τουρκία Ισλάμ και Κρίση του Κεμαλισμού*», στο (Αθήνα, Εναλλακτικές Εκδόσεις/Άτροπος 7, 2001), σελ. 227.

⁸⁶Ο πόλεμος στο Nagorno- Karabakh (1988- 94) συνετέλεσε στην άνοδο του τουρκικού εθνικισμού και ενίσχυσε πολιτικούς όπως ο Trkes, ο Erbakan και ο Ecevit, οι οποίοι παίζουν το χαρτί του εθνικισμού- αν και από διαφορετικές οπτικές γωνίες. Ακόμα και ο φιλελεύθερος Mesut Yilmaz δήλωσε σε μια συνέντευξη τύπου πως βάσει του Διεθνούς Δικαίου η Τουρκία είχε δικαίωμα στην προστασία του Αζερμπαϊτζάν. Μάλιστα την περίοδο της σύγκρουσης οργανώθηκαν σε πολλές τουρκικές πόλεις της Τουρκίας και της Βόρειας Κύπρου διαδηλώσεις υπέρ του Αζερμπαϊτζάν. Βλ. Hugh Roulton, «*Ημίψηλο, Γκρίζος Λύκος και Ημισέληνος*», (Αθήνα, Οδυσσέας, 2000), σελ. 194- 195.

⁸⁷Η Τσετσενική Δημοκρατία ανέκαθεν αποτελούσε ένα ανεξάρτητο κρατικό μόρφωμα ακόμα και μετά την υποταγή της στο ρωσικό ζυγό το 1859. Μετά τη διάλυση της Ε.Σ.Σ.Δ. το 1991, η Τσετσενία προχώρησε στη διακήρυξη της ανεξαρτησίας της. Η Ρωσία αρνούμενη φυσικά να δεχθεί την ανεξαρτησία της Τσετσενίας, επενέβη στρατιωτικά βομβαρδίζοντας την πρωτεύουσα της χώρας Grozny τον Ιανουάριο του 1995. Οι Τσετσένοι υπό την ηγεσία των Shamil Basayev και Dzhokhar Dudayev διεξήγαγαν ανταρτοπόλεμο προκειμένου να πλήξουν τα ρωσικά στρατεύματα. Η διαμάχη έληξε τον Αύγουστο του 1996, όταν Ρωσία και Τσετσενία προχώρησαν σε συμφωνία κατάπαυσης του πυρός που είχε ως αποτέλεσμα την αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων από την περιοχή. Η συμφωνία ωστόσο απεδείχθη βραχύβια, καθώς το καλοκαίρι του 1999 ξέσπασε και δεύτερος κύκλος αιματηρών συγκρούσεων. Βλ. «*The Encyclopedia Of War From Ancient Egypt To Iraq*», (London, Dorling Kindersley, 2012), σελ. 346- 347.

⁸⁸Για ιστορικούς καθαρά λόγους αξίζει να γίνει μια αναφορά στο Ιρανικό Αζερμπαϊτζάν. Λίγο μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου οι Σοβιετικοί εκτός από τη Δημοκρατία του Mahabad, είχαν εγκαθιδρύσει και άλλο ένα κρατικό μόρφωμα στο βόρειο Ιράν τον Νοέμβριο του 1945. Το Ιρανικό Αζερμπαϊτζάν (Λαϊκή Κυβέρνηση του Αζερμπαϊτζάν), αποτελούσε ένα κράτος- μαριονέτα, το οποίο ουσιαστικά είχαν ιδρύσει οι Σοβιετικοί προκειμένου να εξυπηρετήσουν τα στρατηγικά τους συμφέροντα στην περιοχή. Πρωτεύουσα του εν λόγω κρατικού μορφώματος ήταν η Ταυρίδα και ηγέτης του ο Jafar Pishvari. Μετά την αποχώρηση των σοβιετικών στρατευμάτων από την περιοχή τον Νοέμβριο του 1946, το Ιρανικό Αζερμπαϊτζάν διαλύθηκε. Βλ. David McDowall, *A Modern.....*, ό.π. σελ. 240- 246.

Όμως τα οικονομικά συμφέροντα υπερίσχυσαν άλλων θεμάτων γι' αυτό και η πολιτική της Τουρκίας απέναντι στο Ιράν ήταν ουδέτερη έως φιλική⁸⁹.

Η ανάρρηση στην εξουσία του Erbakan⁹⁰ σηματοδοτεί μια νέα εποχή στις σχέσεις της Τουρκίας με τους γείτονες της μεταξύ των οποίων και το Ιράν. Η πολυδιάστατη εξωτερική πολιτική την οποία εφάρμοσε και η οποία στόχευε στην οικοδόμηση σχέσεων με σημαντικές δυνάμεις της Ανατολής, χωρίς να θέσει σε κίνδυνο τις παραδοσιακές σχέσεις της Άγκυρας με τη Δύση, είχε σημαντικές επιτυχίες. Κατά την ασιατική του περιοδεία⁹¹ ο Erbakan και κατά τη διάρκεια των επισκέψεών του στις διάφορες χώρες, είχε την άνεση να υποστηρίξει τη νέα πρωτοβουλία του επικαλούμενος το συμφέρον του κράτους. Σε έναν από τους δυσκολότερους σταθμούς της περιοδείας του, στην Τεχεράνη, ο Erbakan υπέγραψε μια πετρελαϊκή

⁸⁹Βλ. Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης- Αφεντούλης Θ. Λαγγίδης, *Μετακεμαλισμός.....*, ό.π. σελ. 151- 155.

⁹⁰Η προεκλογική εκστρατεία του κόμματος του Erbakan το 1995, διεξήχθη κατά ένα μεγάλο μέρος από γυναίκες χωρίς μαντίλα, γεγονός που ανέτρεπε την εικόνα «ταλιμπάν» στην οποία ο στρατός και κεμαλικός τύπος ήθελαν να το καταδικάσουν. Ο λόγος του σιγά- σιγά γινόταν πιο ήπιος και αντί να αναφέρεται στον ισλαμισμό ως πολιτικό πρόγραμμα, χρησιμοποιούσε το Ισλάμ πολιτιστικά και θρησκευτικά. Το κόμμα κατάφερε να κινητοποιήσει πολύ περισσότερους από τους συνηθισμένους εκλογείς του: κινητοποίησε κόσμο από τους κόλπους των φτωχών προαστίων των μεγαλουπόλεων και από τους κόλπους της νεολαίας, καθώς και γυναίκες, αστούς, διανοούμενους ακόμα και στρατιωτικούς παρά τις συστηματικές διαμάχες. Βλ. Hamit Bozarslan, *«Ιστορία της Σύγχρονης Τουρκίας Από την Επανάσταση των Νεότουρκων Μέχρι Σήμερα»*, (Αθήνα, Σαββάλας, 2004), σελ. 104.

⁹¹Το αποτέλεσμα του «ισλαμικού ανοίγματος» του Necmettin Erbakan ήταν οι δύο μεγάλες περιοδείες του στο εξωτερικό: μια ασιατική περιοδεία (Ιράν, Πακιστάν, Μαλαισία, Σιγκαπούρη και Ινδονησία) και μια αφρικανική περιοδεία (Αίγυπτο, Λιβύη και Νιγηρία). Η πρώτη, με μια μικρή εξαίρεση, σημείωσε εντυπωσιακή επιτυχία. Η ασιατική περιοδεία του κατάφερε να ενθουσιάσει το μεγαλύτερο κομμάτι των υποστηρικτών του στην πατρίδα. Οι δηλώσεις του ότι η Τουρκία ήθελε να γίνει μια «μουσουλμανική Ιαπωνία», και ότι ευνοούσε τη διατήρηση της μουσουλμανικής της ταυτότητας σε συνδυασμό με την προώθηση του εκσυγχρονισμού, όπως η Ινδονησία και η Μαλαισία, έγιναν ευμενώς αποδεκτές από ισλαμιστές διανοούμενους, οι οποίοι ήδη συγκινούνταν από την προοπτική της μετακίνησης του παγκόσμιου οικονομικού κέντρου από τον βόρειο Ατλαντικό στην περιοχή του Ειρηνικού. Βλ. Φίλιπ Ρόμπινς, *«Στρατός και Διπλωματία Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική από την Έναρξη του Ψυχρού Πολέμου»*, (Αθήνα, Σύγχρονοι Ορίζοντες, 2004), σελ. 191- 192.

συμφωνία που αποσκοπούσε στο να περιορίσει το μεγάλο ενεργειακό έλλειμμα της Τουρκίας, ενώ παράλληλα στο πλαίσιο ικανοποίησης των μη κομματικών μελών της ομάδας του, έθιξε το θέμα των σχέσεων του Ιράν με το ΡΚΚ. Οι όποιες όμως οικονομικές προσεγγίσεις μεταξύ των δύο χωρών, οι οποίες προφανώς και απέβησαν επ' ωφελεία, τους, δεν εξάλειψαν χρόνια ζητήματα που απασχολούσαν τις δύο χώρες, αφού η ιρανική στήριξη στο ΡΚΚ, οι προσπάθειες της Τεχεράνης για διάδοση των ισλαμικών ιδεών στην Τουρκία και ο ανταγωνισμός των δύο χωρών στην περιοχή του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας παραμένουν διαχρονικά και άλυτα ζητήματα⁹².

3.3. Σχέσεις Τουρκίας- Ιράκ (1992- 2002)

Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας απέναντι στο Ιράκ συνδέεται άμεσα και κυρίως με το βόρειο τμήμα, διότι από γεωπολιτικής άποψης «συνόρευε με το επίκεντρο μιας ορισμένης βίαιης αυτονομιστικής ανταρσίας» εκείνης των Κούρδων του ΡΚΚ. Το βόρειο Ιράκ ήταν από τις πιο ακανθώδεις προκλήσεις στην εφαρμογή της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας καθόλη

⁹²Βλ. Φίλιπ Ρόμπινς, *Στρατός.....*, ό.π. σελ. 190- 267.

τη διάρκεια της δεκαετίας του '90. Και ενώ η περιοχή παρουσιάζει μηδενική σχεδόν οικονομική ανάπτυξη, εντούτοις το γεωγραφικό αυτό σημείο επιβλήθηκε στους διαμορφωτές της πολιτικής της Άγκυρας ως «τομέας προτεραιότητας» ακριβώς λόγω της παρουσίας εκεί των Κούρδων και από το 1984 και μετά του στρατιωτικού βραχίονα του PKK, το οποίο εκμεταλλευόμενο το πολιτικό κενό που δημιουργήθηκε στο βόρειο αυτό τμήμα εξαιτίας του Πολέμου Ιράκ- Ιράν,⁹³ άρχισε τις επιθέσεις εναντίον της Τουρκίας με αντικειμενικό σκοπό την εθνική αφύπνιση των Κούρδων⁹⁴. Έτσι, το πρώτο και κυριότερο ζήτημα ήταν το κοινό ενδιαφέρον των δύο χωρών να καταστείλουν το κουρδικό εθνικιστικό κίνημα. Για το λόγο αυτό η Βαγδάτη και η Άγκυρα⁹⁵ συμφώνησαν με μια τετραετούς διάρκειας μυστική συμφωνία,⁹⁶ σύμφωνα με την οποία παρείχετο η δυνατότητα στα

⁹³Το Ιράκ, παρά την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης με το Ιράν που τερμάτιζε την κουρδική εξέγερση στα ιρακινά εδάφη, επιθυμούσε τον επανακαθορισμό των συνόρων του με το Ιράν. Μετά τη λήξη της Ισλαμικής Επανάστασης στο Ιράν, η ιρακινή κυβέρνηση κατηγορούσε την Βαγδάτη ότι υποστήριζε τις επαναστατικές κινήσεις των αραβικών πληθυσμών που κατοικούσαν στην ιρακινή επαρχία του Khuzestan. Από την άλλη πλευρά το Ιράκ, πίστευε ότι το Ιράν προσπαθούσε να υποκινήσει μια εξέγερση των Ιρακινών σιιτών που αποτελούσαν το 60% του πληθυσμού της χώρας. Μετά από κάποιες συνοριακές συγκρούσεις το 1980, τα ιρακινά στρατεύματα άρχισαν να προελαύνουν στο Ιράν. Μέχρι οι δύο αντιμαχόμενες πλευρές να έρθουν σε συμφωνία κατάπαυσης του πυρός, ο οκταετής (1980- 88) αυτός αιματηρός πόλεμος στοίχισε τη ζωή σε πάνω 700.000 ανθρώπους. Βλ. *Dictionary Of Wars.....*, ό.π. σελ. 436.

⁹⁴Βλ. Φίλιπ Ρόμπινς, *Στρατός.....*, ό.π. σελ. 358- 359.

⁹⁵Το Ιράκ ζήτησε άδεια από την Τουρκία να ασκήσει το δικαίωμα «ταχείας επέμβασης» στα τουρκικά εδάφη, σύμφωνα με το πρωτόκολλο του 1984. Παρόλο που η Τουρκία είχε ασκήσει τρεις φορές κατά το παρελθόν το δικαίωμα «ταχείας επέμβασης» στο έδαφος του Ιράκ εναντίον των Κούρδων, απέρριψε το αίτημα του Ιράκ, έπειτα από τις πιέσεις της διεθνούς κοινότητας. Η Τουρκία, παρότι διεμήνυσε ότι οι Κούρδοι επρόκειτο να αφοπλισθούν προκειμένου να μην προβούν σε καμία εχθρική πράξη εναντίον του Ιράκ, το Ιράκ κατήργησε το πρωτόκολλο. Βλ. Baskin Oran, *Turkish Foreign Policy, 1919- 2006 Facts And Analyses With Documents*, (Salt Lake City, The University Of Utah Press, 2010), σελ. 603- 604.

⁹⁶Ταχεία Επέμβαση («Hot Pursuit Agreement»): Είναι διεθνής νομικός όρος που περιγράφει το μέσω διεθνών συνθηκών καθιερωμένο δικαίωμα, εκ μέρους οργάνων επιβολής του νόμου να επεμβαίνουν με ταχύτητα εκτός της περιοχής δικαιοδοσίας και δικαιοπραξίας τους προκειμένου

συμβαλλόμενα μέρη να ασκούν το δικαίωμα της καταδίωξης των Κούρδων Peshmerga⁹⁷ στα εδάφη των δύο χωρών κατά μήκος των τουρκοϊρακινών συνόρων⁹⁸ μήκους 320 χλμ. και σε βάθος 10 χλμ. εσωτερικώς των αντίστοιχων συνοριακών γραμμών⁹⁹

Ένα άλλο ζήτημα το οποίο προβλημάτιζε την Τουρκία ήταν το θέμα του αγωγού μεταφοράς πετρελαίου του Kirkuk¹⁰⁰ προς τον λιμένα της Αλεξανδρέττας για τον οποίο εξέφραζαν φόβους ιρανικής εισβολής¹⁰¹ κατά

να συλάβουν εγκληματίες ή να προλάβουν ζητήματα ασφαλείας, διαθέσιμο στο: www.thefreedictionary.com.

⁹⁷Ο όρος Peshmerga ή Peshmerge χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει τους Κούρδους ένοπλους μαχητές. Ουσιαστικά σημαίνει «αυτοί που αντιμετωπίζουν το θάνατο» και αποτελείται από τη συνένωση των λέξεων *pesh*: μπροστά και *merg*: θάνατος. Οι Peshmerga έκαναν την εμφάνισή τους στις αρχές της δεκαετίας του 1920, μετά την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της Αυτοκρατορίας των Qajar (ιρανική δυναστεία). Στις δυνάμεις των Peshmerga στρατολογούνται πλέον και γυναίκες, διαθέσιμο στο: www.thefreedictionary.com.

⁹⁸Βλ. Dan Tschirgi, «*Turkey And The Arab World In The New Millennium*» στο «*Turkey's Foreign Policy In The 21st Century A Changing Role In World Politics*» επιμ. Tareq Y. Ismael-Mustafa Aydin, (Hants, Ashgate, 2003), σελ. 108- 109.

⁹⁹Η Αγκυρα έκανε χρήση του δικαιώματος αυτού: α) τον Μάρτιο του 1983, με απλή συγκατάθεση της Βαγδάτης εφόσον δεν είχε επικυρωθεί τυπικώς το κείμενο της συμφωνίας, β) τον Αύγουστο του 1985, γ) τον Μάρτιο του 1987. Βλ. Ιωάννης Θ. Μάζης, «*Γεωπολιτική των Υδάτων στη Μέση Ανατολή (Αραβικές Χώρες- Ισραήλ- Τουρκία)*», (Αθήνα, Σιδέρης, 2001), σελ. 244.

¹⁰⁰Πόλη του Ιράκ, πρωτεύουσα του κυβερνείου της επαρχίας Tamin. Βρίσκεται στην κουρδική περιοχή κτισμένη κοντά στην αριστερή όχθη του μικρού ποταμού Zab, παραπόταμου του Τίγρη, στα νοτιοανατολικά του Τίγρη. Σήμερα αποτελεί το μεγαλύτερο κέντρο εξόρυξης και διύλισης στη χώρα. Επίσης, η πόλη διαθέτει πλούσια κοιτάσματα θείου, ενώ πρόσφατα αναπτύχθηκε και βιομηχανία τσιμέντου. Διασχίζεται από το σιδηρόδρομο Βαγδάτης- Arbil και εξυπηρετείται από αεροδρόμιο. Ο πληθυσμός της πόλης αποτελείται από Τουρκμένιους, Κούρδους, Άραβες, Αζέρους και Αρμένιους. Βλ. *Εγκυκλοπαίδεια Δομή*....., ό.π. σελ. 501.

¹⁰¹Αξίζει να σημειωθεί ότι τον Οκτώβριο του 1986, όπως αναφέρει η *Baltimore Sun* (31/10/1986), «*Μια δύναμη καταδρομέων από το Ιράν επέδραμε στις πετρελαιοπηγές στις πετρελαιοπηγές του Kirkuk στο Ιράκ. Οι πετρελαιοπηγές αυτές απέχουν από την Τουρκία όσο και από το Ιράν, ευρισκόμενες περίπου 100 μίλια εντός του ιρακινού εδάφους. Η Τουρκία λαμβάνει μεγάλο μέρος του πετρελαίου της από την περιοχή του Kirkuk, κερδίζει σημαντικά ποσά από τον αγωγό που ξεκινάει από την πετρελαιοπηγή και προβάλλει ιστορικές αξιώσεις στην περιοχή του Kirkuk, η οποία κατοικείται από τουρκοϊρακινούς πληθυσμούς*». Βλ. Ιωάννης Θ. Μάζης, *Γεωπολιτική*....., ό.π. σελ. 245.

τη διάρκεια του Πολέμου Ιράκ- Ιράν, και την εντεύθεν επέμβαση των Η.Π.Α. για τον έλεγχο της ιρακινής πετρελαιοφόρου περιοχής του Kirkuk. Θα πρέπει εδώ να σημειώσουμε ότι ο αγωγός Kirkuk- Iskenderun, έχει οικονομική σημασία για την Τουρκία, αφού ικανοποιεί το 1/3 των αναγκών της Τουρκίας σε πετρέλαιο. Η ίδια επίσης περιοχή κατοικείται από 1 εκατομμύριο Τούρκους ιρακινής εθνικότητας τους λεγόμενους Τουρκομάνους.¹⁰² Ανέκαθεν οι Τούρκοι αντιμετώπιζαν αυτή την περιοχή ως «κλαπείσα», αφού σύμφωνα με τον καθηγητή του Πανεπιστημίου της Άγκυρας Aydin Yalçin «το νομικό καθεστώς της περιοχής Kirkuk- Μοσούλης δεν προσδιορίστηκε στη διάσκεψη του 1923, οπότε και χαράχθηκαν τα σύνορα της σύγχρονης Τουρκίας». Χαρακτηριστικές για το θέμα αυτό είναι οι δηλώσεις του Τούρκου προέδρου Demirel ότι «η Μοσούλη δεν αφέθηκε στο Ιράκ με τη Συνθήκη της Λωζάννης¹⁰³» και ότι «η Μοσούλη ανήκει ακόμη στην Τουρκία», οι οποίες έχουν τις ρίζες τους σε ένα παλαιό θεωρητικό

¹⁰²Τουρκικός λαός, ο οποίος ανήκει στο νοτιοδυτικό κλάδο της ομάδας των τουρκικών γλωσσών. Η ονομασία Τουρκομάνοι εμφανίστηκε για πρώτη φορά κατά τον 10^ο αιώνα ως χαρακτηρισμός των Ογούζων Τούρκων, οι οποίοι είχαν προσηλυτιστεί στον ισλαμισμό (από την ονομασία *Türk* και τη λέξη *İman* που σημαίνει πίστη). Η πλειονότητα των Τουρκομάνων ζει σήμερα στο Τουρκμενιστάν, ενώ σημαντικοί τουρκομανικοί πληθυσμοί βρίσκονται επίσης στο Ουζμπεκιστάν, στο Ιράν, στον Καύκασο, στην Ρωσία και στο Αφγανιστάν. Μικρότερες ομάδες ζουν στην κεντρική Τουρκία, ενώ μειονότητες Τουρκομάνων υπάρχουν επίσης στο βόρειο Ιράκ και στην Συρία. Βλ. *Εγκυκλοπαίδεια Δομή*....., ό.π. σελ. 114.

¹⁰³Η Συνθήκη της Λωζάννης (24/7/1923) υπογράφηκε μεταξύ των Συμμάχων και της Τουρκίας και ήρε τη Συνθήκη των Σεβρών η οποία είχε υπογραφεί το 1920. Η συνθήκη εγγυήθηκε την ακεραιότητα της Τουρκίας, στην οποία παραχωρήθηκε η Ανατολική Θράκη. Με το άρθρο 12 της συνθήκης αναγνωρίστηκε η ελληνική κυριαρχία στη Λήμνο, τη Σαμοθράκη, τη Λέσβο, τη Χίο, τη Σάμο και την Ικαρία. Με τα άρθρα 15 και 17 η Τουρκία παραιτήθηκε από τα δικαιώματά της στα Δωδεκάνησα υπέρ της Ιταλίας και αναγνώρισε την προσάρτηση της Κύπρου στη Βρετανία, ενώ το άρθρο 14 προέβλεπε την αναγνώριση της τουρκικής κυριαρχίας στην Ίμβρο και στην Τένεδο. Ορίστηκε επίσης ο τρόπος υποχρεωτικής ανταλλαγής ελληνικών και μουσουλμανικών πληθυσμών, με εξαίρεση τους μουσουλμάνους της Δυτικής Θράκης και τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης. Βλ. *Πάπυρος Larousse*....., ό.π. σελ. 1013.

γεωπολιτικό επεκτατικό σχεδιασμό των στρατηγικών σχεδιαστών της Άγκυρας¹⁰⁴.

Ο Πόλεμος του Κόλπου το 1990,¹⁰⁵ δημιούργησε νέα δεδομένα για το βόρειο Ιράκ πάνω στα οποία η Τουρκία, ήταν αναγκασμένη να προσαρμόσει την πολιτική της. Κατ' αρχήν ήθελε να διασφαλίσει ότι οι Κούρδοι του βορείου Ιράκ, θα παρέμεναν στις θέσεις τους φοβούμενοι μια επανάληψη του φαινομένου του 1987,¹⁰⁶ όπου περίπου 50.000 Κούρδοι του Ιράκ είχαν περάσει τα τουρκικά σύνορα με πολλούς από αυτούς να μεταβάλλονται σε μόνιμους πρόσφυγες¹⁰⁷. Επίσης, η Τουρκία δεν θα επιθυμούσε την εμφάνιση μιας ξεχωριστής κουρδικής οντότητας στο βορρά, φοβούμενη τη δημιουργία κουρδικού κράτους, φαινόμενο το οποίο θα λειτουργούσε στη συνέχεια ως πρότυπο για τους Κούρδους της Τουρκίας. Ακόμη το πολιτικό κενό που είχε παρουσιαστεί στο βορρά εξαιτίας της υποχώρησης του ιρακινού κράτους δεν ήθελε για κανένα λόγο η Τουρκία να χρησιμοποιείται από το PKK ως εφάληριο για αντάρτικες επιχειρήσεις, όπως είχε συμβεί το 1984. Γενικά η Τουρκία επεδίωκε αφενός τη διατήρηση της ακεραιότητας και της ενότητας

¹⁰⁴Βλ. Ιωάννης Θ. Μάζης, *Γεωπολιτική.....*, ό.π. σελ. 244- 248.

¹⁰⁵Οι επιχειρήσεις κατά τον Πόλεμο του Κόλπου, τον Ιανουάριο και τον Φεβρουάριο του 1991, αποτελούν την πιο μονόπλευρη στρατιωτική αναμέτρηση της ιστορίας. Αν ποτέ μια μάχη ήταν αποφασιστική, δεν ήταν άλλη από αυτήν. Κι όμως, αν την αποκαλέσουμε έτσι, θα είναι λάθος. Αν τη δούμε ως υλοποίηση του στόχου που έθεσε ο Ο.Η.Ε.- απομάκρυνση των Ιρακινών από το Κουβέιτ- από τον Συμμαχικό Συνασπισμό, τότε ήταν επιτυχημένη. Ωστόσο, αν τη δούμε από την άποψη των μη δημοσιοποιημένων στόχων των δυνάμεων του Συνασπισμού- κυρίως των Η.Π.Α. και της Βρετανίας- να μειώσουν την πολεμική ικανότητα του Ιράκ, να καταστρέψουν τις πυρηνικές δυνατότητές του και να ανατρέψουν πλήρως το καθεστώς του Saddam Hussein, τότε ήταν καθαρά αποτυχημένη. Βλ. Geoffrey Regan, *Μάχες.....*, ό.π. σελ. 214- 219.

¹⁰⁶Εννοούμε την εκστρατεία ή επιχείρηση Al- Anfal («*Λάφυρα Πολέμου*») ονομάζεται η επιχείρηση γενοκτονίας κατά των Κούρδων του Βορείου Ιράκ που εξαπέλυσε από το 1986 έως το 1989 το καθεστώς Saddam Hussein με σκοπό τη μαζική εξόντωσή τους. Ονομάστηκε έτσι από την 8^η σούρα του Κορανίου που υπόσχεται την τιμωρία της φωτιάς σ' αυτόν που αθέτησε τις υποσχέσεις του στο Θεό και τον προφήτη Του, διαθέσιμο στο: www.globalsecurity.org.

¹⁰⁷Βλ. Philip Robins, *Turkey.....*, ό.π. σελ. 106- 108.

του ιρακινού κράτους και τον τερματισμό των διεθνών κυρώσεων που είχαν επιβληθεί στο Ιράκ, οι οποίες είχαν αρνητικές επιπτώσεις στην τουρκική οικονομία, αφετέρου δε επεδίωκε τη διατήρηση των καλών σχέσεων με τις Η.Π.Α. ως μοναδικής υπερδύναμης στο παγκόσμιο σύστημα. Ωστόσο, οι στόχοι αυτοί διαπιστώθηκε ότι ήταν ασύμβατοι και ως εκ τούτου οι εφαρμοζόμενες πολιτικές ήταν αναποτελεσματικές. Πέραν αυτού οι πολιτικές αυτές δημιούργησαν εσωτερικές τριβές, με αποτέλεσμα οι Τούρκοι ηγέτες να αλληλοκατηγορούνται για «πολιτική ασυναρτησία» και γενικότερα για ανυπαρξία πολιτικής έναντι του Ιράκ.

Η ασυμβατότητα των τεθέντων στόχων εντοπίζεται παραδείγματος χάριν στην περίπτωση συμμετοχής της Τουρκίας στην Επιχείρηση Παροχής Βοήθειας 2 (OPC- 2).¹⁰⁸ Η εν λόγω επιχείρηση ενώ είχε ως στόχο να κρατήσει μακριά από τα βόρεια της χώρας τις ιρακινές δυνάμεις και να προστατεύσει το κουρδικό στοιχείο¹⁰⁹, μέσω της επιβολής απαγόρευσης πτήσεων βορείως του 36^{ου} παραλλήλου,¹¹⁰ ταυτόχρονα υποβάθμιζε την εξουσία του ιρακινού κράτους στην περιοχή με αποτέλεσμα να επιτρέπει

¹⁰⁸Η επιχείρηση «*Operation Provide Comfort 2*», ήταν μια επίδειξη δύναμης για να αποτρέψει νέες επιθέσεις Ιρακινών εναντίον Κούρδων, ξεκίνησε 24 Ιουλίου του 1991, είχε περιορισμένη αποστολή με ανθρωπιστικές μόνο πτυχές και έληξε στις 31 Δεκεμβρίου 1996. Ενώ πολεμικά αεροσκάφη των Η.Π.Α. περιπολούσαν στον ουρανό πάνω από το βόρειο Ιράκ επιβάλλοντας ζώνη απαγόρευσης πτήσεων, η Πολεμική Αεροπορία και τα αεροσκάφη ανεφοδιασμού μετέφεραν στρατεύματα και εξοπλισμό για την υποστήριξη αυτών των συνεχιζόμενων επιχειρήσεων, διαθέσιμο στο: www.globalsecurity.org.

¹⁰⁹Το 1994 ο Necmettin Erbakan είχε χαρακτηρίσει την «Επιχείρηση Παροχής Βοήθειας» ως «*Δεύτερη Συνθήκη των Σεβρών*». Βλ. William Hale, «*Turkish Foreign Policy 1774- 2000*», (London, Frank Cass Publishers, 2002), σελ. 226.

¹¹⁰Ο Ιρακινός πρόεδρος Saddam Hussein είχε κατηγορήσει την Τουρκία για προδοσία σε βάρος του Ιράκ σε αρκετές περιπτώσεις με αποκορύφωμα την παροχή βοήθειας της Τουρκίας στον Διεθνή Συμμαχικό Συνασπισμό. Από αυτό το γεγονός μπορεί να εξηγηθεί και η υποστήριξη του Ιράκ προς το PKK εκείνη την περίοδο. Βλ. Kemal Kirişçi, «*The Future Of Turkish Policy Toward Middle East*» στο «*Turkey In World Politics An Emerging Multiregional Power*», επιμ. Barry Rubin- Kemal Kirişçi, (Lynne Rienner Publishers, London, 2001), σελ. 237.

στους Κούρδους του Ιράκ μια de facto κυριαρχία, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα μιας αυτόνομης διοίκησης στο διάστημα 1992- 94 και την εντύπωση μιας ανεξάρτητης οντότητας σε εμβρυακή μορφή. Ένα άλλο σημείο ασυμβατότητας ήταν η επιβολή διεθνών κυρώσεων εναντίον του Ιράκ, οι οποίες είχαν ως συνέπεια την οικονομική υποβάθμιση της Τουρκίας, αλλά και ένα σημαντικό κόστος ασφαλείας στις νοτιοανατολικές περιοχές της λόγω της απώλειας του συνοριακού εμπορίου με το Ιράκ. Η Άγκυρα επεδίωκε την άρση των κυρώσεων εναντίον του Ιράκ, προκειμένου να ξαναρχίσει τις εμπορικές σχέσεις με την Βαγδάτη. Αυτή όμως η επιδίωξη θα οδηγούσε την Τουρκία σε σύγκρουση με τις Η.Π.Α., οι οποίες προωθούσαν μια στρατηγική αποκλεισμού του Saddam Hussein. Ωστόσο, παρά τις όποιες οικονομικές επιπτώσεις στην τουρκική οικονομία εξαιτίας της επιβολής των διεθνών κυρώσεων, η τακτική της τουρκικής πολιτικής έναντι του βορείου τμήματος του Ιράκ, συμβάδιζε με τη διαμορφωμένη πλειοψηφία του Ο.Η.Ε.,¹¹¹ υπό την ηγεσία πάντοτε των Η.Π.Α.. Αυτή η τακτική είχε ως αποτέλεσμα τη διατήρηση των διεθνών οικονομικών

¹¹¹ Διεθνής Οργανισμός που ιδρύθηκε το 1945 ως διάδοχος της Κοινωνίας των Εθνών από κράτη τα οποία αποδέχθηκαν να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις που προέβλεπε ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών με σκοπό τη διασφάλιση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας και την εδραίωση της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής συνεργασίας μεταξύ των εθνών. Η έδρα του βρίσκεται στη Νέα Υόρκη, ιδρύθηκε επίσημα στις 24/10/1945. Μόνιμα μέλη με δικαίωμα αρνησικυρίας, στο Συμβούλιο Ασφαλείας του Ο.Η.Ε. είναι η Γαλλία, οι Η.Π.Α., η Κίνα, η Μεγάλη Βρετανία και η Ρωσία. Έχει έξι κύρια όργανα: τη *Γενική Συνέλευση*, στην οποία συμμετέχουν όλα τα κράτη μέλη, αποτελεί το κύριο όργανο διαβουλεύσεων και εκδίδει συστάσεις· το *Συμβούλιο Ασφαλείας* (5 μόνιμα μέλη και 10 που εκλέγονται ανά διετία από τη Γενική Συνέλευση) είναι εκτελεστικό όργανο με αποστολή τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης· το *Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο* συντονίζει τις οικονομικές και κοινωνικές δραστηριότητες του Ο.Η.Ε.· το *Συμβούλιο Κηδεμονίας*, το οποίο μετά την αποαποικιοποίηση είναι ουσιαστικά ανενεργό· το *Διεθνές Δικαστήριο*· τη *Γραμματεία*, η οποία διεκπεραιώνει τις διοικητικές λειτουργίες του Ο.Η.Ε. υπό τη διεύθυνση του Γενικού Γραμματέα, ο οποίος διορίζεται ανά πενταετία από τη Γενική Συνέλευση έπειτα από πρόταση του Συμβουλίου Ασφαλείας. Βλ. *Πάπυρος Larousse.....*, ό.π. σελ. 1274.

κυρώσεων έναντι του Ιράκ παρά τις αρνητικές επιπτώσεις για την τουρκική οικονομία. Όμως, με την πάροδο του χρόνου η διεθνείς κυρώσεις μετριάστηκαν. Οι Η.Π.Α. σε συνεργασία με τη βρετανική κυβέρνηση, συνειδητοποίησαν ότι προκειμένου να έχουν την υποστήριξη τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό για τη στρατηγική των κυρώσεων που εφαρμόζαν, έπρεπε να χαλαρώσουν την εφαρμογή τους επιτρέποντας στην ιρακινή κυβέρνηση περιορισμένες εξαγωγές πετρελαίου προκειμένου να καλύψει τις άμεσες ανάγκες της. Έτσι οι Η.Π.Α. ήταν διατεθειμένες να παραβλέψουν το περιορισμένης έκτασης διασυνοριακό εμπόριο μεταξύ Τουρκίας και Ιράκ μέσω του κουρδικού τομέα, ενώ ταυτόχρονα με την υπαριθμόν 986¹¹² απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας του Ο.Η.Ε., καθορίζονταν ότι «το μεγαλύτερο μερίδιο» πετρελαίου και πετρελαιοειδών από το Ιράκ θα διακινούνται δια του αγωγού Kirkuk- Yumurtalik μέσω της Τουρκίας¹¹³.

Η αντιφατικότητα της πολιτικής της Τουρκίας έναντι του «Κουρδιστάν¹¹⁴», συνεχίζει να είναι εμφανής και κατά την διαμάχη των δύο κουρδικών φατριών, του Κουρδικού Δημοκρατικού Κόμματος¹¹⁵ του οποίου

¹¹²Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε *«Security Council resolution 986 (1995) on authorization to permit the import of petroleum and petroleum products originating in Iraq, as a temporary measure to provide for humanitarian needs of the Iraqi people»*, διαθέσιμο στο: www.un.org.

¹¹³Βλ. William Hale, *«Turkey, The US And Iraq»*, (London Middle East Institute SOAS, 2007), σελ. 74- 78.

¹¹⁴Μέχρι σήμερα κουρδικό κράτος δεν υφίσταται. Εννοούμε την περιοχή που κατά το μεγαλύτερο μέρος της, εκτείνεται στις ανατολικές επαρχίες της σημερινής Τουρκίας, έως την περιοχή του Καυκάσου στα βόρεια και ορισμένες από τις βορειοδυτικές επαρχίες του Ιράν και τις βόρειες του Ιράκ στα νότια.

¹¹⁵Το Δημοκρατικό Κόμμα του Κουρδιστάν σχηματίστηκε το 1946 υπό την αρχηγία του Mullah Mustafa al- Barzani στην κατεχόμενη από τη Σοβιετική Ένωση, περιοχή του βόρειου Ιράν την οποία και ονόμασε Δημοκρατία του Mahabad. Ήταν ανάγκη να οργανωθούν τα 30 εκατομμύρια των Κούρδων, του μεγαλύτερου έθνους χωρίς κρατική οντότητα της Μέσης Ανατολής, οι οποίοι

ηγείτο ο Masoud Barzani¹¹⁶ και της Κουρδικής Πατριωτικής Ένωσης¹¹⁷ της οποίας ηγείται ο Jalal Talabani.¹¹⁸ Κατά τη διάρκεια των εμφυλίων συγκρούσεων μεταξύ των δύο αυτών φατριών, η Τουρκία εμφανίζεται άλλοτε ως επιτιθέμενη και άλλοτε ως ειρηνευτικός διαμεσολαβητής συμπλέοντας με την αμερικανική προσπάθεια για συμφωνία ειρήνευσης, η οποία μετά από πολλές προσπάθειες επετεύχθη στις 17 Σεπτεμβρίου του 1998 στην Washington¹¹⁹.

Όπως αναφέραμε στην αρχή του κεφαλαίου το κεμαλικό πολιτικοστρατιωτικό κατεστημένο της Άγκυρας δεν θα είχε επιλέξει το βόρειο Ιράκ ως προτεραιότητα της εξωτερικής πολιτικής του κατά τη

ζουν ως μειονοτικοί πληθυσμοί την Τουρκία, στο Ιράκ και στο Ιράν διεκδικώντας αυτονομία και ανεξαρτησία, διαθέσιμο στο: www.globalsecurity.org.

¹¹⁶Ο Masoud ή Mesûd Barzani (16/8/1946) είναι ο πρόεδρος της περιοχής του Ιρακινού Κουρδιστάν και ηγέτης του Κουρδικού Δημοκρατικού Κόμματος (KDP). Ο Barzani γεννήθηκε στη Δημοκρατία του Mahabad που βρίσκεται στο σημερινό Ιράν. Διαδέχθηκε τον πατέρα του και πρώην Κούρδο εθνικό ηγέτη Mustafa Barzani και έγινε ηγέτης του KDP το 1979. Συνεργάστηκε στενά με τον αδελφό του Idriss και μαζί με άλλες κουρδικές οργανώσεις πολέμησε εναντίον της Βαγδάτης κατά τη διάρκεια του Πολέμου Ιράν- Ιράκ. Βλ. *Dictionary Of World History.....*, ό.π. σελ. 82.

¹¹⁷Η Πατριωτική Ένωση του Κουρδιστάν σχηματίστηκε στο Ιράκ, όπου όλες οι λειτουργίες της κεντρικής κυβέρνησης εκτελούνταν από τοπικούς διοικητές, επί το πλείστον Κούρδους, στα τέλη του 1970 υπό την αρχηγία του Jalal Talabani. Υποστηρικτές του ήταν κυρίως αστικοί πληθυσμοί και ριζοσπάστες. Τοπικό κοινοβούλιο και τοπική διοίκηση εξελέγησαν το 1992 αλλά έριδες μεταξύ Κούρδων και ιρακινών πολιτικών σχηματισμών της περιοχής καθώς και μεταξύ του PUK και του KDP εμπόδισαν την ομαλή λειτουργία του κοινοβουλίου το οποίο συνήλθε για τελευταία φορά το Μάιο του 1995, διαθέσιμο στο: www.globalsecurity.org.

¹¹⁸Ο Jalal Talabani (Celal Talebani) γεννήθηκε στις 12/11/1933 στο Kelkan του Ιρακινού Κουρδιστάν και σε ηλικία 14 ετών έγινε μέλος του Κουρδικού Δημοκρατικού Κόμματος (KDP). Εξελέγη στην κεντρική επιτροπή του κόμματος το 1951 σε ηλικία μόλις 18 ετών. Το 1953 κατάφερε να μπει στη Νομική Σχολή αλλά το 1956 άρχισε να κρύβεται, καθώς τον καταζητούσαν για τις δραστηριότητές του ως ιδρυτή της φοιτητικής ένωσης των Κούρδων. Μετά την ανατροπή της μοναρχίας, το 1958 επέστρεψε στη Νομική Σχολή και παράλληλα ασχολήθηκε με τη δημοσιογραφία. Αποφοίτησε το 1959 και υπηρέτησε τη στρατιωτική του θητεία στον ιρακινό στρατό. Βλ. *Dictionary Of World History.....*, ό.π. σελ. 864.

¹¹⁹Βλ. Σταύρος Λυγερός, «ΑΟΖ, Κύπρος και Διενέξεις στη Μεσόγειο» στο *«Μετά τον Ερντογάν τι;»*, επιμ. Σταύρος Λυγερός- Κώστας Μελάς, (Αθήνα, Πατάκης, 2013), σελ. 118- 119.

διάρκεια της δεκαετίας του '90. Σε μια περιοχή μάλιστα στην οποία υπερισχύει κάθε άλλης η άποψη ότι «μόνο τα κράτη μετράνε», η Τουρκία θα έπρεπε να θεωρεί ότι το βόρειο Ιράκ είναι αποκλειστική αρμοδιότητα της Βαγδάτης. Ο Πόλεμος του Κόλπου την οδήγησε σε αναδιάταξη του πλαισίου μέσα στο οποίο η Άγκυρα θα καθόριζε τις προτεραιότητες της. Έτσι το Κουρδικό Ζήτημα και υπό τον φόβο της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας, η Άγκυρα χωρίς να έχει άλλη επιλογή αναγκάστηκε να εμπλακεί κατ' επανάληψιν και με κάθε τρόπο στο βόρειο Ιράκ από το 1991 και μετά. Συμπερασματικά, η Τουρκία από τις αρχές της δεκαετίας του '90 και καθόλη τη διάρκεια της πρώτης πενταετίας σε ό,τι αφορά το πρόβλημα στο κουρδικό Ιράκ, βρισκόταν συχνά αντιμέτωπη με αντιφατικούς και αλληλοαναιρούμενους στόχους, οι οποίοι κατέληγαν σε ανεδαφικά αποτελέσματα.

Από τις αρχές του 1996 και μετά, η τουρκική εξωτερική πολιτική αποκτά μεγαλύτερη σταθερότητα σε ό,τι αφορά τον ιρακινό βορρά. Έτσι η αντικατάσταση της «Επιχείρησης Παροχής Βοήθειας 2¹²⁰» με την «Επιχείρηση Βόρειας Επαγρύπνησης», μείωσε την εσωτερική ένταση που υπήρχε, ενώ η επιβολή μιας de facto ζώνης ασφαλείας στα σύνορα με το βόρειο Ιράκ, συνέβαλε στο να μειωθεί η απειλή του PKK. Ανεξάρτητα όμως από την πολιτική που άσκησε η Άγκυρα στο θέμα του βορείου Ιράκ, με την ανοχή πάντοτε των Η.Π.Α., εμφανιζόταν να έχει μια σχεδόν μόνιμη θέση

¹²⁰ «*Δύναμη- Σφυρί*» («*Combined Task Force- Poised Hammer*»): Σώμα που ιδρύθηκε τον Ιούλιο του 1991, κατά τη διάρκεια του πρώτου Πολέμου του Κόλπου, αποτελούμενο από αγγλικές και γαλλικές δυνάμεις, με στόχο να αποτρέψει την εισροή προσφύγων από το Βόρειο Ιράκ στην Τουρκία. Βάση του στην Τουρκία ήταν το İncirlik και το Rizecik. Η δράση του στην Τουρκία τερματίστηκε, με απόφαση της κυβέρνησης της χώρας, την 1^η Μαρτίου 2003. Βλ. Ιλχάν Ουζγκελ, «*Ο Ρόλος του Στρατού στην Εξωτερική Πολιτική*» στο Αχμέτ Ινσέλ- Αλί Μπαϊράμογλου «*Ο Τουρκικός Στρατός Ένα Πολιτικό Κόμμα, Μια Κοινωνική Τάξη*», επιμ. Σία Αναγνωστοπούλου-Στρατής Μπουρνάζος, (Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2007), σελ. 322.

στις διπλωματικές προσπάθειες για το μέλλον της περιοχής του βόρειου Ιράκ. Ωστόσο, παρόλη τη διαπιστωμένη αδυναμία της Τουρκίας να συμβάλει στις ειρηνευτικές προσπάθειες επίλυσης της εχθρότητας των δύο κουρδικών φατριών, και τη «σιωπηρή» στήριξη των Η.Π.Α., η Άγκυρα δεν εκτίμησε ποτέ επαρκώς την πλεονεκτική θέση που η Washington της παρείχε καθόλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου¹²¹.

3.4. Σχέσεις Τουρκίας- Ισραήλ (1992- 2002)

Κατά τη διάρκεια της μεταψυχροπολεμικής περιόδου μια από τις σημαντικότερες εξελίξεις στον ευρύτερο χώρο της Μέσης Ανατολής που αφορά τόσο τις γενικές ισορροπίες σε αυτόν όσο και τη θέση της Τουρκίας στην περιοχή αυτή, είναι οι εξελίξεις που σημειώνονται στις σχέσεις

¹²¹Βλ. Φίλιπ Ρόμπινς, *Στρατός.....*, ό.π. σελ. 367- 392.

Τουρκίας- Ισραήλ. Ως γνωστόν, η εμφάνιση του κράτους του Ισραήλ ήταν αποτέλεσμα της συμφωνίας μεταξύ του διεθνούς άξονα ισχύος,¹²² δηλαδή η γέννησή του εν λόγω κράτους κατέστη εφικτή κατά βάση με τη στήριξη του ατλαντικού άξονα Μεγάλης Βρετανίας- Η.Π.Α.. Η Τουρκία κινούμενη παράλληλα προς την κατεύθυνση του ιδίου άξονα εξαιτίας της Σοβιετικής απειλής που εκδηλώθηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αναγνώρισε την ύπαρξη του ισραηλινού κράτους το 1948, καθιστώντας την ταυτόχρονα «έναν ανυπέρβλητο περιφερειακό συνέταιρο του Ισραήλ». Η Τουρκία κατά τη διαμόρφωση της περιφερειακής της πολιτικής λάμβανε συνεχώς υπ' όψιν τις παγκόσμιες διασυνδέσεις του Ισραήλ και κυρίως την επιρροή του επί των Η.Π.Α.. Γι' αυτό και οι σχέσεις Τουρκίας- Ισραήλ, είχαν χαρακτήρα αμοιβαίας συμπόρευσης με τις σχέσεις Τουρκίας- Η.Π.Α.¹²³.

Είναι σαφές λοιπόν ότι η ένταξη της Τουρκίας και του Ισραήλ στις πολιτικές, οικονομικές και στρατιωτικές δομές της Δύσης και η «προνομιακή ενίοτε σχέση» τους με τις Η.Π.Α. και η εντεύθεν αντιπαλότητά τους λόγω της ένταξης με τις γειτονικές χώρες, αποτέλεσαν την κύρια βάση των τουρκοϊσραηλινών σχέσεων. Τόσο κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, όσο και μεταψυχροπολεμικά, οι δύο χώρες ως προπύργια της Δύσης στη διαρκώς μεταβαλλόμενη περιοχή και αντιμετωπίζοντας κοινούς κινδύνους, διεύρυναν το πεδίο των μεταξύ τους σχέσεων σε όλους τους

¹²² Αναφερόμαστε στη Διακήρυξη του Balfour, η οποία ήταν μια επιστολή του Βρετανού υπουργού εξωτερικών Arthur James Balfour προς τον ηγέτη της εβραϊκής κοινότητας της Μεγάλης Βρετανίας, λόρδο Walter Rothschild, με την οποία η βρετανική κυβέρνηση εξέφραζε την πρόθεσή της για τη δημιουργία ενός εβραϊκού κράτους στην Παλαιστίνη. Το κεντρικό τμήμα της επιστολής ανέφερε χαρακτηριστικά: «*Η κυβέρνηση της Αυτού Μεγαλειότητας διάκειται ευμενώς στην ίδρυση μιας εθνικής εστίας για τον εβραϊκό λαό....Είναι σαφές ότι δεν θα γίνει τίποτα το οποίο θα θίγει τα πολιτικά και θρησκευτικά δικαιώματα των υπαρχουσών μη εβραϊκών κοινοτήτων στην περιοχή*». Βλ. *Dictionary Of World History*....., ό.π. σελ. 76.

¹²³ Βλ. Αχμέτ Νταβούτογλου, «*Το Στρατηγικό Βάθος Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*» μεταφ., επιμ. Νεοκλής Σαρρής, (Αθήνα, Ποιότητα, 2010), σελ. 624- 628.

τομείς και ιδιαίτερα στον οικονομικό, στρατιωτικό και στον τομέα της ασφάλειας¹²⁴.

Ωστόσο, οι σχέσεις των δύο χωρών μέχρι το 1991 ήταν περιορισμένες και ανεπίσημες, αφού η διπλωματική εκπροσώπηση περιορίζεται επισήμως σε επίπεδο δευτέρων γραμματέων λόγω του γεγονότος ότι η Τουρκία, επέμενε να βλέπει τις πολιτικές εξελίξεις στην περιοχή με όρους μιας τυπικής αντιπαράθεσης Ανατολής και Δύσης, ενώ προσπάθησε να επιβάλει το αντικομμουνιστικό Σύμφωνο της Βαγδάτης σε μια περιοχή που εκ των πραγμάτων ήταν αρνητικά διακείμενη. Τα γεγονότα στην Ιορδανία¹²⁵ και η Επανάσταση στο Ιράκ το 1958,¹²⁶ που δημιούργησαν αναταραχή στον αραβικό κόσμο, οδήγησαν την Τουρκία του Menderes¹²⁷ σε μια προσπάθεια

¹²⁴Βλ. Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Το Στρατηγικό.....*, ό.π. σελ. 40- 42.

¹²⁵Αναφερόμαστε στην αραβοϊσραηλινή σύγκρουση του 1956 γνωστή και ως «Εκστρατεία του Σινά». Η Εκστρατεία του Σινά ήταν αποτέλεσμα της πολιτικό-στρατιωτικής διαμάχης μεταξύ του Ισραήλ και των γειτονικών αραβικών κρατών, αλλά και της απόφασης των αγγλο- γαλλικών δυνάμεων να αποκτήσουν τον έλεγχο της Διώρυγας του Suez δια της βίας και αν ο πραγματικός σκοπός δεν ήταν η αγγλο- γαλλική επέμβαση, είναι αμφίβολο αν το Ισραήλ θα επιχειρούσε την εκστρατεία. Και αν όντως επιχειρούσε, ο χαρακτήρας του κράτους του Ισραήλ, τόσο ο πολιτικός όσο και ο στρατιωτικός, θα ήταν διαφορετικός. Αντιστρόφως, αν τα αραβικά κράτη βρίσκονταν υπό την ηγεσία της Αιγύπτου και δεν επεδίωκαν μια πολιτική κλιμακούμενης εχθρότητας έναντι του Ισραήλ, το Ισραήλ δεν θα προσέφευγε στην ένοπλη επίθεση, ακόμα και όταν η Κρίση του Suez μεταξύ της Αιγύπτου, της Βρετανίας και της Γαλλίας μετατράπηκε σε ένοπλη σύρραξη. Βλ. Moshe Dayan, «*The Diary Of The Sinai Campaign*», (New York, Schocken Books, 1967), σελ. 3-4.

¹²⁶Αναφερόμαστε στο στρατιωτικό πραξικόπημα της 14^{ης} Ιουλίου του 1958, που είχε ως αποτέλεσμα την εκθρόνιση και μετέπειτα δολοφονία του βασιλιά Faisal B' και την εγκαθίδρυση στρατιωτικού καθεστώτος στη χώρα. Βλ. *Dictionary Of World History.....*, ό.π. σελ. 436.

¹²⁷Γιός μεγάλου γαιοκτήμονα από το Αϊδίνιο. Πολέμησε στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Συμμετείχε στον απελευθερωτικό αγώνα εναντίον των Ελλήνων (1919- 1922). Αναμείχθηκε στην πολιτική το 1930, ως τοπικός ηγέτης του Ελεύθερου Ρεπουμπλικανικού Κόμματος του Fethi Okyar. Εξελέγη βουλευτής το 1931. Υπήρξε ο πιο ένθερμος οπαδός της αλλαγής του 1945 και ένας από τους ιδρυτές του Δημοκρατικού Κόμματος. Διετέλεσε πρωθυπουργός το διάστημα 1950- 1960 και επέβαλε σταδιακά την εξουσία του στο Δημοκρατικό Κόμμα αναπτύσσοντας αυταρχικές τάσεις. Συνελήφθη μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1960, καταδικάστηκε σε θάνατο και εκτελέστηκε στις 17 Σεπτεμβρίου του 1961 έπειτα από μια αποτυχημένη απόπειρα αυτοκτονίας. Βλ. Erik J. Zürcher, *Σύγχρονη Ιστορία.....*, ό.π. σελ. 486- 487.

αναθέρμανσης των διμερών σχέσεων με το Ισραήλ προς τη στρατηγική μιας αντιαραβικής περιφερειακής συμφωνίας, γνωστής ως Συμφωνίας Ben Gurion, η οποία ουδέποτε επισημοποιήθηκε. Η ανάδειξη στη συνέχεια της Σαουδικής Αραβίας σε οικονομική δύναμη, είχε ψυχολογική επίδραση στην Τουρκία με αποτέλεσμα να επηρεάσει την τουρκική πολιτική στο χώρο της Μέσης Ανατολής για τις επόμενες δύο δεκαετίες. Έτσι, η Τουρκία αναγνώρισε το 1975 την Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης (PLO),¹²⁸ και ψήφισε υπέρ της απόφασης της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε. για εξομοίωση του Σιωνισμού¹²⁹ με το ρατσισμό. Εάν στις παραπάνω ενέργειες, προστεθεί και η απόφαση του Ισραήλ να ανακηρύξει την Ιερουσαλήμ ως αιώνια πρωτεύουσά του το 1980, ενέργεια για την οποία η Τουρκία διαμαρτυρήθηκε έντονα, δικαιολογείται απόλυτα η υποβάθμιση των σχέσεων των δύο χωρών και περιορισμός των διπλωματικών σχέσεων, όπως προαναφέρθηκε, σε επίπεδο γραμματέων.

¹²⁸Η Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης (PLO), είναι ένα παλαιστινιακό εθνικιστικό κίνημα και κεντρική οργάνωση όλων των παλαιστινιακών κινημάτων, το οποίο ιδρύθηκε το 1964 από τον Ahmad Shuqeiri με αιγυπτιακή πρωτοβουλία. Ο στόχος της, όπως αναφέρεται στον καταστατικό της χάρτη (Μάιος 1964), ήταν η ίδρυση ανεξάρτητου παλαιστινιακού κράτους στα εδάφη που κατέχει το Ισραήλ ή τουλάχιστον, στα λεγόμενα κατεχόμενα: τη Γάζα και τη Δυτική Όχθη. Ηγέτης της ήταν ο Yasser Arafat, ενώ μετά το θάνατό το 2004, τον διαδέχθηκε ο Mahmoud Abbas. Βλ. Loretta Napoleoni, *Ο Ισλαμιστικός.....*, ό.π. σελ.172.

¹²⁹Ο Σιωνισμός, που για καιρό εκδηλωνόταν με τη μορφή μυστικιστικού κινήματος, προσέλαβε τον 19^ο αιώνα την πολιτική προοπτική της δημιουργίας μιας εθνικής εστίας. Ως δόγμα καθιερώθηκε από τον Theodor Herzl και το βιβλίο του «*Το εβραϊκό κράτος*» (1896). Το 1901 ιδρύθηκε το Εβραϊκό Εθνικό Ταμείο για την εξαγορά εδαφών στην Παλαιστίνη. Η μετανάστευση των Εβραίων αυξήθηκε μετά τη Διακήρυξη του Balfour (1917), η οποία ευνοούσε τη δημιουργία στην Παλαιστίνη εβραϊκής εθνικής εστίας, αλλά περιορίστηκε την περίοδο του Μεσοπολέμου, καθώς η Μεγάλη Βρετανία να κατευνάσει τις ανησυχίες των Αράβων. Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και το Ολοκαύτωμα των Εβραίων της Ευρώπης, ο Ο.Η.Ε. υιοθέτησε ένα σχέδιο διχοτόμησης της Παλαιστίνης. Το κράτος του Ισραήλ ιδρύθηκε το 1948. Βλ. *Πάπυρος Larousse.....*, ό.π. σελ. 1588.

Και ενώ η περίοδος 1979- 1984, σηματοδοτεί το «ναδίρ» των τουρκοϊσραηλινών σχέσεων, το 1986 αποτελεί την απαρχή της βελτίωσής τους. Πράγματι, το Ισραήλ ολοκλήρωσε το 1985 την αποχώρησή του από την περιοχή του Λιβάνου, με εξαίρεση την αποκαλούμενη «Ζώνη Ασφαλείας» στο νότο,¹³⁰ η δε Αίγυπτος με σταδιακά βήματα επανεντάχθηκε στον Αραβικό Σύνδεσμο,¹³¹ χωρίς ωστόσο να ακυρώσει τη χωριστή ειρήνη που είχε υπογράψει με το Ισραήλ. Στο διαμορφούμενο λοιπόν πλαίσιο, το Ισραήλ πλησίασε την Τουρκία με την πρόθεση αντικατάστασης των αντιπροσωπειών των δύο χωρών με εμπειρότερους διπλωμάτες. Ωστόσο, οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών παρέμειναν υπό την επιρροή των Αράβων, αφού η τουρκική πολιτική ήταν «πως οτιδήποτε γινόταν αποδεκτό από την πλειοψηφία των αραβικών κυβερνήσεων, θα ικανοποιούσε και την Άγκυρα». Ο Πόλεμος του Κόλπου το 1990, όπου η πλειοψηφία των

¹³⁰Στις 10/6/1985, η ισραηλινή κυβέρνηση αποφάσισε την πλήρη απόσυρση των ισραηλινών δυνάμεων από τον Λίβανο. Η απόσυρση ωστόσο δεν έθετε τέλος στην ανάμιξη του Ισραήλ στον νότιο Λίβανο. Λόγω της εμπιστοσύνης που είχαν στον Στρατό του Νοτίου Λιβάνου, οι ισραηλινές δυνάμεις μεταβίβασαν σε αυτή τη δύναμη, την ευθύνη για τη «Ζώνη Ασφαλείας». Η κίνηση αυτή συνεπαγόταν μια συνεχή δέσμευση έναντι του Στρατού του Νοτίου Λιβάνου στον οποίο το Ισραήλ έπρεπε να παρέχει συμβουλές, καθοδήγηση, όπλα, πυρομαχικά, και χρηματοδότηση. Αρχικά φάνηκε ότι η απόσυρση είχε επιτύχει το στόχο της: για ένα διάστημα δεν επιχειρήθηκε καμία επίθεση στο ισραηλινό έδαφος. Αλλά η φαινομενική αυτή ηρεμία σύντομα αποδείχθηκε απατηλή. Θα περνούσαν 15 ακόμη χρόνια συνεχούς στρατιωτικής δράσης μέχρι το 2000, όταν ο Ισραηλινός πρωθυπουργός Ehud Barak αποφάσισε την οριστική απόσυρση των Ισραηλινών, συνέπεια της οποίας η «Ζώνη Ασφαλείας» εκκενώθηκε πλήρως, ο Στρατός του Νοτίου Λιβάνου έπαψε να υφίσταται και οι ισραηλινές δυνάμεις αναδιπλώθηκαν στα νότια της ισραηλινο- λιβανικής μεθορίου. Τα Ηνωμένα Έθνη επιβεβαίωσαν ότι οι ισραηλινές δυνάμεις είχαν πράγματι αποσυρθεί πλήρως από το λιβανικό έδαφος. Βλ. Chaim Herzog, *Οι Αραβοϊσραηλινοί.....*, ό.π. σελ. 629- 684.

¹³¹Οργανισμός ανεξαρτήτων κρατών που ιδρύθηκε το 1945 από την Αίγυπτο, την Υπεριορδανία, τη Συρία, το Ιράκ, τον Λίβανο, τη Σαουδική Αραβία και την Υεμένη με στόχο την προώθηση της μεταξύ τους συνεργασίας. Από το 1953 έως το 1993 εντάχθηκαν στον Σύνδεσμο 14 νέα κράτη, καθώς και η Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης. Η Αίγυπτος, η οποία αποπέμφθηκε το 1979, εντάχθηκε και πάλι στο Σύνδεσμο το 1989. Βλ. *Πάπυρος Larousse.....*, ό.π. σελ. 180.

αραβικών κυβερνήσεων συμπαράταχθηκε με τον φιλοδυτικό συνασπισμό εναντίον της ιρακινής εισβολής στο Κουβέιτ, και εν συνεχεία η συμμετοχή τους στην Ειρηνευτική Διάσκεψη της Μαδρίτης με το Ισραήλ το 1991, βοήθησαν προς την κατεύθυνση βελτίωσης των σχέσεων Τουρκίας- Ισραήλ. Με αφορμή δε τη συμμετοχή όλων των εμπλεκομένων μερών (Αράβων, Τουρκίας, Ισραήλ) στην ειρηνευτική συνεδρίαση του ΝΑΤΟ στη Μόσχα τον Ιανουάριο του 1992 στην οποία όλα τα συμμετέχοντα μέλη υποχρεούνται να έχουν πλήρεις διπλωματικές σχέσεις μεταξύ τους, η Τουρκία και το Ισραήλ πλέον τις απεκατέστησαν σε επίπεδο πρεσβευτών.

Στα χρόνια που ακολούθησαν μεταξύ 1993- 96, πραγματοποιήθηκαν εκατέρωθεν επισκέψεις σε υψηλό επίπεδο αρχικά μεταξύ υπουργών εξωτερικών με πρώτη του Çetin τον Νοέμβριο του 1993 και εν συνεχεία μέσω αρχηγών κρατών με πρώτη τον πρόεδρο Ezer Weizman,¹³² ο οποίος επισκέφθηκε την Τουρκία το 1994. Ουσιαστικά οι διμερείς διπλωματικές σχέσεις εξελίχθηκαν στον ύψιστο θετικό βαθμό¹³³ με τη συμφωνία στρατιωτικής συνεργασίας των δύο χωρών το 1997. Και ενώ μέχρι τότε η μεταξύ τους συνεργασία διεξαγόταν μυστικά και περνούσε απαρατήρητη από την υπόλοιπη Μέση Ανατολή, η δημοσιοποίηση της συγκεκριμένης στρατιωτικής συνεργασίας αφύπνισε τον αραβικό κόσμο, χωρίς ωστόσο να μπορούν να ανατρέψουν την πορεία της συνεργασίας μεταξύ των δύο

¹³²Ισραηλινός πολιτικός, ο οποίος είχε διατελέσει πρόεδρος του Ισραήλ (7^{ος} κατά σειρά). Εξελέγη πρόεδρος για πρώτη φορά το 1993 και επανεξελέγη το 1998. Προτού αναλάβει την προεδρία της χώρας, είχε διατελέσει διοικητής της Ισραηλινής Αεροπορίας και Υπουργός Εξωτερικών, διαθέσιμο στο: www.jewishvirtuallibrary.org.

¹³³Αυτό ήδη διαφάνηκε από την τριήμερη ιστορική επίσκεψη του Ισραηλινού Υπουργού Άμυνας Yitzhak Mordechai στην Άγκυρα (9- 11 Δεκεμβρίου 1997), όπου του επιφυλάχθηκε υποδοχή αρχηγού κράτους και όπου συνομολογήθηκαν επιπλέον συμφωνίες που περιλαμβάνουν έως και συνεργασίες στο διάστημα. Βλ. Μάριος Λ. Ευρυβιάδης, «Ο Ηγεμονικός Άξονας Τουρκίας-Ισραήλ», (Αθήνα, Στοχαστής, 1999), Τετράδια: πολιτικού διαλόγου έρευνας και κριτικής (43), 11-33. (1999).

χωρών. Συμπερασματικά λοιπόν, οι σχέσεις των δύο χωρών από διστακτικές που ήταν στη ψυχροπολεμική περίοδο εξελίχθηκαν σε άμεσες και φανερές μεταψυχροπολεμικά και ιδίως τη δεκαετία του 1990 και ήταν πολυεπίπεδες. Όμως, με την υπογραφή της στρατιωτικής συμφωνίας κυριάρχησε η στρατιωτική και αμυντική σχέση που καθόρισε την περαιτέρω συνεργασία και πορεία των δύο χωρών σε σχέση με τον ευρύτερο μεσανατολικό χώρο¹³⁴.

4. Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή (2002- 2015)

4.1. Σχέσεις Τουρκίας- Συρίας (2002- 2015)

Οι διαχρονικά τεταμένες σχέσεις της Τουρκίας με την Συρία εξαιτίας των διαφόρων πηγών τριβής, στις οποίες αναφερθήκαμε εκτενώς στο προηγούμενο κεφάλαιο, άρχισαν να «ξεπαγώνουν» με την υπογραφή του

¹³⁴Βλ. Φίλιπ Ρόμπινς, *Στρατός.....*, ό.π. σελ. 281- 313.

Πρωτοκόλλου των Αδάνων το 1998¹³⁵, και την εκδίωξη βάσει αυτού του αρχηγού του PKK Abdullah Öcalan από τα συριακά εδάφη.¹³⁶ Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στην εποχή Erdoğan χαρακτηρίζεται για τον εξωστρεφή και δυναμικό χαρακτήρα της στη βάση του στρατηγικού σχεδιασμού του «αρχιτέκτονα» της Ahmet Davutoğlu. Έτσι λοιπόν στο πνεύμα του δόγματος περί «μηδενικών προβλημάτων» που αποτελεί και τη βάση της νταβουτογλιανής θεωρίας, οι σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και Συρίας βελτιώθηκαν σημαντικά και ενισχύθηκαν με τις αμοιβαίες επισκέψεις που πραγματοποιήθηκαν σε επίπεδο κορυφής. Οι εκατέρωθεν επισκέψεις σε επίπεδο ηγεσίας, δημιούργησε τις προϋποθέσεις για πολυεπίπεδη συνεργασία στους τομείς πολιτικής ασφάλειας και οικονομίας, αλλά και της ενέργειας και της διαχείρισης των υδάτινων πόρων. Η Τουρκία προκειμένου

¹³⁵Η υπογραφή του Πρωτοκόλλου των Αδάνων στις 20 Οκτωβρίου του 1998 αποτέλεσε το έναυσμα για την έναρξη μιας περιόδου συνεργασίας μεταξύ Τουρκίας και Συρίας. Η συμφωνία αφορούσε αρχικά τη συνεργασία των δύο χωρών για την καταπολέμηση των Κούρδων ανταρτών του PKK, αλλά σταδιακά μετεξελίχθηκε σε συνεργασία για θέματα οικονομικής, πολιτικής και πολιτιστικής φύσεως. Βλ. «*Relations between Turkey- Syria*», διαθέσιμο στο: www.mfa.gov.tr.

¹³⁶Για την Συρία η παρουσία του Öcalan στην Δαμασκό αφενός, και τα στρατόπεδα των Κούρδων στα σύνορα με την Τουρκία αφετέρου, εξελίσσονταν σε άμεση απειλή πολέμου γι' αυτήν με ανεξέλεγκτες συνέπειες. Η πίεση προς την Συρία για ικανοποίηση των τουρκικών αιτημάτων ενισχύθηκε με τη συγκέντρωση μεγάλων στρατιωτικών δυνάμεων και αρμάτων μάχης στα συριακά σύνορα. Αντίστοιχη ήταν και η κινητοποίηση από πλευράς Σύριων, ενώ παρατηρήθηκε και συγκέντρωση πυραύλων εδάφους- εδάφους και εδάφους- αέρος στα σύνορα των δύο χωρών. Παράλληλα ο τουρκικός τύπος αφού πρώτα αποκάλυψε σε δημοσίευμα στην εφημερίδα *Hürriyet* τις τεκμηριωμένες και επίσημες κατηγορίες της Τουρκίας κατά της Συρίας, οι οποίες επικεντρώνονται στην παρουσία Κούρδων ανταρτών στην Συρία, την εκπαίδευσή τους σε στρατόπεδα και την υποστήριξη που παρείχε γενικότερα το συριακό κράτος στους αντάρτες του PKK, δημοσίευσε και τις κομपाστικές δηλώσεις των Τούρκων στρατιωτικών πως «αν άρχιζε ο πόλεμος μέχρι το μεσημέρι τα τουρκικά στρατεύματα θα είχαν εξουδετερώσει τη συριακή άμυνα». Εν μέσω πολλαπλών πιέσεων και με αποκορύφωμα εκείνη του κλεισίματος των υδάτων του Ευφράτη για μερικές μέρες, η Συρία άρχισε να δείχνει σημάδια υποχώρησης. Αποτέλεσμα αυτής της πίεσης που δέχθηκε ο Abdullah Öcalan, ήταν να την εγκαταλείψει οριστικά στις 9 Οκτωβρίου του 1998. Από τότε αρχίζει η περιπετειώδης περιπλάνηση του Abdullah Öcalan, που θα κατέληγε στη σύλληψή του από τις τουρκικές αρχές. Βλ. Aliza Marcus, «*Blood And Belief The PKK And The Kurdish Fight For Independence*», (New York, New York University Press, 2007), σελ. 269- 272.

να αναδείξει το προφίλ της ως περιφερειακού παίκτη μεσολαβεί στις σχέσεις Συρίας και Ισραήλ για τη διευθέτηση του ζητήματος των υψιπέδων του Golan,¹³⁷ επιχειρεί διαμεσολαβητικά στην ανάπτυξη των σχέσεων μεταξύ Συρίας και Ιράκ, ενώ πρωταγωνιστεί στην τριμερή συνάντηση (Τουρκία-Συρία- Ιράκ) σε μια προσπάθεια εξεύρεσης λύσης στο διαχρονικό ζήτημα διαχείρισης των υδάτων του Τίγρη και του Ευφράτη¹³⁸.

Έτσι, ανεξάρτητα από το αποτέλεσμα του διαμεσολαβητικού ρόλου της Τουρκίας στην επίλυση των διμερών διαφορών των δύο χωρών, ο πρωταγωνιστικός της ρόλος και η ενίσχυση του προφίλ της ως περιφερειακού παίκτη «με ιδιάζοντα ρόλο στα σημεία προστριβών» μεταξύ των χωρών του ευρύτερου χώρου της Μέσης Ανατολής, είναι εμφανής. Από την πλευρά της η Συρία εξαιτίας της απομόνωσής της μετά τον Πόλεμο του Ιράκ, θεωρεί την Τουρκία ως έναν εταίρο ο οποίος θα τη βοηθήσει στη βελτίωση των σχέσεων της με τη Δύση, απομακρυνόμενη έτσι από την επιρροή του Ιράν¹³⁹.

Οι διμερείς σχέσεις ενισχύθηκαν έτι περαιτέρω με την υπογραφή στρατιωτικής συμφωνίας για εκπαίδευση των συριακών ενόπλων δυνάμεων από την Τουρκία το 2011, ενέργεια η οποία σε συνδυασμό με τις σχέσεις της Τουρκίας με το Ιράν, προβληματίσαν την Ατλαντική Συμμαχία. Την ίδια περίοδο οι ηγέτες των δύο χωρών Erdoğan και Assad, συμφώνησαν στην κοινή κατασκευή ενός «Φράγματος Φιλίας» στα σύνορα Τουρκίας και Συρίας. Όμως οι φιλικές και οι συνεχώς βελτιούμενες σχέσεις των δύο χωρών, έμελλε να διαταραχθούν και εντέλει να ανατραπούν με την

¹³⁷Οροπέδιο της νοτιοδυτικής Συρίας που δεσπόζει στην Κοιλιάδα του Ιορδάνη. Καταλήφθηκε από το Ισραήλ το 1967 και το 1973 έγινε θέατρο μαχών. Το 1981 προσαρτήθηκε στο Ισραήλ με απόφαση της Κνέσετ. Βλ. *Πάπυρος Larousse*....., ό.π. σελ. 386.

¹³⁸Βλ. Δημήτρης Τριανταφύλλου- Ελένη Φωτίου, *Τουρκική*....., ό.π. σελ. 158- 164.

¹³⁹Βλ. Σταύρος Λυγερός, *Μετά τον*....., ό.π. σελ. 199- 202.

εμφάνιση εσωτερικών αντιδράσεων κατά του Assad και τη σκληρή αντιμετώπιση των εξεγερμένων στο πλαίσιο της Αραβικής Άνοιξης από την κυβέρνησή του, και την προοπτική πολιτικών εξελίξεων στη Συρία το 2011¹⁴⁰.

Η Τουρκία ταυτιζόμενη στην περίπτωση αυτή με την πολιτική των Η.Π.Α. προσάρμοσε την πολιτική της σπεύδοντας να διαρρήξει τις σχέσεις της με το καθεστώς Assad προεξοφλώντας έτσι την ανατροπή του, στο πλαίσιο της Αραβικής Άνοιξης, αλλά και της νέας αμερικανικής πολιτικής που θα προήγαγε και τη δική της νεοοθωμανική πολιτική στον ευρύτερο αραβικό χώρο. Είναι σαφής και η σπουδή με την οποία ενήργησε προκειμένου να εναγκαλιστεί τον νικητή των προεδρικών εκλογών της Αιγύπτου και πρόεδρο των Αδελφών Μουσουλμάνων Morsi στην προοπτική ανάπτυξης στρατηγικού άξονα Τουρκίας- Αιγύπτου. Η σύμπλευση όμως της Τουρκίας με την πολιτική των Η.Π.Α. και η αλλαγή στάσης έναντι της Συρίας προς την κατεύθυνση ανατροπής του καθεστώτος Assad, δημιούργησε νέες τριβές απέναντι σε κράτη με τα οποία επιχειρεί να βελτιώσει τις σχέσεις της, όπως είναι η Ρωσία και το Ιράν με τα οποία η Συρία διατηρεί εμπορικές σχέσεις

Η ενεργός ανάμειξη της Τουρκίας στη Συριακή Κρίση με τη στήριξη των αντικαθεστωτικών δυνάμεων για την ανατροπή του προέδρου Assad και η απροσδόκητη αντοχή του καθεστώτος στην εμφύλια αιματηρή τετραετή διαμάχη, πέρα από το γεγονός ότι μετατράπηκε σε μπούμερανγκ εναντίον της Τουρκίας, επανέφερε στο προσκήνιο τον «κουρδικό εφιάλτη» μέσω του πιο ριζοσπαστικού τμήματος των Κούρδων της Συρίας που ανέλαβε τον

¹⁴⁰Βλ. Αντώνιος Δεριζιώτης, «*Η Εξωτερική Πολιτική της Κυβέρνησης Ερντογάν και η Ουάσινγκτον*» στο *«Η Νέα Τουρκική Ηγεμονία Διαστάσεις του Πολιτικού Ισλάμ»*, επιμ. Νίκος Μούδουρος- Μιχάλης Ν. Μιχαήλ, (Αθήνα, Παπαζήσης, 2014), σελ. 308- 309.

έλεγχο ολόκληρης της περιοχής και απειλεί με την ανακήρυξη της αυτονομίας του δυτικού Κουρδιστάν.

Η εξέλιξη αυτή ήρθε ως «νέμεσις» στην εμπλοκή της Τουρκίας στα σχέδια για την ανατροπή του καθεστώτος Assad. Έτσι εκ των πραγμάτων η Τουρκία στο γενικότερο στόχο για ανατροπή του καθεστώτος Assad, προσέθεσε και τον ειδικότερο στόχο της διάλυσης της αυτόνομης κουρδικής μειονότητας στην Συρία. Για το σκοπό αυτό ανέπτυξε ιδιαίτερη συνεργασία με τις ακραίες ισλαμικές ομάδες της Al- Nusra¹⁴¹ και του ISIS. Η υπόγεια συνεργασία με το ISIS, διαπιστώθηκε κατά την επίθεση στο Kobanî, το οποίο κατέχει στρατηγική σημασία στην αυτόνομη κουρδική περιοχή. Σε αυτή την περίπτωση η Άγκυρα εξάντλησε κάθε περιθώριο βοήθειας προς την εν λόγω οργάνωση. Κάτω όμως από τη διεθνή και ιδιαίτερα την αμερικανική πίεση και υπό τον φόβο εξέγερσης των Κούρδων της Τουρκίας, αναγκάστηκε να υποχωρήσει και να επιτρέψει τη διέλευση από το έδαφος της Κούρδων Peshmerga από το ιρακινό Κουρδιστάν, οι οποίοι έσπευσαν σε ενίσχυση των Κούρδων του Kobanî. Έτσι η Άγκυρα υπό το κράτος των εξελίξεων, αναπροσάρμοσε εκ νέου την πολιτική της και επέδειξε προθυμία για συμμετοχή- με τους δικούς της πάντα όρους- στον πόλεμο κατά της νέας ισλαμικής απειλής του ISIS. Για το σκοπό αυτό συμφώνησε με τις Η.Π.Α. για την εκπαίδευση σε τουρκικό έδαφος μιας νέας δύναμης «μετριοπαθών» ανταρτών, οι οποίοι θα αποτελέσουν αντίβαρο στο ISIS, αλλά και μια διαθέσιμη δύναμη στο ενδεχόμενο ανατροπής του Assad. Υπό το φόβο δημιουργίας ενός ανεξέλεγκτου κουρδικού κρατικού μορφώματος στα

¹⁴¹Πτέρυγα της Al- Qaeda που δρα στην Συρία και στον Λίβανο. Δημιουργήθηκε το 2012 στη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου στην Συρία. Συγκρούστηκε με το ISIS και, μέχρι πρότινος, έχανε τις μάχες με το Ισλαμικό Κράτος. Βλ. Loretta Napoleoni, *Ο Ισλαμιστικός.....*, ό.π. σελ. 172.

σύνορα με την Συρία, υπό τον έλεγχο του PYD¹⁴² και του PKK, η Τουρκία προέβη στη σύναψη «ιεράς συμμαχίας» με τα μη ακραία στοιχεία των ανταρτών της Συρίας και με τους Κούρδους της περιοχής προκειμένου να εναντιωθεί στην επέκταση του ISIS. Ωστόσο, οι προσαρμογές της τουρκικής πολιτικής έναντι της Συρίας, αλλά και της Αιγύπτου αποκαλύπτουν τις σοβαρές, στρατηγικού χαρακτήρα προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Τουρκία και οι οποίες δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν με τις ιδεοληψίες και τις θρησκευτικές- ισλαμικές προτιμήσεις του Erdoğan, ούτε με τους «νεοοθωμανικούς δογματισμούς» του Ahmet Davutoğlu.

Έτσι η περίπτωση της Συρίας ανέδειξε την ανεδαφική πολιτική των «μηδενικών προβλημάτων» την οποία προώθησε και η οποία ανετράπη εκ βάθρων με αποτέλεσμα να οδηγήσει τις δύο χώρες, Συρία και Τουρκία, σε μια νέα κρίση. Ο χρόνος θα δείξει, δεδομένης της ρευστότητας της κατάστασης στη Συρία, εάν η αλλαγή στάσης της Τουρκίας θα καρποφορήσει υπέρ αυτής σε ένα ενδεχόμενο καθεστωτικής αλλαγής στη Συρία¹⁴³.

¹⁴²Είναι το Κουρδικό Δημοκρατικό Κόμμα στη Συρία. Ιδρύθηκε το 2003 και συνδέεται στενά με το PKK. Ιδρυτής και ηγέτης του κόμματος είναι ο Salih Muslim. Βασική ιδεολογία του εν λόγω κόμματος είναι ο κουρδικός εθνικισμός και ο δημοκρατικός σοσιαλισμός. Η ένοπλη πτέρυγα του κόμματος ονομάζεται Μονάδες Λαϊκής Προστασίας (Yekîneyên Parastina Gel).

¹⁴³Βλ. Νίκος Μελέτης, «Τουρκία: Οι Μεγάλες Ήττες στην Εξωτερική Πολιτική», διαθέσιμο στο: www.euro2day.gr.

4.2. Σχέσεις Τουρκίας- Ιράν (2002- 2015)

Το βασικό πρόβλημα της Τουρκίας είναι και παραμένει το ενεργειακό. Στη βάση λοιπόν αυτής της αναγκαιότητας οικοδομήθηκαν οι σχέσεις Τουρκίας και Ιράν, όντας ταυτόχρονα συστημικά, θρησκευτικά και πολιτισμικά ανταγωνιστικές χώρες. Και οι δύο χώρες φιλοδοξούν να διαδραματίσουν ρόλο στην Κεντρική Ασία, επιδιώκοντας ταυτόχρονα να μεταφέρουν ενεργειακούς πόρους από την Κασπία και την Κεντρική Ασία μέσω των εδαφών τους.

Η Τουρκία ως σουνιτικό κράτος προβάλλει ένα «εκκοσμικευμένο» μοντέλο του Ισλάμ, ενώ το Ιράν ως σιιτικό προβάλλει ένα «θεοκρατικό» πολιτικό σύστημα. Και τα δύο κράτη επιχειρούν να προωθήσουν το δικό τους πολιτικό μοντέλο και είναι «ξένα» προς τον αραβικό κόσμο. Η στρατηγική της προσέγγισης σε ό,τι αφορά την Τουρκία φαίνεται να εδράζεται σε καθαρά οικονομικά συμφέροντα, ενώ του Ιράν είναι η επιδίωξη να διασπάσει τη διεθνή του απομόνωση στην οποία τέθηκε μετά την Ισλαμική Επανάσταση του 1979. Εκτός όμως από τα οικονομικά συμφέροντα, για την Τουρκία υπάρχουν οι Αζέροι για τους οποίους επιθυμεί καλύτερες συνθήκες διαβίωσης, ενώ το Ιράν επιδιώκει μη ανάμειξη του Αζερμπαϊτζάν στο εσωτερικό του. Σε ό,τι αφορά τους Κούρδους που διαβιούν στο Ιράν, και τα δύο κράτη κινούνται προς την κατεύθυνση αποτροπής δημιουργίας κουρδικού κράτους. Στην στρατηγική του Ιράν για διάσπαση της διεθνούς απομόνωσής του, εντάσσεται και η επιδίωξη εξασθένισης του άξονα Η.Π.Α.- Τουρκίας- Ισραήλ στην προοπτική αναβάθμισης της θέσης του στη Μέση Ανατολή και φαίνεται ότι η επιδίωξή του αυτή είχε θετικό αποτέλεσμα.

Η παρουσία επίσης μεγάλου αριθμού Κούρδων στο Ιράν αναγκάζει την Τουρκία να επιδεικνύει φιλική στάση προς το Ιράν, αφού επιδιώκει την αποτροπή ενδεχόμενης βοήθειας από το έδαφος του Ιράν προς τους Κούρδους που βρίσκονται στο εσωτερικό της¹⁴⁴.

Οι σχέσεις των δύο χωρών άρχισαν να βελτιώνονται μετά την άνοδο του ΚΔΑ στην εξουσία το 2002, στο πνεύμα των «μηδενικών προβλημάτων» που ακολούθησε η νέα πολιτική ηγεσία της χώρας. Έτσι από το 2003 παρατηρείται μια εντατικοποίηση των εκατέρωθεν επισκέψεων σε επίπεδο υψηλών αξιωματούχων, οι οποίες δεν περιορίζονται στις εκατέρωθεν φιλοφρονήσεις και τη έμμεση στήριξη του πυρηνικού προγράμματος, αλλά οδηγούνται στην υπογραφή οικονομικών συμφωνιών που προβλέπουν πέραν των άλλων την «ίδρυση μιας βιομηχανικής ζώνης κατά μήκος των κοινών τους συνόρων και την ίδρυση μιας αεροπορικής εταιρείας». Αποτέλεσμα των συμφωνιών υπήρξε ο εξαπλασιασμός των οικονομικών συναλλαγών μεταξύ των δύο χωρών.

Για την Τουρκία το Ιράν ως πετρελαιοπαραγωγός χώρα αφενός και ο Καύκασος αφετέρου στην αντίληψη της Άγκυρας, έχουν καθοριστικό ρόλο, καθώς οι δύο αυτές περιοχές θεωρούνται απαραίτητες προκειμένου αυτή να εκπληρώσει έναν άλλο στρατηγικό της στόχο: να καταστεί δηλαδή το ενεργειακό σταυροδρόμι στο οποίο θα συναντώνται οι περιφερειακοί αγωγοί πετρελαίου και φυσικού αερίου του 21^{ου} αιώνα. Για το λόγο αυτό ο Τούρκος πρωθυπουργός Erdoğan μετά την κατάπαυση του πυρός Ρωσίας και Γεωργίας¹⁴⁵ τον Αύγουστο του 2008, ταξίδεψε στη Μόσχα και υπέβαλε

¹⁴⁴Βλ. Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Το Στρατηγικό.....*, ό.π. σελ. 37- 39.

¹⁴⁵Αναφερόμαστε στην ένοπλη σύγκρουση τον Αύγουστο του 2008 μεταξύ της Γεωργίας από τη μία πλευρά, και της Νότιας Οσετίας και Αμπχαζίας, περιοχές που έχουν ανακηρύξει de facto την ανεξαρτησία τους από την Γεωργία, και της Ρωσίας που βοήθησε δυναμικά τις δύο αποσχισθείσες περιοχές εναντίον της Γεωργίας, στρατιωτικά και διπλωματικά. Η σύγκρουση

την πρόταση της Άγκυρας για ασφάλεια στην περιοχή, γνωστή ως «Caucasus Security and Cooperation Platform¹⁴⁶», η οποία προέβλεπε ότι οι δύο ηγετίδες δυνάμεις αντί να λειτουργούν ανταγωνιστικά θα μοιράζονται στο εξής την εξουσία στον Καύκασο και θα λειτουργούν ως εγγυήτριες χώρες σε όλες τις διενέξεις στην περιοχή αυτή¹⁴⁷.

Λίγες μέρες αργότερα και συγκεκριμένα τον Νοέμβριο του ίδιου έτους, επισκέπτεται την Τουρκία ο Ιρανός πρόεδρος, ενώ τον Μάιο του 2010 το Ιράν υπέγραψε διακήρυξη συνεργασίας με την Τουρκία στην οποία συμμετείχε και η Βραζιλία, ενισχύοντας έτσι την επιθυμία της Τουρκίας να διαδραματίσει έναν πιο ενεργό ρόλο στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής. Και ενώ τα σημεία σύγκλισης των δύο χωρών είναι η οικονομική- ενεργειακή συνεργασία και η ταύτιση στο Κουρδικό Ζήτημα, η ανάπτυξη όμως του πυρηνικού οπλοστασίου από το Ιράν καίτοι αρχικά είχε υποστηριχθεί όπως είδαμε από τον Τούρκο πρωθυπουργό σε μια «λαϊκίστικη» προσπάθεια προσέγγισης του θέματος αυτού, αποτελεί σημείο τριβής μεταξύ των δύο χωρών στο οποίο θα πρέπει να προστεθεί το καθεστώς των σχέσεων του Ιράν με τη Δύση και ιδιαίτερα τις Η.Π.Α. και το Ισραήλ, καθώς και ο μεταξύ τους ανταγωνισμός για την «περιφερειακή ηγεμονία».

Ωστόσο, η Τουρκία συνυπολογίζοντας το συμφέρον που προκύπτει από τις καλές σχέσεις με το Ιράν αντιτίθεται στην επιβολή σκληρών μέτρων

τερματίστηκε με την αποχώρηση των γεωργιανών και ρωσικών δυνάμεων από την περιοχή και την αναγνώριση από τη Ρωσία της ανεξαρτησίας των δύο περιοχών. Βλ. «*Νέα Αναφορά του Γ.Γ. του ΟΗΕ για την Κατάσταση στην Αμπχαζία «Καίει» την Γεωργία*», διαθέσιμο στο: www.defencenet.gr.

¹⁴⁶Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε Maia Manchkhvili, «*Turkish Security Models for South Caucasus Region*», διαθέσιμο στο: www.researchturkey.org.

¹⁴⁷Βλ. Amalia Van Gent, «*Τουρκικά Ρήγματα Μια Χώρα σε Αναζήτηση Ταυτότητας*», (Αθήνα, Παπαζήσης, 2011), σελ. 383- 386.

εναντίον του από τη Δύση εξαιτίας του πυρηνικού προγράμματος το οποίο προωθεί.¹⁴⁸ Στην εμπορική συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών, η οποία κατέστησε το Ιράν τον πέμπτο σημαντικότερο εμπορικό εταίρο της Τουρκίας και προσέφερε συναλλακτική εμπορική αξία άνω των 10 δις δολαρίων, θα πρέπει να προστεθεί και η αυξανόμενη τουριστική κίνηση Ιρανών στην Τουρκία ως αποτέλεσμα εφαρμογής της Συνθήκης Shamgen, που υπεγράφη μεταξύ Τουρκίας, Ιράν, Ιράκ και Συρίας τον Μάρτιο του 2011 και η οποία εισήγαγε ένα είδος περιφερειακής βίζας μεταξύ των κρατών αυτών.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η ενεργειακή συνεργασία μεταξύ Τουρκίας και Ιράν ξεκίνησε επί πρωθυπουργίας Necmettin Erbakan το 1996, και εντατικοποιήθηκε με την ανάληψη της εξουσίας από το ΚΔΑ. Έτσι το 2002 ολοκληρώθηκε ο αγωγός φυσικού αερίου Ταυρίδας- Άγκυρας, ενώ κατά τα έτη 2007- 08, οι δύο χώρες υπέγραψαν μνημόνια ενεργειακής συνεργασίας που αφορούσαν στην κατασκευή δύο αγωγών για τη μεταφορά ιρανικού και τουρκμενικού αερίου διαμέσου της Τουρκίας προς την Ευρώπη. Στις συμφωνίες περιλαμβάνεται και η παροχή άδειας προς την τουρκική κρατική πετρελαϊκή επιχείρηση ΤΡΑΟ,¹⁴⁹ για εκμετάλλευση τριών τμημάτων του πεδίου South Pars του Ιράν από το οποία αναμένεται η απόδοση 14 τρις κυβικών μέτρων φυσικού αερίου.

¹⁴⁸Η Τουρκία ψήφισε κατά της απόφασης 1929 (2010) του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ο.Η.Ε. για επιβολή κυρώσεων στο Ιράν.

¹⁴⁹*ΤΡΑΟ (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı)*: Ανώνυμη Τουρκική Πετρελαϊκή Εταιρεία. Πρόκειται για εταιρεία η οποία ιδρύθηκε το 1954 και ασχολείται με την εξόρυξη πετρελαίου και υδρογονανθράκων. Εδρεύει στην Άγκυρα και απασχολεί περίπου 5.000 εργαζομένους, διαθέσιμο στο: www.tpao.gov.tr.

Το 2003 η απόφαση της Τουρκίας να μη στηρίξει την αμερικανική εισβολή στο Ιράκ,¹⁵⁰ ενδυνάμωσε τις σχέσεις των δύο χωρών, ενώ το 2008 υπεγράφη «μνημόνιο συνεργασίας στον τομέα της ασφάλειας». Στη συνέχεια το άνοιγμα της εξωτερικής πολιτικής των Η.Π.Α. προς το Ιράν έδωσε ένα ακόμη πλεονέκτημα προς την Τουρκία, αφού εμμέσως «επιβράβευσε» τη διατήρηση καλών σχέσεων της Τουρκίας και με το Ιράν αλλά και με τις Η.Π.Α.¹⁵¹. Βέβαια η συνεργασία Τουρκίας και Ιράν και γενικότερα η θετική στάση της Τουρκίας προς αυτό δεν αίρει τις οποίες καχυποψίες και ανησυχίες που διατηρεί η Άγκυρα απέναντι στο Ιράν. Αυτό συμβαίνει διότι το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν, δημιουργεί πραγματικές διλήμματα ασφαλείας στην Άγκυρα αλλά και φόβους για πιθανή κούρσα πυρηνικών εξοπλισμών στη Μέση Ανατολή, αφού ήδη το Ισραήλ αποτελεί πυρηνική δύναμη.

Όμως, η απόφαση της Τουρκίας λόγω της Συριακής Κρίσης να εγκαταστήσει στα εδάφη της νατοϊκό αντιβαλλιστικό ραντάρ και νατοϊκό

¹⁵⁰ Η «νεοθωμανική» αντίληψη της Τουρκίας, σε συνδυασμό με την ανάδειξή της ως νέα περιφερειακή δύναμη, όπως την οραματίζεται ο γεωπολιτικός Ahmet Davutoğlu σε σχέση με τα γεωπολιτικά και γεωοικονομικά συμφέροντά της, καθόρισαν τη στάση της χώρας τόσο κατά τον Πόλεμο του Κόλπου όσο και κατά την επέμβαση των Συμμάχων στο Ιράκ. Τα φοβικά σύνδρομα που διακατείχαν την πολιτική και στρατιωτική ηγεσία της Τουρκίας αλλά κυρίως την κοινή γνώμη στην προοπτική δημιουργίας ενός αυτόνομου κουρδικού κράτους, οδήγησε το τουρκικό κοινοβούλιο στην αρνητική απόφαση για εξυπηρέτηση των αμερικανικών στρατιωτικών δυνάμεων να επέμβουν στο Ιράκ μέσω των τουρκικών εδαφών. Όσο κι αν η απόφαση αυτή είχε μεγάλες οικονομικές και γεωπολιτικές συνέπειες για την Τουρκία αφού απώλεσε το «ειδικό στρατιωτικό της βάρος» ως θεματοφύλακας του Πρώτου Πολέμου του Κόλπου και ταυτόχρονα διατάραξε τις αμερικανοτουρκικές σχέσεις, επικράτησε η πολιτική της άρνησης ανεξαρτητως των συνεπειών που είχε για την ίδια. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η Τουρκία ενήργησε με γνώμονα τη διατήρηση του status quo που βασίζεται στην ισορροπία νερού – πετρελαίου και που εν τέλει εκφράζει μια παραδοσιακή εξωτερική πολιτική. Βλ. Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό.....*, ό.π. σελ. 181- 192.

¹⁵¹ Βλ. Δημήτρης Τριανταφύλλου- Ελένη Φωτίου, *Τουρκική.....*, ό.π. σελ. 158- 163.

αντιπυραυλικό σύστημα Patriot,¹⁵² καθώς και η υποστήριξη και εφαρμογή των επιβληθεισών κυρώσεων του ΟΗΕ και της Δύσης γενικά εναντίον του Ιράν, εξόργισαν την ιρανική κυβέρνηση, η οποία χαρακτήρισε την ενέργεια ως «δυτική παρέμβαση στην περιοχή και κίνηση που μπορούσε να οδηγήσει σε παγκόσμιο πόλεμο». Για το λόγο αυτό η Τουρκία αποφάσισε την εγκατάσταση νατοϊκού αντιβαλλιστικού ραντάρ στα εδάφη της τον Ιανουάριο του 2012, ενώ τάχθηκε υπέρ των κυρώσεων των Ηνωμένων Εθνών και της Δύσης γενικά, εναντίον του Ιράν τις οποίες και εφάρμοσε. Στην υφέρπουσα καχυποψία της Τουρκίας προς το Ιράν και τις ανησυχίες της προς αυτό θα πρέπει να προστεθεί και ο «ανταγωνισμός για περιφερειακή ηγεμονία» που χαρακτηρίζει και τις δύο πλευρές¹⁵³.

Αναμφισβήτητα στη διάρρηξη των σχέσεων μεταξύ Τουρκίας και Ιράν συνέβαλε και η συριακή κρίση. Η επιλογή της Τουρκίας, η οποία έχει και έντονα θρησκευτικά χαρακτηριστικά να ταχθεί αναφανδόν κατά του καθεστώτος Assad, προκάλεσε σοβαρά προβλήματα στις σχέσεις της με το Ιράν το οποίο δια του υπουργού εξωτερικών Ali Salehi, ο οποίος είχε επισκεφθεί την Βαγδάτη το 2013, διακήρυξε ότι «θα αποτρέψει την πτώση του Assad με κάθε μέσο».

¹⁵²Είναι κινητό αντιαεροπορικό σύστημα μεγάλου βεληνεκούς (HSAM) με εμβέλεια ραντάρ έρευνας 170 χλμ. και μέγιστο βεληνεκές εμπλοκής 150 χλμ. Αποτελείται από: i) το Κέντρο Συντονισμού και Πληροφοριών (ICC), ii) το Ραντάρ (RADAR Set), iii) το Σταθμό Ελέγχου Εμπλοκής (ECS) και iv) τους Σταθμούς Εκτόξευσης (Launching Stations). Η Μονάδα πυρός ελέγχει μέχρι 16 σταθμούς εκτόξευσης, οι οποίοι μπορούν να τοποθετηθούν και να επιχειρήσουν σε αποστάσεις μέχρι 30 χλμ από το σταθμό εμπλοκής, ώστε να επιτυγχάνεται η μέγιστη κάλυψη περιοχής. Έχει δυνατότητα ταυτόχρονης εμπλοκής 9 στόχων (Τακτικοί, Βαλλιστικοί, Cruise πύραυλοι και αεροσκάφη). Το κάθε Κέντρο Συντονισμού Πληροφοριών ελέγχει και συντονίζει μέχρι 6 ECS, και διασυνδέεται με το Εθνικό Σύστημα Αεροπορικού Ελέγχου, διαθέσιμο στο: www.haf.gr.

¹⁵³Βλ. Ζήνωνας Τζιάρρας, «Ο Μετασχηματισμός της Σύγχρονης Τουρκικής Περιφερειακής Πολιτικής Ασφάλειας» στο *«Η Νέα Τουρκική Ηγεμονία Διαστάσεις του Πολιτικού Ισλάμ»*, επιμ. Νίκος Μούδουρος- Μιχάλης Ν. Μιχαήλ, (Αθήνα, Παπαζήσης, 2014), σελ. 334- 335.

Η τελευταία όμως εξέλιξη στις σχέσεις Ιράν και Η.Π.Α. με αφορμή το ζήτημα των τζιχαντιστών του ISIS, οι οποίοι είναι εχθροί τόσο των Ιρανών όσο και των Αμερικανών, δίνει άλλη διάσταση στις σχέσεις της Τουρκίας με το Ιράν, αλλά και με τις Η.Π.Α.. Είναι γνωστό ότι η Τουρκία διαχρονικά «πουλάει» τη γεωπολιτική της θέση στην Washington, αφού θεωρεί τον εαυτό της «ως φράγμα και ορμητήριο έναντι του Ιράν», λόγω της γειτνίασης με αυτό. Στο ενδεχόμενο όμως το Ιράν να βρει ένα «modus vivendi» με τις Η.Π.Α. και βέβαια με το Ισραήλ, τότε εκ των πραγμάτων η Τουρκία χάνει ένα μεγάλο μέρος της σπουδαιότητάς της για τη Δύση. Ταυτόχρονα η αναγκαστική και άτυπη συμμαχία Η.Π.Α.- Ιράν, η οποία μπορεί να έχει διαχρονικό χαρακτήρα λόγω του ισλαμιστικού κινδύνου, ακυρώνει κατά πολύ και τον σύνδεσμο του Ιράν προς την Τουρκία μπροστά σε μια ενδεχόμενη συνεργασία με την υπερδύναμη, αφού ενισχύει τη γεωπολιτική της δυναμική, οδηγώντας σε περαιτέρω προσέγγιση των δύο χωρών. Παράλληλα συρρικνώνει τη γεωπολιτική επιρροή και ισχύ της Τουρκίας στη διεκδίκηση του περιφερειακού της ρόλου¹⁵⁴.

¹⁵⁴Βλ. Κωνσταντίνος Γρίβας, *«Ιρανικό Υπερόπλο Φέρνει Κοντά Ουάσιγκτον- Τεχεράνη»*, *Επίκαιρα*, Νοέμβριος, 2014, 268.

4.3. Σχέσεις Τουρκίας- Ιράκ (2002- 2015)

Οι «μεγάλες ρήξεις» σε ό,τι αφορά την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας προς τους γείτονές της σημειώθηκαν και απέναντι στο Ιράκ. Και ενώ η κεμαλική Τουρκία συνδιαλεγόταν μόνο με την Βαγδάτη, και υποστήριζε ότι «δεν θα δίσταζε να ξεκινήσει ακόμη και έναν πόλεμο με σκοπό να εμποδίσει την αυτονομία των Κούρδων στο βόρειο Ιράκ», με την άνοδο του ΚΔΑ στην εξουσία η τακτική έναντι των Κούρδων διαφοροποιείται. Βέβαια οι σχέσεις του Ιράκ με την Τουρκία δεν θα μπορούσαν να είναι φιλικές και λόγω τις μακραίωνης οθωμανικής κατοχής, αλλά και εξαιτίας της φιλοσοβιετικής εξωτερικής πολιτικής που ακολουθούσε το ιρακινό καθεστώς. Οι σχέσεις αυτές δεν φαίνεται να βελτιώνονται στο βαθμό που η Τουρκία επιθυμεί ούτε

και μετά τον πόλεμο του 2003 και την απομάκρυνση του Saddam Hussein από την εξουσία.

Οι λόγοι για αυτή την δυσκολία προώθησης των σχέσεων ήταν αρκετοί. Κατ' αρχάς οι Η.Π.Α. και οι σύμμαχοί της εξαιτίας της άρνησης της Τουρκίας να επιτρέψει τη χρήση των εδαφών της για τις επιχειρήσεις εναντίον του Saddam Hussein, δεν επιθυμούσαν την ανάμειξη της Τουρκίας στα θέματα του Ιράκ. Επίσης, η εσωτερική πολιτική αστάθεια που παρατηρείται στο Ιράκ, η οποία απειλεί την ίδια του την κρατική οντότητα, αποτελεί αρνητικό παράγοντα προώθησης των σχέσεων των δύο χωρών¹⁵⁵. Οι σχέσεις επίσης των Κούρδων του Ιράκ με την Τουρκία αποτελούν έναν άλλο παράγοντα ο οποίος δρα ανασταλτικά στην προώθηση των σχέσεων δεδομένης και της διάθεσης των Κούρδων για αυτονομία, γεγονός που βέβαια απεύχονται όλοι οι ενδιαφερόμενοι της περιοχής, δηλαδή η Τουρκία, η Συρία, το Ιράν και το Ιράκ. Ωστόσο, την τελευταία πενταετία η Τουρκία ενστερνιζόμενη την πολιτική των «μηδενικών προβλημάτων», επιχειρεί μια πολιτική προσέγγιση με το Ιράκ προκειμένου να προωθήσει τα συμφέροντά της. Και ενώ επισήμως τάσσεται υπέρ της εδαφικής ακεραιότητας και της εθνικής ενότητας του Ιράκ, θεωρώντας ως «στόχο υψηλής προτεραιότητας τον αποκλεισμό του τρομοκρατικού PKK από το Ιράκ», ταυτόχρονα ξεκινάει επαφές με την κυβέρνηση του Ιρακινού Κουρδιστάν ανεξάρτητα από τις σχέσεις της με την κυβέρνηση της Βαγδάτης. Αντικειμενικός σκοπός των επαφών αυτών ήταν η προώθηση των κοινών συμφερόντων των δύο πλευρών στα οποία εντάσσεται και η μεταφορά των πετρελαϊκών

¹⁵⁵Βλ. Κωνσταντίνος Γρίβας, *«Το Τέλος του Πετρελαίου & η Αρχή της Νέας Αμερικανικής Γεωστρατηγικής»*, (Αθήνα, Λιβάνης, 2008), σελ. 106.

κοιτασμάτων του βορείου Ιράκ προς τη Δύση μέσω των αγωγών Ceyhan¹⁵⁶ και Nabucco¹⁵⁷ και ταυτόχρονα η κάλυψη των ενεργειακών αναγκών της ίδιας της Τουρκίας. Έτσι η εξυπηρέτηση του κοινού συμφέροντος οδηγεί τις δύο πλευρές σε ένα μίνιμουμ συνεργασίας¹⁵⁸.

Τον Οκτώβριο του 2009 ο τότε υπουργός εξωτερικών της Τουρκίας Ahmet Davutoğlu εμφανίζεται στο πλευρό του βορειοϊρακινού Κούρδου ηγέτη Masoud Barzanî. «Στο Arbil νιώθω σαν στο σπίτι μου» έλεγε ο υπουργός εξωτερικών της Τουρκίας. Ο ίδιος θέλοντας να θέσει τέρμα σε μια πολιτική δεκαετιών που ακολουθούσε η Τουρκία έναντι των Κούρδων, υποσχέθηκε να ανοίξει προξενείο στο Arbil αναγνωρίζοντας έτσι έμμεσα το ομοσπονδιακό κουρδικό κράτος. Εξάλλου, η αναγκαιότητα ενός προξενείου στο Arbil ήταν προφανής διότι στο κουρδικό βόρειο Ιράκ είναι

¹⁵⁶Σύμφωνα με έκθεση της BP, 280 εκατ. τόνοι αργού πετρελαίου μεταφέρθηκαν στη Μεσόγειο μέσω του αγωγού Baku- Tbilisi- Ceyhan στα χρόνια από το 2006 ως το 2014. Η ποσότητα αυτή ισούται με 2.3 δις. βαρέλια πετρελαίου, τα οποία κατέληξαν στις διεθνείς αγορές μέσω του αγωγού μήκους 1768 χλμ. που ενώνει το κοιτάσμα Azeri- Çirak- Güneşli της Κασπίας με το λιμάνι Ceyhan της Τουρκίας. Το αργό πετρέλαιο μεταφέρθηκε στο εξωτερικό με 2.793 διαφορετικά φορτία από το Ceyhan, ενώ η ποσότητα το 2014 έφτασε τα 262 εκατ. βαρέλια. Τέλος, σημειώνεται ότι η BP διαθέτει μερίδιο 30.1% στον αγωγό, η SOCAR 25%, η Chevron 8.9%, η Statoil 8.71% και η ΤΡΑΟ 6.53%, διαθέσιμο στο: www.energypress.gr.

¹⁵⁷Ο Αγωγός Nabucco προκειμένου να λειτουργήσει χρειαζόταν περίπου ένα εκατομμύριο βαρέλια υδρογονανθράκων ημερησίως (για να είναι οικονομικά βιώσιμος). Οι παραπάνω ποσότητες δεν ανευρέθηκαν με αποτέλεσμα ο Nabucco να μείνει από καύσιμα καθοδόν και προς το παρόν να ματαιωθεί ή να ανασταλεί η κατασκευή του (μιας και ήδη θα έπρεπε να είχε σχεδόν τελειώσει η υλοποίηση του). Προκειμένου να ανακουφισθεί η «ενεργειακή δίψα» της Ευρώπης και η μη πρόσδεση της στο ενεργειακό άρμα του Vladimir Putin, με βάση τις υποδείξεις του NATO, οι Ευρωπαίοι επανέρχονται με τον σχεδιασμό ενός νέου αγωγού του επονομαζόμενου «Nabucco West». Ο συγκεκριμένος αγωγός μέσω Βουλγαρίας θα μεταφέρει φυσικό αέριο στην Κεντρική Ευρώπη (Τουρκία - Βουλγαρία - Ρουμανία - Ουγγαρία – Αυστρία.). Στην κοινοπραξία του αγωγού «West Nabucco», που δε συμπεριλαμβάνει στη διαδρομή του την Ελλάδα, συμμετέχουν η βουλγαρική «Energy Holding», η ρουμανική «Transgaz», η τουρκική «Botas», η αυστριακή «OMV», η γερμανική «RWE» και η ουγγρική «FGSZ», διαθέσιμο στο: www.onalert.gr.

¹⁵⁸Βλ. Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Το Στρατηγικό.....*, ό.π. σελ. 33- 35.

εγκατεστημένες 800 περίπου τουρκικές εταιρείες¹⁵⁹ με αποτέλεσμα οι εμπορικές συναλλαγές της Τουρκίας με το βόρειο Ιράκ να ανέρχονται στο διόλου ευκαταφρόνητο ποσό των 6 δις δολαρίων¹⁶⁰.

Η πολιτική λοιπόν στροφή της Άγκυρας προς το βόρειο Ιράκ άπτεται ενεργειακών, οικονομικών και πολιτικών θεμάτων. Η αλλαγή κυρίως στάσης του καθεστώτος του βορείου Ιράκ σε ό,τι αφορά το ΡΚΚ δίνει ένα τόνο αισιοδοξίας αναφορικά με τον τρόπο αντιμετώπισης των αυτονομιστών ανταρτών προς την κατεύθυνση αποτροπής δημιουργίας ενός «νέου κουρδικού κράτους στη Συρία». Στην πραγματικότητα η Τουρκία θα επιθυμούσε να έχει εμμέσως επιρροή στο Ιράκ στη βάση ενός σταθερού και ανεπτυγμένου κράτους φίλα προσκείμενου προς αυτή για λόγους περιφερειακής ασφάλειας, για ανεπτυγμένες οικονομικές σχέσεις, αλλά κυρίως για την ομαλή διαχείριση του Κουρδικού Ζητήματος. Η ανάμειξη όμως του Ιράν και της Σαουδικής Αραβίας στα εσωτερικά θέματα του Ιράκ περιόρισε την επίτευξη του παραπάνω στόχου όχι μόνο για την Τουρκία, αλλά και για τους δυτικούς εταίρους της, οι οποίοι στηρίζονται στην ισχύουσα πολιτική του Ιράκ προκειμένου να διατηρήσουν τα συμφέροντά τους κυρίως μετά την αποχώρηση των αμερικανικών στρατευμάτων από την περιοχή¹⁶¹.

Οι σχέσεις λοιπόν της Άγκυρας με την Βαγδάτη, συνδέονται άμεσα με την επίλυση του Κουρδικού Ζητήματος στο βόρειο Ιράκ. Η Άγκυρα με την παρέμβαση και των Αμερικανών, κινήθηκε προς την κατεύθυνση στήριξης της αυτόνομης κουρδικής διοίκησης υπό την προϋπόθεση λήψης

¹⁵⁹Σύμφωνα με πιο πρόσφατες έρευνες ο αριθμός των τουρκικών εταιρειών στο βόρειο Ιράκ ανέρχεται στις 1.200 με περίπου 50.000 Τούρκους πολίτες να απασχολούνται σε αυτές. Βλ. Σταύρος Λυγερός, «Μετά τον Ερντογάν τι;», (Αθήνα, Πατάκης, 2013), σελ. 288.

¹⁶⁰Βλ. Amalia Van Gent, *Τουρκικά.....*, ό.π. σελ. 184- 186.

¹⁶¹Βλ. Ζήνωνας Τζιάρρας, *Ο Μετασχηματισμός.....*, ό.π. σελ. 383- 386.

δραστικών μέτρων εναντίον των Κούρδων ανταρτών στο βόρειο Ιράκ . Από την πλευρά της η κυβέρνηση του Arbil έχοντας ανάγκη τις Η.Π.Α., δέχθηκε να συζητήσει τις υποδείξεις τους. Το γεγονός δε ότι ο κύριος όγκος του εξωτερικού εμπορίου των Κούρδων διεξάγεται μέσω της Τουρκίας, αλλά και το γεγονός ότι η Άγκυρα είναι σε μεγάλο βαθμό ο ρυθμιστής της ροής των υδάτων του Τίγρη και του Ευφράτη προς την Συρία και το Ιράκ συμπεριλαμβανομένου και του κουρδικού τμήματος, η κυβέρνηση του Arbil έπρεπε να βρει τρόπο συνεννόησης με την Άγκυρα για να αποφύγει τυχόν ασφυκτικές πιέσεις στα θέματα αυτά. Για το λόγο αυτό ο Κούρδος πρόεδρος του βορείου Ιράκ Jalal Talabani με επανειλημμένες δηλώσεις του είχε απομακρύνει την ιδέα δημιουργίας ενός ανεξάρτητου Κουρδιστάν, χαρακτηρίζοντάς τη ως «μη ρεαλιστική».

Και ενώ η βελτίωση των σχέσεων της Άγκυρας με την κουρδική διοίκηση του βορείου Ιράκ, σφραγίστηκε με τις επισκέψεις του τότε πρωθυπουργού Erdoğan στο Arbil τον Μάρτιο του 2011, και εκείνη του τότε υπουργού εξωτερικών Davutoğlu στο Kirkuk, χωρίς να ενημερώσει τη Βαγδάτη, το Ιράκ φαίνεται δυσαρεστημένο έναντι της Άγκυρας για τον τρόπο με τον οποίο αυτή κινείται στην περιοχή του βορείου Ιράκ. Το γεγονός δε παροχής εκ μέρους της Άγκυρας προστασίας στον σουνίτη αντιπρόεδρο του Ιράκ Tariq al- Hashimi, ανάγκασε την Βαγδάτη να εκφράσει ανοιχτά τη δυσαρέσκειά της για αυτή την υπόθεση. Με αφορμή δε την ερήμην της Βαγδάτης, επίσκεψη του Davutoğlu στο Kirkuk, κατήργησε τη διμερή συμφωνία η οποία είχε υπογραφεί το 1984 και έδινε το δικαίωμα στις τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις να εισέρχονται στα ιρακινά εδάφη προκειμένου να εξουδετερώσουν τους αντάρτες του PKK. Η δυσαρέσκεια της κυβέρνησης al- Maliki εκφράστηκε και με την εκδίωξη τουρκικών

εταιρειών, οι οποίες είχαν συμβόλαια δισεκατομμυρίων δολαρίων στο Ιράκ. Όπως διαπιστώνεται για ακόμη μια φορά η «ανατρεπτική» εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή ισχύει και για το κράτος του Ιράκ. Και τούτο διότι ενώ επιχειρεί ένα άνοιγμα προς τους Κούρδους του βόρειου Ιράκ και συνάπτει μια σειρά εμπορικών συμφωνιών με το Ιράκ, και υποστηρίζει την ακεραιότητά του, οι πολιτικές της παρεμβάσεις στα εσωτερικά της Βαγδάτης με τη στήριξη του σουνιτικού στοιχείου, δημιουργούν δυσαρέσκεις, ακυρώνοντας έτσι τις όποιες προσπάθειές της για δημιουργία σχέσεων «μηδενικών προβλημάτων» με τους γείτονες¹⁶².

4.4. Σχέσεις Τουρκίας- Ισραήλ (2002- 2015)

¹⁶²Βλ. Σταύρος Λυγερός, *«Σταυροφόροι Χωρίς Σταυρό Ισλαμική Τρομοκρατία, Η.Π.Α. & Νεοθωμανισμός»*, (Αθήνα, Λιβάνης, 2010), σελ. 199- 203.

Στις επιτυχίες της νεοοθωμανικής εξωτερικής πολιτικής εντάσσεται και η εξισορρόπηση των σχέσεων της Άγκυρας με το Ισραήλ και τις αραβικές χώρες αντίστοιχα, ανεξαρτήτως των μετέπειτα εξελίξεων που είχαν ως αποτέλεσμα τη διακοπή του στρατηγικού δεσμού μεταξύ των δύο χωρών. Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας έναντι του Ισραήλ, αλλά και της Δύσης στηριζόταν διαχρονικά στο γεγονός ότι ήταν μια από τις πρώτες χώρες που αναγνώρισαν το κράτος του Ισραήλ, καθώς και ότι οι χώρες τους διέθεταν σύμφωνα με την άποψη των Τούρκων παρόμοιο πολιτικό και οικονομικό σύστημα. Προς τις άλλες χώρες, κυρίως δε προς τις μουσουλμανικές, η Τουρκία υποστήριζε ότι σχέση της με το Ισραήλ δεν ήταν υπονομευτική έναντι τρίτων, αλλά λειτουργούσε θετικά προς την κατεύθυνση επίλυσης του Παλαιστινιακού Ζητήματος, του οποίου η λύση αποτελούσε διαχρονική επιδίωξη του μουσουλμανικού κόσμου.

Η στενή συνεργασία της Τουρκίας με το Ισραήλ ξεκινάει ουσιαστικά με τη στρατιωτική συμφωνία που υπεγράφη το 1996 επί πρωθυπουργίας Erbakan. Επρόκειτο για μια πολυεπίπεδη συνεργασία που αφορούσε τόσο τον οικονομικό όσο κι το στρατιωτικό τομέα, αλλά και τα θέματα περιφερειακής ασφάλειας. Σε πολιτικό επίπεδο οι σχέσεις των δύο χωρών κορυφώθηκαν το 2007 με τις εκατέρωθεν επισκέψεις πρωθυπουργών (Erdogan- Olmert) και προέδρων (Serez- Peres) το 2005 και 2007 αντίστοιχα. Στην ίδια περίοδο εντάσσονται και οι διαμεσολαβητικές πρωτοβουλίες της Τουρκίας, αφενός μεν μεταξύ Ισραήλ και Παλαιστινίων, αφετέρου δε μεταξύ Ισραήλ και Συρίας.¹⁶³

¹⁶³Η Τουρκία εκείνη την περίοδο είχε αναλάβει ρόλο διαμεσολαβητή ανάμεσα στη Συρία και στο Ισραήλ, έχοντας ως στόχο την επίλυση του ζητήματος των υψωμάτων του Golan. Και ενώ αρχικά

Οι διαμεσολαβητικές πρωτοβουλίες της Τουρκίας εντάσσονται στη γενικότερη νεοοθωμανική αντίληψη των μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες. Πάνω σε αυτή την πολιτική στηριζόταν η «αυτοπροβολή» της, αφενός ως πρότυπο κοσμικής δυτικότροπης μουσουλμανικής χώρας, αφετέρου δε ως «ιδανική γέφυρα» μεταξύ Δύσης και Ανατολής. Με τον τρόπο αυτό μεγιστοποιεί τη γεωστρατηγική της σημασία στα μάτια των δυτικών, ενώ ταυτόχρονα προβάλλει τη διπλωματική τη συμβολή ως βασική προϋπόθεση για την προώθηση λύσεων στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής. Υπό αυτή λοιπόν την έννοια «δεν μπορεί να σέρνεται πίσω από το Ισραήλ». Ωστόσο, η πέραν του δέοντος ανάμειξη της Τουρκίας στη διαμάχη Ισραηλινών και Παλαιστινίων αποτέλεσε την αρχή της διάρρηξης των σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών¹⁶⁴. Ο τότε πρωθυπουργός της Τουρκίας βεβαίως δεν είχε ως στόχο να διαταράξει τις σχέσεις του με το Ισραήλ. Στην παγιωμένη όμως αντίληψη ότι το Ισραήλ έχει «περισσότερο ανάγκη την Τουρκία από ό,τι η Τουρκία το Ισραήλ», δεν απέφυγε να διαταράξει τις σχέσεις αυτές. Εξάλλου, μόνο εάν εμφανιζόταν ως υπερασπιστής του αγώνα των Παλαιστινίων, μπορούσε η Τουρκία να παίζει ηγετικό ρόλο στον μουσουλμανικό κόσμο, ανασκευάζοντας έτσι και τη διάχυτη εντύπωση ότι είναι σύμμαχος του Ισραήλ.

Η μεταξύ τους σύγκρουση θα ξεκινήσει με τα γεγονότα στη Λωρίδα της Γάζας και την εν συνεχεία εισβολή των Ισραηλινών Ενόπλων Δυνάμεων στα τέλη του 2008 και στις αρχές του 2009, γεγονός που οδήγησε την

είχε φανεί ότι οι δύο πλευρές θα κατέληγαν σε συμφωνία, το Ισραήλ επιτέθηκε στη Γάζα χωρίς να ειδοποιήσει την Αγκυρα. Αξίζει να σημειωθεί ότι λίγες μέρες πριν την επίθεση ο πρωθυπουργός του Ισραήλ είχε συνομιλήσει με τον Τούρκο ομόλογό του, χωρίς να του αποκαλύψει τίποτα για την επικείμενη ισραηλινή επέμβαση στη Λωρίδα της Γάζας. Βλ. Σταύρος Λυγερός, «Μετά τον Ερντογάν τι;», (Αθήνα, Πατάκης, 2013), σελ. 125- 126.

¹⁶⁴Βλ. Στέφανος Κωνσταντινίδης, «Τουρκία Ο Ιστορικός Συμβιβασμός και το Νέο- οθωμανικό Μοντέλο», (Λευκωσία, Αιγαίον, 2011), σελ. 31- 34.

Τουρκία να ζητήσει την αποβολή του Ισραήλ από τον Ο.Η.Ε., χαρακτηρίζοντας τις επιθέσεις ως «πράξεις βαρβαρότητας»¹⁶⁵. Ακολούθησε το πρωτοφανές για τις σχέσεις των δύο χωρών επεισόδιο στο συνέδριο του Davos¹⁶⁶ στις αρχές του 2009. Στο συνέδριο αυτό ο Τούρκος πρωθυπουργός Erdoğan συγκρούστηκε δημόσια και σκληρά με τον πρόεδρο του Ισραήλ Shimon Peres¹⁶⁷ εξαιτίας της εισβολής των ισραηλινών στρατευμάτων στη Γάζα,¹⁶⁸ μιλώντας με τρόπο σκληρό και απαξιωτικό για το Ισραήλ. Η πρωτοφανής αυτή στάση του Τούρκου πρωθυπουργού απέσπασε τον θαυμασμό και την ευγνωμοσύνη του μουσουλμανικού κόσμου και κυρίως της Hamas, της Hezbollah και της Τεχεράνης προς τον ηγέτη «μιας ομόδοξης χώρας που τα βάζει με το Ισραήλ».

Η στάση του Erdoğan στο Davos δεν ήταν ένα ξέσπασμα χωρίς αντίκρισμα ούτε μια εκδήλωση «πολιτικού τυχοδιωκτισμού», διότι με την ενέργειά του αυτή πέραν από τις εσωτερικές πολιτικές σκοπιμότητες, εδραίωσε το κύρος της Τουρκίας στον περιβάλλοντα χώρο της, στέλνοντας

¹⁶⁵Βλ. Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Το Στρατηγικό.....*, ό.π. σελ. 40- 44.

¹⁶⁶Πόλη της Ελβετίας που ανήκει το καντόνι Graubünden. Αποτελεί κέντρο χειμερινών αθλημάτων και έδρα διεξαγωγής του ετήσιου διεθνούς οικονομικού φόρουμ. Βλ. *Πάπυρος Larousse.....*, ό.π. σελ. 1238.

¹⁶⁷Ο Shimon Peres (γεννημένος ως Szymon Perski το 1923) είναι πρώην Ισραηλινός πολιτικός, ο οποίος είχε διατελέσει Πρόεδρος του Εργατικού Κόμματος (1977- 1992) και πρωθυπουργός (1984- 1986). Υπήρξε από τους αρχιτέκτονες της συμφωνίας Ισραηλινών- Παλαιστινίων που υπεγράφη στην Washington το 1993. Μετά τη δολοφονία του Yitzhak Rabin (1995) ανέλαβε εκ νέου πρόεδρος του Εργατικού Κόμματος (1995- 1997) και πρωθυπουργός (1995- 1996), Υπουργός Περιφερειακής Συνεργασίας (1999- 2001), επανήλθε στην προεδρία του κόμματος και ανέλαβε Υπουργός Εξωτερικών και αναπληρωτής πρωθυπουργός στην κυβέρνηση εθνικής ενότητας το 2001. Παραιτήθηκε το 2002. Βλ. *Πάπυρος Larousse.....*, ό.π. σελ. 1388.

¹⁶⁸Αναφερόμαστε στην επίθεση του Ισραήλ κατά της Λωρίδας της Γάζας, που ξεκίνησε στις 27 Δεκεμβρίου του 2008, με ρίψεις πυραύλων και όλμων σε μια σειρά χτυπημάτων από αέρος, με το κωδικό όνομα «*Επιχείρηση Συμπαγές Μολύβι (ή Βαρύ Μολύβι)*» εναντίον στόχων της Λωρίδας της Γάζας. Ο συνεχιζόμενος βομβαρδισμός ακολουθήθηκε μετά τις 3 Ιανουαρίου 2009 από χειρσαίες επιχειρήσεις. Βλ. Harel Amos, «*ANALYSIS/IAF Strike On Gaza Is Israel's Version Of 'Shock And Awe'*», διαθέσιμο στο: www.haaretz.com.

ταυτόχρονα ένα έμπρακτο μήνυμα συμπαράστασης προς τους απανταχού μουσουλμάνους, ενώ ταυτόχρονα η ενέργεια αυτή ενισχύει την αυτοπεποίθηση της, η οποία συμπυκνώνεται στη φράση του ιδίου του Τούρκου πρωθυπουργού λέγοντας: *«θα λειτουργούμε εμείς θέτοντας το ερώτημα τι θα πουν και τι θα κάνουν οι άλλοι, ή μήπως πρέπει να λειτουργούν οι άλλοι θέτοντας ερωτήματα τι θα πει η Τουρκία και τι θα γίνει αν χάσουμε την Τουρκία»*. Αν και το επεισόδιο ενόχλησε έντονα και τους Ισραηλινούς και το εβραϊκό λόμπι, το Ισραήλ προτίμησε να τηρήσει χαμηλούς τόνους δεδομένου ότι τόσο το ίδιο όσο και οι Η.Π.Α θεωρούν την Τουρκία ως μια κομβική χώρα και δεν είναι στις προθέσεις τους να διαταράξουν τις μεταξύ τους σχέσεις. Παρόλο δε που ο Erdoğan συνέχιζε να κατακρίνει τη στάση του Ισραήλ έναντι των Παλαιστινίων οι αντιδράσεις των Ισραηλινών παρά την οργή τους ήταν προσεκτικές.

Η κορύφωση όμως της διάρρηξης των τουρκοϊσραηλινών σχέσεων επήλθε με το επεισόδιο στο πλοίο *Mavi Marmara*, το οποίο επιχείρησε στις 31/5/2010 να σπάσει τον αποκλεισμό στη Γάζα κάτι που είχε επιχειρηθεί επανειλημμένα κατά το παρελθόν χωρίς ωστόσο να υπάρξει αποτέλεσμα αφού οι Ισραηλινοί εμπόδιζαν κάθε προσπάθεια αλλά αναίμακτα. Ωστόσο, η συγκεκριμένη αποστολή είχε αιματηρή κατάληξη. Οι Ισραηλινοί έχοντας εξασφαλισμένη την «αμερικανική ανοχή», αντέδρασαν βίαια και επιτέθηκαν στο τουρκικό πλοίο αδιαφορώντας για το Διεθνές Δίκαιο και τη στοιχειώδη ηθική, δίνοντας έτσι μια σκληρή απάντηση στον Τούρκο πρωθυπουργό και στην εμμονή του για συμπαράσταση στους Παλαιστίνιους. Αποτέλεσμα της επίθεσης των Ισραηλινών Ειδικών Δυνάμεων ήταν 9 Τούρκοι ακτιβιστές να χάσουν τη ζωή τους. Η συγκεκριμένη επίθεση πέραν από την επιβεβαίωση της ισραηλινής πρακτικής, σε ανάλογες περιπτώσεις αποσκοπούσε στο να

δώσει οριστικό τέλος στις απόπειρες ανθρωπιστικών οργανώσεων να σπάσουν τον αποκλεισμό στη Λωρίδα της Γάζας.¹⁶⁹

Η επιθετική αυτή ενέργεια του Ισραήλ είχε ως αποτέλεσμα την ενίσχυση της τάσης απονομιμοποίησής του στη διεθνή κοινή γνώμη. Παράλληλα, η Άγκυρα και ο Erdoğan προσωπικά ωφελήθηκε πολλαπλά. Έτσι στο εσωτερικό της χώρας κέρδισε σημαντικό εκλογικό έδαφος. Στο δε εξωτερικό ενίσχυσε το κύρος της Τουρκίας στους απανταχού μουσουλμάνους, αλλά και στην παγκόσμια κοινή γνώμη. Εκμεταλλευόμενη το επεισόδιο η Άγκυρα αυτοπροβάλλεται ως «υπερασπιστής του δικαίου και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων» τη στιγμή που η ίδια έχει βεβαρημένο ενεργητικό (παράνομη κατοχή Βόρειας Κύπρου, εθνικές εκκαθαρίσεις σε βάρος μειονοτήτων).

Οι παρασκηνιακές προσπάθειες των Η.Π.Α. για αποκατάσταση των σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών υπήρξαν αναποτελεσματικές. Η Άγκυρα προβαίνει σε διακοπή των διπλωματικών της σχέσεων με το Ισραήλ, το οποίο αρνείται να παραδώσει συστήματα υψηλής τεχνολογίας για τα τουρκικά εναέρια ραντάρ. Ωστόσο, μετά από πολλές προσπάθειες κυρίως των Αμερικανών, οι σχέσεις των δύο χωρών αρχίζουν να εξομαλύνονται τον Μάρτιο του 2013 με την επίσκεψη του Αμερικανού προέδρου Barack Obama στο Ισραήλ. Έτσι με τη διαμεσολάβηση της αμερικανικής διπλωματίας το μεν Ισραήλ παρέδωσε τα συστήματα υψηλής τεχνολογίας και ζήτησε δημόσια συγγνώμη για το περιστατικό της επίθεσης, η δε

¹⁶⁹ Διοικητική περιφέρεια (370 τ. χλμ., 1.022.277 κατ. το 1997), η μια από τις δύο που αποτελούν τα κατεχόμενα από τους Ισραηλινούς εδάφη της Παλαιστίνης (η άλλη είναι η Δυτική Όχθη του Ιορδάνη). Στην περιοχή αυτή παραχωρήθηκε μερική αυτονομία στους Παλαιστινιακούς πληθυσμούς το 1994, αλλά το 2002 εκτεταμένες επιχειρήσεις του ισραηλινού στρατού, με αφορμή μια νέα ιντιφάντα των κατοίκων, επανέφερε τα πράγματα στο προηγούμενο καθεστώς της κατοχής. Βλ. *Εγκυκλοπαίδεια Δομή*....., ό.π. σελ. 51.

Άγκυρα δεσμεύεται να άρει το βέτο για συμμετοχή των Ισραηλινών Ενόπλων Δυνάμεων σε νατοϊκές ασκήσεις, την οποία η Τουρκία είχε αποκλείσει τον Οκτώβριο του 2009 κατά τη διεξαγωγή της άσκησης «Anatolian Eagle¹⁷⁰». Την επαναπροσέγγιση βεβαίως των δύο χωρών διευκόλυνε και η συριακή κρίση, αφού και οι δύο επένδυσαν για τους δικούς τους λόγους στην ανατροπή του καθεστώτος του Assad. Το μεν Ισραήλ ενδιέφερε ο έλεγχος της Συρίας μετά τον Assad, η αντιμετώπιση του Ιράν αλλά και σε οικονομικό επίπεδο η εξαγωγή του δικού του φυσικού αερίου. Η Τουρκία από την άλλη δεν ήθελε να έχει αντιμέτωπο το Ισραήλ στην ανατολική Μεσόγειο¹⁷¹.

Παρά το γεγονός ότι το κυβερνών κόμμα ΚΔΑ και ο Erdoğan κέρδισαν τις εντυπώσεις στο εσωτερικό, τα γεγονότα στο πλοίο *Mavi Marmara* ενίσχυσαν την καχυποψία της κεμαλικής ελίτ σε ό,τι αφορά τις πολιτικές προθέσεις του ΚΔΑ. Παράλληλα απετέλεσαν αφορμή να αρχίσει μια συζήτηση σχετικά με τον προσανατολισμό της Τουρκίας, ενώ ταυτόχρονα κλόνισαν την αξιοπιστία της Τουρκίας ως διαμεσολαβητικού παράγοντα στο χώρο της Μέσης Ανατολής. Σε αυτό το σημείο πρέπει να επισημανθεί ότι οι σχέσεις της Τουρκίας με το Ισραήλ αποτελούν την «αχίλλειο πτέρνα» της πολιτικής του ΚΔΑ, διότι η θέση του Ισραήλ στο Παλαιστινιακό δεν είναι δυνατόν να συμβιβαστούν με την ιδεολογικοθρησκευτική βάση του ερντογανικού κόμματος. Η δυνατότητα λοιπόν αναγνώρισης της Τουρκίας ως «ήπιας δύναμης» με διαμεσολαβητικό ρόλο στην περιοχή, απαιτεί την άσκηση μιας πολιτικής «ίσων αποστάσεων» απέναντι στους μουσουλμάνους γείτονές της και το Ισραήλ. Το ερώτημα ως

¹⁷⁰Πρόκειται για κοινή νατοϊκή άσκηση στην οποία το Ισραήλ συμμετείχε κάθε χρόνο από το 2001.

¹⁷¹Βλ. Σταύρος Λυγερός, *Μετά τον.....*, ό.π. σελ. 124- 131.

εκ τούτου εάν η Τουρκία είναι σε θέση να εφαρμόσει μια τέτοια πολιτική ίσων αποστάσεων απέναντι τους γείτονές της παραμένει¹⁷².

Στην ενίσχυση της κεμαλικής καχυποψίας για τα γεγονότα του *Mavi Marmara*, θα πρέπει να προστεθεί τόσο η αντίθεση του ισχυρού πολιτικού παράγοντα του Πολιτικού Ισλάμ Fethullah Gülen, ο οποίος στην έντονη αντίδραση του Τούρκου πρωθυπουργού «συνέστησε ψυχραιμία», όσο και οι αντιδράσεις άλλων κοσμικών κύκλων της Άγκυρας με κύριο εκφραστή και γνωστό για την επιρροή του στα εσωτερικά δρώμενα της Τουρκίας δημοσιογράφο Mehmet Ali Birand, ο οποίος με τα άρθρα του κατέκρινε την πολιτική του ΚΔΑ για το θέμα αυτό. Φαίνεται ως εκ τούτου ότι οι μεν κεμαλιστές ως εκφραστές του στρατιωτικού κατεστημένου εμπνέουν εμπιστοσύνη στο Ισραήλ σε αντίθεση με τους ισλαμιστές, οι οποίοι βρίσκονται στο πλευρό του αραβικού κόσμου¹⁷³.

Σε κάθε περίπτωση η διαφαινόμενη επαναπροσέγγιση των δύο χωρών ως αποτέλεσμα της αμερικανικής διπλωματίας δεν μπορεί να συνιστά εξ ορισμού απόλυτη ταύτιση θέσεων και απόψεων για τις δύο χώρες. Εάν δε θεωρήσουμε ως βάσιμη την εκδοχή της εφημερίδας *Radikal* στις 14/10/09 σχετικά με τον αποκλεισμό του Ισραήλ από τη συμμαχική άσκηση *Anadolu Kartali*,¹⁷⁴ ότι «η Τουρκία δεν επιτρέπει την εκπαίδευση των ισραηλινών αεροσκαφών» ως μήνυμα μη διάθεσης του εναερίου χώρου για επίθεση στο Ιράν ή εκείνης της *Zaman* την ίδια ημερομηνία, η οποία απέδωσε το γεγονός «στα προβλήματα που εμφανίστηκαν στις παραδόσεις των ισραηλινής

¹⁷²Βλ. Δημήτρης Τριανταφύλλου- Ελένη Φωτίου, *Τουρκική.....*, ό.π. σελ. 164- 166.

¹⁷³Βλ. Στέφανος Κωνσταντινίδης, *Τουρκία.....*, ό.π. σελ. 31- 32.

¹⁷⁴Τουρκική μετάφραση της επιχείρησης «*Anatolian Eagle*».

κατασκευής μη επανδρωμένων αεροσκαφών Heron¹⁷⁵», που ερμηνεύουν την άποψη του Davutoğlu περί γεωγραφικών περιοχών είτε ως «πεδία γεωπολιτικού ενδιαφέροντος» ή «πεδία γεωπολιτικής επιρροής¹⁷⁶» τότε πρέπει να θεωρείται δεδομένο ότι η τουρκοϊσραηλινές σχέσεις θα κλιμακωθούν έτι περαιτέρω προς το χειρότερο. Και τούτο διότι το Ισραήλ έχει περισσότερα ζωτικά συμφέροντα στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και κυρίως θέματα που αφορούν την ασφάλεια¹⁷⁷.

Γενικά οι επιδεινούμενες σχέσεις των δύο χωρών επιβεβαίωσαν τα φιλόδοξα σχέδια της Τουρκίας στην κατεύθυνση ανάληψης ενός ηγετικού ρόλου στον ευρύτερο χώρο της Μέσης Ανατολής. Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας βασιζόμενη σε ένα «σύστημα ηθικών αξιών», είχε απήχηση στην περίπτωση της αραβοϊσραηλινής διένεξης. Η αντίθεσή της στις ισραηλινές πολιτικές έγινε αποδεκτή με επευφημίες από το σύνολο της αραβικής κοινής γνώμης ενισχύοντας έτσι την εικόνα της Τουρκίας ως «προστάτιδας δύναμης» όλων των καταπιεσμένων λαών στην ευρύτερη περιοχή του χώρου. Ωστόσο, η στάση αυτή της Τουρκίας δεν μπορεί να συμβιβαστεί με την «πολιτική μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες» ως όραμα νταβουτογλιανής θεωρίας. Η όξυνση των σχέσεων με το Ισραήλ αποτελεί

¹⁷⁵Το Heron 1 είναι ένα μη επανδρωμένο αεροσκάφος (UAV) που ανήκει στην κατηγορία MALE (μέσου υψομέτρου, μεγάλης παραμονής στον αέρα). Χρησιμοποιείται κυρίως σε περιπτώσεις αναγνώρισης και συλλογής πληροφοριών. Έχει τη δυνατότητα να βρίσκεται στον αέρα για 24 ώρες χωρίς να επηρεάζεται από τις καιρικές συνθήκες, διαθέσιμο στο: www.naftemporiki.gr.

¹⁷⁶Σε αυτό το σημείο αξίζει να επισημάνουμε ότι ο Ahmet Davutoğlu προσδιορίζει ως πεδία γεωπολιτικού ενδιαφέροντος τις γεωγραφικές περιοχές στις οποίες μια χώρα σκοπεύει να επεκτείνει τα συμφέροντά της, ενώ ως πεδία γεωπολιτικής επιρροής καθορίζει τις γεωγραφικές περιοχές στις οποίες μια χώρα αποσκοπεί να διεισδύσει, να τις θέσει υπό την επιρροή της και να τις διαμορφώσει όπως αυτή επιθυμεί. Βλ. Χρήστος Δ. Μηνάγιας, *Η Γεωπολιτική.....*, ό.π. σελ. 42.

¹⁷⁷Βλ. Χρήστος Δ. Μηνάγιας, *Η Γεωπολιτική.....*, ό.π. σελ. 79- 82.

την πιο εμφανή περίπτωση ανατροπής ή και αποτυχίας της επιχειρούμενης αυτής πολιτικής από την κυβέρνηση Erdoğan¹⁷⁸.

5. Η ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας

Η υποψηφιότητα μιας χώρας για ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση, συνήθως οριοθετείται στο πλαίσιο των κεντρικών εννοιών που διέπουν τη σχέση της ένταξης και οι οποίες έννοιες συμπεριλαμβάνουν τους όρους «εξευρωπαϊσμός» και «αιρεσιμότητα», οι οποίοι με τη σειρά τους καθορίζουν τις προϋποθέσεις τις οποίες η υποψήφια χώρα πρέπει να πληροί προκειμένου να ενταχθεί στην «ευρωπαϊκή οικογένεια». Πρέπει δηλαδή η υποψήφια χώρα να υιοθετεί «ευρωπαϊκά χαρακτηριστικά» και τρόπους συμπεριφοράς και ταυτόχρονα να υπαχθεί στην πίεση της «αιρεσιμότητας» προκειμένου να ικανοποιεί κάποιες απαιτήσεις της ένωσης που αποτελούν τις εν τέλει προϋποθέσεις για την πρόοδο των διαπραγματεύσεων και την πλήρη ένταξή της. Έτσι, η υποψήφια χώρα στην προσπάθειά της να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις, υποχρεούται να ανασχηματίσει την οικονομία της, την πολιτική της, τη διοίκησή της και τις σχέσεις της με το διεθνές περιβάλλον γενικά κατά τέτοιο τρόπο ώστε να εναρμονιστούν με εκείνες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

¹⁷⁸Βλ. Ιωάννης Γρηγοριάδης, *Η Νέα Τουρκική.....*, ό.π. σελ. 294- 296.

Η Τουρκία όμως αποτελεί μια ειδική περίπτωση χώρας που επιθυμεί την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεδομένου ότι η υποψηφιότητά της δεν κρίνεται μόνον με τα κριτήρια της Κοπεγχάγης¹⁷⁹ και τις αρχές που διέπουν την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ)¹⁸⁰ της Ένωσης, όπως αυτές καθορίζονται από τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση και τη λειτουργία της. Διάφοροι παρατηρητές και όσοι μετέχουν στην ενταξιακή διαδικασία της συγκεκριμένης χώρας, προσεγγίζουν την υποψηφιότητά της με διαφορετικούς τρόπους.

Ο Max Weber¹⁸¹ χαρακτήρισε τους διαφορετικούς αυτούς τρόπους ως «ιδεατούς τύπους», οι οποίοι μπορεί να καθορίσουν τη σχέση της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Σύμφωνα με την άποψη του δύναται να

¹⁷⁹ «*To join the EU, a new Member State must meet three criteria: political: stability of institutions guaranteeing democracy, the rule of law, human rights and respect for and protection of minorities; economic: existence of a functioning market economy and the capacity to cope with competitive pressure and market forces within the Union; acceptance of the Community acquis: ability to take on the obligations of membership, including adherence to the aims of political, economic and monetary union*». Βλ. «*European Commission- Enlargement- Accession criteria*», διαθέσιμο στο: www.europa.eu.

¹⁸⁰ Η ΚΕΠΠΑ θεσπίστηκε από τη Συνθήκη του Maastricht. Προβλέπει τον καθορισμό μιας κοινής αμυντικής πολιτικής στο μέλλον, η οποία θα μπορούσε εν ευθέτω χρόνω να οδηγήσει σε μια κοινή άμυνα. Οι στόχοι της ΚΕΠΠΑ καθορίζονται στο άρθρο 24 της συνθήκης ΕΕ και επιδιώκονται μέσω ειδικών νομικών μέσων όπως οι κοινές δράσεις και οι κοινές θέσεις, οι οποίες εγκρίνονται ομόφωνα από το Συμβούλιο. Με τη Συνθήκη της Λισαβόνας, η ΚΕΠΠΑ περιλαμβάνεται πλέον στο ευρύτερο πλαίσιο της εξωτερικής δράσης της Ένωσης. Η συνθήκη της Λισαβόνας υπενθυμίζει τις αρχές που διέπουν τον ορισμό αυτής της πολιτικής. Παράλληλα, ενισχύει την αποτελεσματικότητα της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας αναθέτοντας στον Ύπατο Εκπρόσωπο για θέματα Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφαλείας την υλοποίηση των στρατηγικών και των αποφάσεων που λαμβάνονται από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και το Συμβούλιο στον τομέα της ΚΕΠΠΑ. Για την άσκηση της εντολής του, επικουρείται από μία ευρωπαϊκή υπηρεσία εξωτερικής δράσης και από την Επιτροπή Πολιτικής και Ασφαλείας (COPS). Βλ. Ιωάννης Παρίσης, «*Η Ευρώπη της Άμυνας Ευρωπαϊκή Πολιτική Ασφάλειας & Άμυνας*», (Αθήνα, Έκφραση Πολιτισμού, 2010), σελ. 28- 29.

¹⁸¹ Γερμανός κοινωνιολόγος. Εισηγητής της θεωρίας «της κατανόησης» και της μεθοδολογίας των «ιδεοτύπων» στη μελέτη των κοινωνικών φαινομένων, ερευνήσε τη γένεση του καπιταλισμού και γενικότερα τη μετάβαση στη νεωτερικότητα. Βλ. *Πάπυρος Larousse.....*, ό.π. σελ. 282.

καταγραφούν πέντε ιδεατοί τύποι, οι οποίοι λόγω της ιδιαιτερότητας της τουρκικής υποψηφιότητας θα πρέπει να υπάρξουν προκειμένου να προωθηθούν οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την Τουρκία.

Ο *πρώτος ιδεατός τύπος* «είναι αυτός που απεικονίζει την υποψηφιότητα της Τουρκίας ως μια υποψηφιότητα όπως τις άλλες υποψηφιότητες» και διαφέρει μόνον ως προς τις διαστάσεις των χωρών. Πρόκειται για έναν ιδεατό τύπο, ο οποίος εντοπίζεται σε κείμενο του πρώην Υπάτου της Ευρωπαϊκής Ένωσης Javier Solana¹⁸², ο οποίος υποστηρίζει την ένταξη της Τουρκίας στην Ευρώπη, διότι «η Ευρώπη μεταξύ των άλλων χρειάζεται την Τουρκία για να συμπληρώσει το δημογραφικό της έλλειμμα». Ο *δεύτερος ιδεατός τύπος* χαρακτηρίζει την τουρκική υποψηφιότητα ως «μια κανονική με ορισμένες πρόσθετες δυσκολίες» λόγω των διαφορετικών χαρακτηριστικών Τουρκίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι δυσκολίες λοιπόν αυτές που αναφέρονται στο δεύτερο ιδεατό τύπο που αφορούν κυρίως μεταρρυθμιστικές διαδικασίες στην Τουρκία, έχουν οδηγήσει σε στασιμότητα τις διαπραγματεύσεις παρά την αναγνώριση από την ευρωπαϊκή επιτροπή ότι «η Τουρκία είναι μιας ιδιαίτερης βαρύτητας για τα συμφέροντα της Ένωσης χώρα», η οποία όμως «πρέπει να σέβεται τις δεσμεύσεις προς την Ευρωπαϊκή Ένωση και τους όρους που έχουν τεθεί στην αρχή της αιρεσιμότητας». Πρόκειται δηλαδή για τα πολιτικά κριτήρια της Κοπεγχάγης και της ΚΕΠΠΑ. Ο *τρίτος ιδεατός τύπος* εγείρει ιστορικής διάστασης και προοπτικής κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα. Τονίζει δηλαδή τη σημασία της «συγκριτικής, ιστορικής και κοινωνιολογικής

¹⁸²Ισπανός πολιτικός. Υπήρξε υπουργός εξωτερικών την περίοδο 1992- 95, ακολούθως διετέλεσε γενικός γραμματέας του NATO (1995- 99) και κατόπιν ανέλαβε τη θέση του ύπατου εκπροσώπου για την ΚΕΠΠΑ. Βλ. *Πάπυρος Larousse.....*, ό.π. σελ. 1607.

ανάπτυξης πολιτικοοικονομικών συστημάτων» και παρατηρεί φαινόμενα και διεργασίες που στηρίζουν το σεβασμό των δικαιωμάτων των γυναικών και των μειονοτήτων και το βάθος της δημοκρατικής σταθερότητας. Πρόκειται δηλαδή για στοιχεία τα οποία ελλείπουν από την τουρκική κοινωνία και για τα οποία η Ευρωπαϊκή Ένωση απαιτεί μεταρρυθμίσεις. Ο *τέταρτος ιδεατός τύπος*, εκτός από υποψήφια χώρα χαρακτηρίζει την Τουρκία ως «έναν πόλο εξίσου σημαντικό των παγκόσμιων δρωμένων, όπως είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση». Επομένως, σύμφωνα με τον ιδεατό αυτό τύπο, η διαδικασία ένταξης της Τουρκίας πρόκειται ουσιαστικά για συγχώνευση με την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία θα απαιτήσει και πολιτισμική αλλαγή από την πλευρά της Ευρώπης. Ο ιδεατός τύπος της σχέσης ισότητας εδράζεται στην αντίληψη ότι «η Τουρκία και η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελούν δύο ισοδύναμους πόλους στη σύγχρονη ζωή», η οποία σχέση είναι «σχέση αντιπαράθεσης που εκφράζεται σε όλα σχεδόν τα επίπεδα», όπως στην πολιτική θεωρία, στην περιφερειακή πολιτική και στην αντίληψη του κράτους, των μειονοτήτων και του πολιτισμού. Σύμφωνα με τον *πέμπτο ιδεατό τύπο*, «η Τουρκία είναι μια χώρα κρίσιμης σημασίας για την Ευρώπη, όμως είναι πολύ πιθανόν να μη χωράει εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης». Πρόκειται για μια θεώρηση του συντηρητικού πολιτικού περιβάλλοντος της Ευρώπης με κύριο εκφραστή τον τότε πρόεδρο της Γαλλίας Nicolas Sarkozy, ο οποίος απέρριψε την προοπτική ένταξης της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και πρότεινε την διευθέτηση της «προνομιακής εταιρικής σχέσης» στο πλαίσιο της Μεσογειακής Ένωσης¹⁸³.

¹⁸³Βλ. Μιχάλης Ατταλίδης, «Τουρκία: Μια Υποψήφια Χώρα;» στο *«Η Νέα Τουρκική Ηγεμονία Διαστάσεις του Πολιτικού Ισλάμ»*, επιμ. Νίκος Μούδουρος- Μιχάλης Ν. Μιχαήλ, (Αθήνα, Παπαζήσης, 2014), σελ. 117- 145.

Ανεξάρτητα όμως από το ποιος ιδεατός τύπος που προαναφέραμε θα επιλεγεί για την ευρωπαϊκή ένταξη της Τουρκίας, είναι απαραίτητο να γίνει μια ιστορική αναδρομή των σχέσεων των δύο πλευρών για την επίτευξη του τελικού σκοπού της σύνδεσης της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ουσιαστικά, οι σχέσεις Τουρκίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης για τον επιδιωκόμενο σκοπό ξεκίνησαν τον Σεπτέμβριο του 1959, όταν το συμβούλιο της τότε ΕΟΚ, αποδέχθηκε τις αιτήσεις για σύνδεση της Τουρκίας και της Ελλάδας με την κοινότητα και βέβαια η Ελλάδα έγινε εν τέλει δεκτή ως πλήρες μέλος το 1981 μετά την υπογραφή συμφωνία του 1979, ενώ η Τουρκία λόγω του στρατιωτικού πραξικοπήματος της 12^{ης} Σεπτεμβρίου του 1980,¹⁸⁴ δεν κατέστη δυνατόν να ενταχθεί και οι σχέσεις της με την Ευρωπαϊκή Ένωση διεκόπησαν¹⁸⁵.

Επί εποχής Özal το 1988, επανέρχεται με αίτηση για πλήρη ένταξη χωρίς αποτέλεσμα, αφού η Ευρωπαϊκή Επιτροπή την απέρριψε. Αργότερα το 1996, τέθηκε σε ισχύ η Συμφωνία Τελωνειακής Ένωσης μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και Τουρκίας, η οποία αποτελεί την πρώτη χώρα που συμμετέχει στην τελωνειακή ένωση χωρίς να ισχύει το καθεστώς του πλήρους μέλους¹⁸⁶. Το 1999 στην Ευρωπαϊκή Σύνοδο του Ελσίνκι¹⁸⁷, η

¹⁸⁴Στις 12 Σεπτεμβρίου 1980 πραγματοποιείται το πιο σκληρό πραξικόπημα στην ιστορία της Τουρκίας, με επικεφαλής τον στρατηγό Kenan Evren. Η κυβέρνηση του Süleyman Demirel ανατρέπεται. Τίθενται εκτός νόμου όλα τα κόμματα και τα συνδικάτα, απαγορεύεται η δραστηριότητα των πολιτικών και σημειώνονται εκτεταμένες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στις 6 Νοεμβρίου 1982 ο Kenan Evren ανακηρύσσεται πρόεδρος της Δημοκρατίας, ενώ ταυτόχρονα το Σύνταγμα εγκρίνεται με 92%. Ένα χρόνο αργότερα το Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας κερδίζει τις εκλογές και ο Turgut Özal γίνεται πρωθυπουργός. Βλ. Αχμέτ Ινσέλ- Αλί Μπαϊράμογλου, «Ο Τουρκικός Στρατός Ένα Πολιτικό Κόμμα, Μια κοινωνική Τάξη», (Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2007), σελ. 381.

¹⁸⁵Βλ. Dimitris Keridis, «Turkey And The Identity Of Europe: Contemporary Identity Politics on The European Frontier», στο «Turkey's Accession To The European Union», επιμ. Constantinos Arvanitopoulos, (Berlin Heidelberg, Springer- Verlag, 2009), σελ. 147- 150.

¹⁸⁶Βλ. Δημήτρης Τριανταφύλλου- Ελένη Φωτίου, *Τουρκική.....*, ό.π. σελ. 71- 73.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην ετήσια έκθεσή της πρότεινε να δοθεί στην Τουρκία το καθεστώς της υποψήφιας προς ένταξη χώρας, χωρίς όμως συγκεκριμένη ημερομηνία. Παράλληλα η Ελλάδα στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της ίδιας συνόδου τον Δεκέμβριο του 1999, ήρε οποιαδήποτε πιθανότητα βέτο στην ένταξη, παραχωρώντας έτσι και τυπικά στην Τουρκία τη δυνατότητα ένταξής της. Εδώ θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν έκρινε την υποψηφιότητα της Τουρκίας βάσει των κριτηρίων της Κοπεγχάγης, όπως ίσχυσε για τα υπόλοιπα υποψήφια προς ένταξη κράτη, αλλά συνέδεσε την υποψηφιότητά της «με την επίλυση τυχόν συνοριακών διαφορών και τις σχέσεις καλής γειτονίας». Έτσι σε αυτά τα προαπαιτούμενα εντάσσονται η επίλυση των ελληνοτουρκικών διαφορών και το Κυπριακό. Αυτή η διαφορά κριτηρίων έκανε την τουρκική πλευρά να δυσανασχετεί, αφού «τα προαπαιτούμενα ξεπερνούν τα κριτήρια της Κοπεγχάγης».

Στο πλαίσιο του Συμβουλίου του Ελσίνκι τον Μάρτιο του 2001, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υιοθέτησε το πρώτο κείμενο εταιρικής σχέσης για προσχώρηση (Association Partnership Documents) με συγκεκριμένο χρονοδιάγραμμα εφαρμογής των κριτηρίων και των προαπαιτούμενων. Παρά το γεγονός ότι η Τουρκία υιοθέτησε αρχικά σκληρή στάση απέναντι στο κείμενο αυτό, εντούτοις η ισχυρή πεποίθηση της πολιτικής ελίτ ότι η

¹⁸⁷Κατά τη διάσκεψη κορυφής, με την οποία ολοκληρώθηκε η φινλανδική προεδρία στο Ελσίνκι στις 10- 11 Δεκεμβρίου 1999, υιοθετήθηκε η λεγόμενη «διακήρυξη της χιλιετίας», αφού σε αυτή ελήφθησαν αποφάσεις που σηματοδοτούν ένα βήμα προς τα εμπρός όσον αφορά την αποτελεσματικότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε όλα τα επίπεδα της δραστηριότητάς της. Στη διάσκεψη αυτή, στην οποία συζητήθηκαν οι διαδικασίες διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποφασίστηκε η αναβάθμιση της Τουρκίας στο καθεστώς της υπό ένταξη χώρας με ελληνική συναίνεση, ενώ συζητήθηκε ταυτόχρονα η δυνατότητα εισόδου της Κύπρου και χωρίς την επίλυση του Κυπριακού. Βλ. Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης, «Η Ελληνο- τουρκική Σύγκρουση από την Κύπρο έως τα Ίμια τους S- 300 και το Ελσίνκι 1955- 2000 Η Οπτική του Τύπου», (Αθήνα, Σιδέρης, 2001), σελ. 530.

Τουρκία ανήκει στη Δύση την ανάγκασε να υιοθετήσει ένα Εθνικό Πρόγραμμα¹⁸⁸ ως απάντηση στα κριτήρια της Ευρωπαϊκής Επιτροπής καταθέτοντας στο κοινοβούλιο σειρά πακέτων εναρμόνισης βάσει των οποίων υιοθετήθηκαν πολλές συνταγματικές αναθεωρήσεις¹⁸⁹.

Τον Δεκέμβριο του 2004 η Ευρωπαϊκή Ένωση και η κυβέρνηση Erdoğan, συμφώνησαν για έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων με «ανοιχτό αποτέλεσμα» όπως αναφερόταν στη συμφωνία και βέβαια υπό την προϋπόθεση για την ένταξη η πλήρης εκπλήρωση των κριτηρίων της Κοπεγχάγης. Πράγματι, η συμφωνία αυτή ενθουσίασε χιλιάδες Τούρκους πολίτες, οι οποίοι ενθουσιασμένοι φώναζαν: «*Başardık*»¹⁹⁰, δηλαδή «τα καταφέραμε». Και δεν είναι «*το αποτέλεσμα που μετράει, αλλά ο δρόμος που οδηγεί προς αυτό*», σύμφωνα με τα λεγόμενα του τότε υπουργού εξωτερικών Abdullah Gül, ο οποίος ήταν σθεναρός υποστηρικτής των διαπραγματεύσεων με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Και ενώ η ευρωπαϊκή προοπτική και οι μεταρρυθμίσεις στο πλαίσιο Ευρωπαϊκής Ένωσης απελευθέρωσαν στην Ανατολία δυνάμεις, αφανείς μέχρι εκείνη τη στιγμή και η οικονομία σημείωνε ρυθμούς ανάπτυξης άνευ προηγουμένου, οι μεταρρυθμίσεις σταμάτησαν σχεδόν αμέσως μετά τον Δεκέμβριο του 2004 και ο κυβερνητικός ενθουσιασμός για την Ευρωπαϊκή Ένωση εξανεμίστηκε τάχιστα. Οι λόγοι διαφοροποίησης και αλλαγής πλεύσης στο θέμα των μεταρρυθμίσεων δεν έχουν γίνει γνωστοί. Ωστόσο, η σύγκρουση μεταξύ του

¹⁸⁸Το Εθνικό Πρόγραμμα μαζί με το Οικονομικό Πρόγραμμα συντάχθηκαν το 2001 από τον τότε υπουργό οικονομικών Kemal Derviş για την ανάκαμψη της τουρκικής οικονομίας μετά την οικονομική κρίση του 2001.

¹⁸⁹Βλ. Δημήτρης Τριανταφύλλου- Ελένη Φωτίου, *Τουρκική.....*, ό.π. σελ. 88- 92.

¹⁹⁰Στην τουρκική γλώσσα: «*Başardık*» (αόριστος του ρήματος «*Başarmak*»). Βλ. «*Τουρκο-Ελληνικό Λεξικό*», (Αθήνα, Κέντρο Μεσανατολικών Σπουδών, 1995), σελ. 74.

κεμαλικού κατεστημένου και της ηγεσίας του ΚΔΑ αποτελεί την πιθανότερη εκδοχή στασιμότητας των μεταρρυθμίσεων.

Η επίσημη εκδοχή της στασιμότητας των διαπραγματεύσεων έρχεται από το 2005 και μετά από την κυβέρνηση Erdoğan προβάλλοντας το Κυπριακό, όχι βέβαια ως πραγματικό εμπόδιο για τη διαδικασία ένταξης της «Μεγάλης Τουρκίας» στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά ότι αυτό χρησιμοποιείται ως πρόσχημα από τους εχθρούς της, προκειμένου να εμποδίσουν την ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Και ενώ η Τουρκία δείχνει να μην έχει αντιληφθεί την ευρωπαϊκή αιρεσιμότητα για τήρηση των υποχρεώσεών της έναντι των άλλων μελών και προβάλλοντας το γεωπολιτικό της βάρος ως ικανό στοιχείο για ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ισχυρίζεται μέσω του τότε υπουργού εξωτερικών Ahmet Davutoğlu στις αρχές του 2010 ότι *«η Τουρκία του 2023 θα έχει ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση και θα ανήκει στην ομάδα των δέκα μεγαλύτερων οικονομιών του κόσμου»*¹⁹¹.

Πρόκειται προφανώς για ένα «όραμα» της τουρκικής ηγεσίας το οποίο όμως δεν φαίνεται να υλοποιείται τη στιγμή που από διάφορους πολιτικούς κύκλους τίθενται εμπόδια τα οποία καθυστερούν την περαιτέρω πορεία των ενταξιακών διαπραγματεύσεων. Και αυτό διότι η κεμαλική ιδεολογία για δυτικό προσανατολισμό της Τουρκίας, δεν ήταν ποτέ μονοδιάστατη. Ήταν αναγκασμένη να συνυπάρχει με άλλα «εν δυνάμει αντιφατικά χαρακτηριστικά της χώρας». Ένα από αυτά τα χαρακτηριστικά εντοπίζεται στην «νοοτροπία των Σεβρών¹⁹²» που ερμηνεύεται ως έμμονη

¹⁹¹Βλ. Amalia Van Gent, *Τουρκικά.....*, ό.π. σελ. 398- 405.

¹⁹²Η Συνθήκη των Σεβρών κατά το παρελθόν αναφερόταν με μεγάλη συχνότητα από τους Τούρκους πολιτικούς. Για παράδειγμα ο Mümtaz Soysal είχε χαρακτηρίσει μια πρόταση του 1992 για λύση του Κυπριακού ως σταθμό επανόδου στο «πνεύμα των Σεβρών», ενώ ο Necmettin

καχυποψία ότι η Τουρκία ήταν ο στόχος κάποιας συνεχιζόμενης συνωμοσίας ξένων που αποσκοπούσαν στον εδαφικό της διαμελισμό. Ένα δεύτερο χαρακτηριστικό είναι «ο ενοχλητικός τουρκικός εθνικισμός», ο οποίος δρα ως τροχοπέδη των επιδιωκόμενων στόχων. Τα δύο αυτά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της χώρας εμποδίζουν την επιδίωξη του στρατηγικού στόχου των κεμαλιστών για ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Στα εμπόδια βεβαίως που κατά καιρούς τίθενται στη διαπραγματευτική ενταξιακή πορεία της χώρας θα πρέπει να προστεθούν και οι κατά καιρούς δηλώσεις πολιτικών της χώρας, με κυριότερη εκείνη του τότε υπουργού εξωτερικών της χώρας İsmail Cem, ο οποίος διαβεβαίωνε το ακροατήριό του ότι «η οριστική ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση παρέμενε στόχος και όχι εμμονή»¹⁹³.

Η απόφαση του Ελσίνκι¹⁹⁴ ως «ελληνική νίκη», αποτελεί μια θετική προοπτική για την Τουρκία, αφού έδινε τη δυνατότητα υλοποίησης ενός διαχρονικά τεθέντος στόχου, ο οποίος συνδέεται με τη θέληση του τουρκικού κράτους να ενταχθεί σε έναν ευρύτερο χώρο σταθερότητας αποκτώντας έτσι ευρωπαϊκό διαβατήριο. Και ενώ η απόφαση του Ελσίνκι

Erbakan είχε χαρακτηρίσει την Επιχείρηση Παροχής Βοήθειας 2 στο Βόρειο Ιράκ ως δύναμη κατοχής και μια νέα πρακτική Σεβρών. Βλ. Φίλιπ Ρόμπινς, *Στρατός.....*, ό.π. σελ. 136.

¹⁹³Βλ. Φίλιπ Ρόμπινς, *Στρατός.....*, ό.π. σελ. 172- 177.

¹⁹⁴Το αποτέλεσμα της Συνδιάσκεψης του Ελσίνκι ως καρπός έντονων διαβουλεύσεων και διαπραγματεύσεων, κυρίως της Ελλάδας με τους εταίρους της, πέραν των άλλων σηματοδοτεί μια σημαντική στροφή της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής τόσο σε ενδοευρωπαϊκό επίπεδο όσο και στο επίπεδο των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Η «κοινωνικοποίηση» των ελληνοτουρκικών προβλημάτων χαρακτηρίζεται ως «νίκη της ελληνικής διπλωματίας», εφόσον κατόρθωσε να μεταφέρει την ευθύνη της συμμόρφωσης της Τουρκίας προς το κοινοτικό κεκτημένο στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Γι' αυτό, η Σύνοδος Κορυφής του Ελσίνκι χαρακτηρίστηκε ως «νίκη της Ελλάδας» και «ήττα της Τουρκίας», η οποία αντέδρασε πολύ ψυχρά, με αποτέλεσμα την επέμβαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προκειμένου να την πείσει προς την κατεύθυνση της αποδοχής των αποφάσεων της συνόδου. Βλ. Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης, *Η Ελληνο- τουρκική Σύγκρουση.....*, ό.π. σελ. 532- 533.

αποτελεί μια πρόκληση για την Τουρκία, ταυτόχρονα είναι και «ένα ζωτικό στοίχημα για αυτήν». Αποτελεί πρόκληση, διότι η απόφαση της Ευρωπαϊκής Συνόδου Κορυφής, θέτει δυσκολίες, οι οποίες πρέπει να ξεπεραστούν για όλους όσους επιθυμούν να ενταχθούν στην Ευρώπη, πολύ δε περισσότερο για χώρες με απολυταρχικές κοινωνικές δομές όπως είναι το τουρκικό κράτος. Από την άλλη αποτελεί «ζωτικό στοίχημα» διότι η Τουρκία ως «ένα απολυταρχικό κράτος» όπου η παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελεί καθεστώς, καλείται να κάνει υπερβάσεις προκειμένου να αποδείξει εμπράκτως ότι έχει μετατραπεί σε ένα κράτος δικαίου με ευρωπαϊκό πολιτικό πολιτισμό. Αυτό όμως απαιτεί αλλαγή δομών εξουσίας και νοοτροπίας, δηλαδή ριζικό μετασχηματισμό προκειμένου να μεταβληθεί σε ένα κράτος ευρωπαϊκών προδιαγραφών. Θα πρόκειται όμως για μια μεταβολή η οποία ουδόλως διαφαίνεται στον ορίζοντα τουλάχιστον με τα σημερινά δεδομένα της τουρκικής πολιτικής ηγεσίας. Το ερώτημα λοιπόν εάν μπορεί η Τουρκία να ικανοποιήσει τα αυστηρά κριτήρια που τέθηκαν ως προϋπόθεση για την ενταξιακή της πορεία παραμένει¹⁹⁵.

Και ενώ η απόφαση του Ελσίνκι άνοιξε το δρόμο για την Τουρκία δίνοντάς της ευρωπαϊκή προοπτική, εντούτοις η Τουρκία παραμένει προσκολλημένη στα πρότυπα ενός απολυταρχικού κράτους. Οι παλινωδίες της τουρκικής πολιτικής και οι αντιφατικές μεγαλοστομίες των πολιτικών για την εκπλήρωση των κριτηρίων της Κοπεγχάγης και η καθυστέρηση σε μεγάλο βαθμό των κοινωνικών εν γένει μεταρρυθμίσεων που αποτυπώθηκαν στη Συνδιάσκεψη του Ελσίνκι τον Δεκέμβριο του 1999, αφενός μεν μεταθέτουν προς το απώτερο μέλλον την ενσωμάτωσή της στην «ευρωπαϊκή οικογένεια», παράλληλα δε ενισχύουν την άποψη μιας ομάδας

¹⁹⁵Βλ. Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης, *Η Τουρκία.....*, ό.π. σελ. 225- 233.

κρατών (Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία, Ολλανδία, Αυστρία), οι οποίες συγκλίνουν προς την άποψη της «ειδικής προνομιακής σχέσης» που πρέπει να διέπει τις δύο πλευρές. Βέβαια το γεγονός ότι το πολιτικό σύστημα της Τουρκίας ως δημοκρατικότερο από τα υπόλοιπα μουσουλμανικά κράτη που αποτελεί ένα εν δυνάμει πρότυπο για το μουσουλμανικό κόσμο, η γεωπολιτική της θέση, η αναπτυσσόμενη οικονομία της, το μεγάλο γεωγραφικό της βάθος και η στρατιωτική της ισχύς, επιβεβαιώνουν τη στρατηγική σημασία της Τουρκίας και την έχουν αναγάγει σε περιφερειακό παίκτη τόσο στην Υπερκαυκάσια περιοχή όσο και στη Μέση Ανατολή. Και είναι οι κατά καιρούς πρωτοβουλίες της Τουρκικής Δημοκρατίας σε κρίσιμα για την περιοχή και για την ίδια ζητήματα, όπως παραδείγματος χάριν η άρνηση της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης για χρήση των τουρκικών εδαφών από τις Η.Π.Α. κατά τις επιχειρήσεις στο Ιράκ το 2003, οι διαμεσολαβητικές προσπάθειες στην Κρίση του Ιράν που επιβεβαιώνουν τον περιφερειακό της ρόλο στην ευρύτερη περιοχή.

Η αναγωγή της Τουρκίας σε περιφερειακό παίκτη καθιστά ορισμένα ευρωπαϊκά κράτη, όπως την Μεγάλη Βρετανία ή την Σουηδία υπέρμαχους της ένταξης της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, χωρίς να εξετάζουν διάφορες παραμέτρους ενός τέτοιου ενδεχομένου. Η Ευρώπη οφείλει να καθορίσει τα όριά της. Και εδώ προκύπτει το ερώτημα αν γεωγραφικά η Τουρκία ανήκει στην ευρωπαϊκή ήπειρο, γεγονός που θα πρέπει να προβληματίζει τους Ευρωπαίους στην αναζήτηση της ευρωπαϊκής ταυτότητας. Στον προβληματισμό αυτό θα πρέπει να προστεθεί και η πληθυσμιακή έκταση της Τουρκίας, η οποία ενώ για κράτη όπως η Μεγάλη Βρετανία αναδεικνύει τη θετική οικονομική πλευρά της εισδοχής, για άλλα κράτη η διόγκωση του μεταναστευτικού ρεύματος προς τη Δύση με

επιπτώσεις στην ευρωπαϊκή ταυτότητα, δημιουργεί ένα δισταγμό προς την κατεύθυνση της ένταξης της Τουρκίας στην Ευρώπη¹⁹⁶.

Σε κάθε περίπτωση η είσοδος της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, πρέπει να αντιμετωπιστεί υπό το πρίσμα τόσο των δυνατοτήτων της για ικανοποίηση των κριτηρίων της Κοπεγχάγης, όπως αυτά τέθηκαν καθ' υπέρβαση στη Σύνοδο του Ελσίνκι το 1999, αλλά και των οικονομικών, στρατηγικών και γεωπολιτικών συμφερόντων της Ευρώπης από την ένταξη της Τουρκίας σε αυτή. Το ενδεχόμενο της εξεταζόμενης ειδικής σχέσης που πρέπει να διέπει την Ευρώπη και την Τουρκία τίθεται υπό την αίρεση της τουρκικής άρνησης. Άρα ως πιθανότερα εκδοχή, έστω και σε βάθος χρόνου και υπό την πίεση των «ατλαντιστών» της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τη συμμετοχή βεβαίως και την πίεση των Η.Π.Α., η ένταξη της Τουρκίας στην «ευρωπαϊκή οικογένεια» ανεξαρτήτως των δυσκολιών, θα πρέπει να θεωρείται δεδομένη¹⁹⁷.

Πέρα όμως από τις προσδοκίες και τα οράματα της τουρκικής πολιτικής ηγεσίας και της πολιτικής ελίτ για πλήρη ένταξη της Τουρκίας στην «ευρωπαϊκή οικογένεια» με χρονικό ορίζοντα το 2023¹⁹⁸ η άσκηση της εξωτερικής της πολιτικής στο χώρο της Μέσης Ανατολής αποτελεί το βασικό παράγοντα επίτευξης του στόχου ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Είναι γνωστό ότι η εξωτερική πολιτική του ΚΔΑ είχε εξαρχής βασικό άξονα εφαρμογής, την ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και πράγματι

¹⁹⁶Βλ. Ειρήνη Χειλά, «ΕΕ και Τουρκία», Εθνικές Επάλξεις, Ιανουάριος- Μάρτιος, 2010, 90.

¹⁹⁷Βλ. Στέφανος Κωνσταντινίδης, *Τουρκία.....*, ό.π. σελ. 119- 127.

¹⁹⁸Ο πρωθυπουργός της Τουρκίας Ahmet Davutoğlu είχε δηλώσει τον Σεπτέμβριο του 2014 πως η ένταξη της χώρας του στην Ευρωπαϊκή Ένωση μπορεί να επιτευχθεί μέχρι το 2023, αλλά προς το παρόν προσκρούει στις αντιρρήσεις που προβάλλουν ισχυρές χώρες όπως η Γαλλία και η Γερμανία. Βλ. «Νταβούτογλου: Ελπίδα μας η Ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ Μέχρι το 2023», διαθέσιμο στο: www.protothema.gr.

ήταν η κυβέρνηση του Erdoğan που πραγματοποίησε τις περισσότερες μεταρρυθμίσεις σύμφωνα με τα πολιτικά κριτήρια και τα προαπαιτούμενα που είχαν τεθεί με τη Συνθήκη της Κοπεγχάγης για τον εκδημοκρατισμό και την αφομοίωση των ευρωπαϊκών αξιών. Υιοθετώντας έτσι το Δόγμα Davutoğlu η τουρκική κυβέρνηση και προκειμένου να αναγνωριστεί ως περιφερειακή ήπια δύναμη και χρήσιμη ως τέτοια για τη Δύση, η Τουρκία χρησιμοποιεί το «πολιτισμικό- θρησκευτικό χαρτί», το οποίο λόγω και του προφίλ του κυβερνώντος κόμματος είναι περισσότερο πειστικό για τους μουσουλμάνους γείτονες της σε σχέση με το παρελθόν. Και ενώ η προβολή της κοινής θρησκευτικής ταυτότητας καλύπτει τους πραγματικούς στόχους αφού εύστοχα μπορεί να λειτουργήσει ως επικοινωνιακό εργαλείο, ωστόσο το Ισλάμ δεν φαίνεται να είναι ο βασικός κινητήριος μοχλός, ο οποίος καθορίζει την τουρκική εξωτερική πολιτική στη Μέση Ανατολή. Έτσι, η πολιτική του ΚΔΑ στη Μέση Ανατολή φαίνεται να έχει αρκετές παράπλευρες απώλειες. Στο εσωτερικό η εικόνα του κόμματος φαίνεται να επιδεινώνεται έναντι των κεμαλιστών και να οξύνονται οι πολιτικές συγκρούσεις μεταξύ της παραδοσιακής κεμαλικής ελίτ και της νέας φιλοϊσλαμικής αστικής τάξης. Παράλληλα στο εξωτερικό στην προσπάθειά της να χαρακτηριστεί ως περιφερειακή ήπια δύναμη στη Μέση Ανατολή, η Τουρκία αναπόφευκτα θα αναγκαστεί να «ενοχλήσει» κάποιους από τους σημαντικούς δρώντες στην περιοχή μεταξύ των οποίων το Ιράν, την Σαουδική Αραβία και την Αίγυπτο, κράτη τα οποία θα μπορούσαν να στηρίξουν τις τουρκικές θέσεις μόνο στο μέτρο που η πρωτοκαθεδρία τους στην περιοχή δεν θα ετίθετο υπό αμφισβήτηση. Ταυτόχρονα η άσκηση μιας τέτοιας πολιτικής, δεν θα μπορούσε να γίνει εύκολα αποδεκτή από τη Δύση αν και αντιλαμβάνεται τα πλεονεκτήματα της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή

Ένωση, δεν φαίνεται όμως πρόθυμη να αποδεχθεί έναν ανεξάρτητο ρόλο από την Τουρκία στην περιοχή¹⁹⁹.

Η Τουρκία, η οποία γειτνιάζει με ασταθείς περιοχές και επηρεάστηκε έντονα από τα νέα δεδομένα που δημιουργήθηκαν στη δεκαετία του 1990 με την κατάρρευση του Υπαρκτού Σοσιαλισμού²⁰⁰, αναγκάστηκε να προσαρμόσει την εξωτερική της πολιτική προς την κατεύθυνση της διαχείρισης και εκτόνωσης των περιφερειακών συγκρούσεων με τρόπο συνετό περιορίζοντας την όποια άμεση εμπλοκή της. Ωστόσο, σύμφωνα με μερικούς Τούρκους αναλυτές η περιοχή της Μέσης Ανατολής αποτέλεσε εξαίρεση σε αυτή τη γενική προσέγγιση της σύνεσης και της στρατηγικής της περιορισμένης περιφερειακής εμπλοκής. Παράδειγμα αποτελεί η Κρίση του Κόλπου, όπου δεν εκμεταλλεύτηκε τα δεδομένα που δημιουργήθηκαν υπέρ της. Αντίστοιχη περίπτωση η στρατιωτική συνεργασία Τουρκίας-Ισραήλ το 1996, η οποία οφειλόταν κυρίως σε εσωτερικά ιδεολογικά και πολιτικά θέματα της Τουρκίας και δεν αφορούσε μια νέα «περιφερειακή στρατηγική». Εξαίρεση στη συνετή και περιορισμένη προσέγγιση στα θέματα της εξωτερικής πολιτικής αποτέλεσε η απειλή χρήσης βίας της Τουρκίας εναντίον της Συρίας εξαιτίας της παρουσίας του ηγέτη του PKK Abdullah Öcalan. Και ενώ η επιφυλακτικότητα της Τουρκίας για εμπλοκή της στα γειτονικά περιφερειακά προβλήματα χρησιμεύει ως διάψευση στην όποια εκτίμηση ότι ο τερματισμός του Ψυχρού Πολέμου μπορούσε να οδηγήσει την Τουρκία στο αναπροσανατολισμό των γεωπολιτικών της επιδιώξεων και διαμορφώνει μια θετική εικόνα της Τουρκίας ως παράγοντα σταθερότητας στη μεταψυχροπολεμική περίοδο, η στάση της αυτή έχει

¹⁹⁹Βλ. Δημήτρης Τριανταφύλλου- Ελένη Φωτίου, *Τουρκική.....*, ό.π. σελ. 172- 176.

²⁰⁰Πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό σύστημα που εφαρμόστηκε στις πρώην ανατολικές, κομμουνιστικές χώρες. Βλ. *Χρηστικό Λεξικό.....*, ό.π. σελ. 1457.

επηρεαστεί αρνητικά από την ιδιαίτερη συμπεριφορά στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση, την Κύπρο, την Ελλάδα ή σε θέματα τρομοκρατίας, ενέργειας που εντάσσονται και συμπυκνώνονται στον ευφημιστικό όρο «διπλωματικός ελιγμός». Ένα άλλο πρόβλημα το οποίο εντάσσεται στα αρνητικά της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας είναι και η στάση της υπέρ του status quo όχι μόνο κρατών, περιοχών και περιφερειών, αλλά αξιών, ισχύος και συμπεριφοράς. Πρόκειται για στοιχεία τα οποία προσδίδουν στην Τουρκία χαρακτηριστικά στασιμότητας αφού δεν συμβαδίζει με έναν κόσμο ο οποίος στη μεταψυχροπολεμική παραλλαγή του αλλάζει ραγδαία και ένα μεγάλο μέρος αυτής της αλλαγής έχει υιοθετηθεί ως ποιοτικά καλό. Και καθώς οι νέοι κανόνες επέβαλαν μια ταχύτερη διαδικασία αλλαγής στην εξωτερική και εσωτερική πολιτική κάθε χώρας στη διάρκεια της δεκαετίας του '90, η Τουρκία φαίνεται να υστερεί κατά πολύ στον τομέα αυτό. Έτσι η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στον ευρύτερο χώρο της Μέσης Ανατολής πέραν της αντιφατικότητάς της, στηρίζεται στην κυρίαρχη αντίληψη του status quo, η οποία προσεγγίζει τη δογματική άρνηση της αποδοχής της όποιας αλλαγής. Γι' αυτό και η Τουρκία παρά τις δογματικές θέσεις του Ahmet Davutoğlu περί μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες, εμφανίζεται συχνά να μη συμπορεύεται με τις αξίες μιας νέας εποχής, γεγονός που αποτυπώνεται στην απροθυμία της Τουρκίας να ανταποκριθεί στα κριτήρια της Κοπεγχάγης και να γίνει μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης²⁰¹.

²⁰¹ Βλ. Φίλιπ Ρόμπινς, *Στρατός.....*, ό.π. σελ. 334- 339.

6. Διεθνολογική προσέγγιση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής στη Μέση Ανατολή

Η στρατηγική της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή κατά την περίοδο διακυβέρνησης του ΚΔΑ, κινείται στο πλαίσιο του νταβουτογλιανού δόγματος, περί μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες. Ταυτόχρονα στη βάση αυτού του δόγματος προωθεί την πολιτική της ήπιας ισχύος και αναδεικνύει τη νεοθωμανική αντίληψη της περιφερειακής δύναμης της χώρας.

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά την Συρία η εξωτερική της πολιτική κινήθηκε κατ' αρχήν στη βάση της οικονομικής συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών, η οποία επεκτάθηκε και στον τομέα της πολιτικής και της ασφάλειας με την υπογραφή σχετικού μνημονίου συνεργασίας. Βέβαια οι σχέσεις της Τουρκίας με την Συρία δεν καλλιεργήθηκαν- δεδομένης της διαφοράς ισχύος σε όλα τα επίπεδα υπέρ της Τουρκίας- στο πνεύμα συνεργασίας, αλλά στη βάση προώθησης της ήπιας ισχύος και της περιφερειακής πολιτικής ηγεμονίας της Τουρκίας. Ενδεικτικό στοιχείο της αυτοπροβολής της Τουρκίας ως περιφερειακού παίκτη, είναι οι διαμεσολαβητικές πρωτοβουλίες τις οποίες ανέλαβε με πρωταγωνιστικό ρόλο στα «σημεία προστριβών» που υπήρχαν τόσο μεταξύ των κρατών της Υπερκαυκάσιας περιοχής, όσο και της Μέσης Ανατολής²⁰². Στις διαμεσολαβητικές αυτές πρωτοβουλίες εντάσσεται η προσπάθεια

²⁰²Βλ. Σωτήρης Ρούσσος, «Ο Πόλεμος στη Συρία ή ο Πόλεμος για τη Συρία», Χρόνος, Αύγουστος 2013, 4.

προσέγγισης Ιράν και Συρίας, η επίλυση των προβλημάτων Συρίας και Ισραήλ σε ό,τι αφορά το ζήτημα των υψιπέδων του Golan, η κρίση του Ιράν κλπ. Παράλληλα, η Τουρκία του ΚΔΑ, θεωρεί ότι μπορεί να αποτελέσει το μοντέλο διακυβέρνησης του μετριοπαθούς Πολιτικού Ισλάμ και να συγκροτήσει μια στέρεη βάση «ήπιας ισχύος» στα ανερχόμενα σουνιτικά, κοινωνικά συντηρητικά μεσαία στρώματα σε όλη τη Μέση Ανατολή, μέσω της οικονομικής διείσδυσης και της περιφερειακής πολιτικής της ηγεμονίας. Η στρατηγική όμως αυτή φαίνεται να μην αποδίδει μετά τα εσωτερικά προβλήματα στη Συρία εξαιτίας των εμφύλιων συρράξεων στη χώρα²⁰³.

Η διαφοροποίηση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής έναντι της Συρίας και η προσαρμογή της στα καινούργια δεδομένα που η εμφύλια σύρραξη δημιουργεί δείχνει την αποτυχία του δόγματος των «μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες» το οποίο υιοθέτησε, διότι στηρίχθηκε στην ανειλικρίνεια και όχι στην επίλυση των όποιων διακρατικών προβλημάτων, αλλά στην παγίωση θέσεων σχετικών με τα συμφέροντά της αποκλειστικά²⁰⁴.

Διαφορετική είναι η στρατηγική προσέγγισης της Τουρκίας προς το Ιράν. Το Ιράν εντάσσεται στις χώρες του «άξονα του κακού» με την οποία η νατοϊκή Τουρκία επιχειρεί μια πολυεπίπεδη συνεργασία στο πνεύμα του δόγματος των «μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες». Επειδή όμως και οι δύο χώρες διαδραματίζουν το ρόλο κρίσιμα σημαντικών γεωπολιτικών αξόνων και κρίνονται στο βαθμό των περιορισμένων ικανοτήτων τους ως δραστήριες γεωστρατηγικά χώρες, κινούνται ανταγωνιστικά και σχεδόν ποτέ εχθρικά μεταξύ τους στον ευρασιατικό

²⁰³Βλ. Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Το Στρατηγικό.....*, ό.π. σελ. 39- 45.

²⁰⁴Βλ. Ειρήνη Χειλά, ό.π.

χώρο. Με αυτοκρατορικό παρελθόν και με συμφέροντα θρησκευτικά, πολιτισμικά και οικονομικά που διαμορφώθηκαν ιστορικά στην περιοχή, χαρακτηρίζονται ως σημαντικοί γεωστρατηγικοί παίκτες, αλλά και ως γεωπολιτικοί άξονες των οποίων η εσωτερική κατάσταση έχει κρίσιμη σημασία για την τύχη της περιοχής. Και οι δύο είναι μεσαίου μεγέθους δυνάμεις με ισχυρές περιφερειακές βλέψεις και αίσθηση της ιστορικής τους σημασίας. Με γνώση αυτών των δεδομένων, η Τουρκία εδραίωσε τη στρατηγική προς το Ιράν σε μια προσπάθεια εμπέδωσης της περιφερειακής δύναμης²⁰⁵.

Αν και η οικονομική τους συνεργασία προχώρησε ομαλά, η καχυποψία εκατέρωθεν υπήρξε δεδομένη, ο ανταγωνιστικός τους ρόλος όμως βεβαίως και δεν μπορεί να οδηγήσει σε μια κατά μέτωπο αντιπαράθεση, οι συσσωρευτικές όμως επιπτώσεις της εξωτερικής αντιπαλότητας τους θα μπορούσαν να συμβάλουν στο χάος της περιοχής²⁰⁶. Η ιστορική αντιπαλότητα των δύο χωρών ξαναζωντάνεψε τα τελευταία χρόνια, καθώς η Τουρκία προβάλλει την εικόνα μιας σύγχρονης και κοσμικής εναλλακτικής λύσης στην ιρανική αντίληψη για την ισλαμική κοινωνία. Με αφορμή δε τη Συριακή Κρίση, οι δύο «σύμμαχες» χώρες ερίζουν για την περιφερειακή ηγεμονία τους μετατρέποντας με τις διάφορες παρεμβάσεις τους τον συριακό εμφύλιο σε μια περιφερειακή σύγκρουση για τον έλεγχο της Συρίας. Έτσι τα γεγονότα της Συρίας και η εξ αυτών ένταση στις σχέσεις του Ιράν με τη Δύση, δημιουργούν προβλήματα στη βιωσιμότητα της πολιτικής των «μηδενικών προβλημάτων», διότι το Ιράν θεωρεί την Συρία ως «το πιο ζωτικό στήριγμα της επιρροής του στη Μέση

²⁰⁵Βλ. Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Το Στρατηγικό.....*, ό.π. σελ. 37- 39.

²⁰⁶Βλ. Ιωάννης Θ. Μάζης, *«Η Γεωπολιτική της Ευρύτερης Μέσης Ανατολής και η Τουρκία»*, (Αθήνα, Λιβάνης, 2008), σελ. 215- 216.

Ανατολή» και τον «ομφάλιο λώρο που το συνδέει με τη σιιτική Hezbollah και του παρέχει πρόσβαση στην ανατολική Μεσόγειο»²⁰⁷.

Στα κράτη με τα οποία η Τουρκία μετά την ανάδειξη του ΚΔΑ στην εξουσία επιχείρησε να αναθερμάνει τις σχέσεις «καλής γειτονίας» στο πλαίσιο πάντα του δόγματος «περί μηδενικών προβλημάτων» εντάσσεται και το Ιράκ. Ο στρατηγικός στόχος της Τουρκίας για επαφές με το Ιράκ πέρα από την οικονομική και ενεργειακή αλληλεξάρτηση, αποσκοπούσε στην εδραίωση των θεμάτων ασφαλείας εξαιτίας του Κουρδικού Ζητήματος. Και τούτο διότι τυχόν αποσταθεροποίηση του Ιράκ και η δημιουργία ανεξάρτητου κουρδικού κράτους θα είχε επιπτώσεις στο εσωτερικό της Τουρκίας, αλλά και στην ισορροπία δυνάμεων στην ευρύτερη περιοχή.

Ωστόσο, η παρεμβατική της πολιτική στα εσωτερικά του Ιράκ με την υποστήριξη εκ μέρους της Τουρκίας του σουνιτικού στοιχείου, η κυβερνητική αστάθεια, η οποία δημιουργήθηκε μετά την απομάκρυνση των αμερικανικών στρατευμάτων από το Ιράκ το 2011 σε συνδυασμό με τις ευρύτερες πολιτικοκοινωνικές ανακατατάξεις που παρατηρούνται στο χώρο της Μέσης Ανατολής, η πολιτική των μηδενικών προβλημάτων δεν λειτούργησε στο βαθμό που η εξυπηρέτηση του σκοπού για τον οποίο εφαρμόστηκε δεν είχε θετικό αποτέλεσμα. Αποδεικνύεται ακόμη μια φορά πως η Τουρκία του Erdoğan δεν διαθέτει την εσωτερική πολιτική συνοχή, αλλά ούτε την περιφερειακή επιρροή προκειμένου να υπερασπίσει τις θέσεις της στην εξωτερική πολιτική, οι οποίες αντιμάχονται τα αμερικανικά συμφέροντα ή προσκρούουν σε συμφέροντα ανταγωνιστικών κρατών, όπως είναι το Ιράν εξαιτίας του Ιρακινού Κουρδιστάν, όπου η Άγκυρα προσπαθεί

²⁰⁷Βλ. Zbigniew Brzezinski, «*Η Μεγάλη Σκακιέρα Η Αμερικανική Υπεροχή και οι Γεωστρατηγικές της Επιταγές*», (Αθήνα, Λιβάνης, 1998), σελ. 231- 239.

σιωπηρά να στηρίζει ένα κουρδικό σχέδιο για την ανεξάρτητη εξαγωγή πετρελαίου στην Τουρκία παρά τη θέληση της σιτικής Βαγδάτης²⁰⁸. Σε ό,τι αφορά τις σχέσεις της Τουρκίας με το Ισραήλ επί διακυβέρνησης ΚΔΑ, η στρατηγική της Άγκυρας στηρίζεται στη βάση της παραδοσιακής πολυεπίπεδης συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών, την οποία η πολιτική ελίτ της Τουρκίας δεν είχε ποτέ αμφισβητήσει, από την εποχή της επίσημης αναγνώρισης του Ισραήλ ως ανεξάρτητης κρατικής οντότητας.

Όμως η ιδεολογική- θρησκευτική βάση του ΚΔΑ που αντιστρατεύεται τη θέση του Ισραήλ στο Παλαιστινιακό αποτελεί την «αχίλλειο πτέρνα» της εξωτερικής πολιτικής του κυβερνώντος κόμματος προς το Ισραήλ, διότι ενώ η στάση της Τουρκίας απέναντι στους μουσουλμάνους γείτονες και το Ισραήλ απαιτεί μια πολιτική ίσων αποστάσεων, η εμφανής στήριξη της Τουρκίας στους Παλαιστίνιους και η εντεύθεν τακτική και πρακτική της με τα γνωστά περιστατικά, οδήγησε στη διάρρηξη των σχέσεων της με το Ισραήλ²⁰⁹. Έτσι ως μέρος της στρατηγικής της στην προσπάθεια να ηγεμονεύσει στο μουσουλμανικό κόσμο, μέσω της υποστήριξης προς τους Παλαιστίνιους, αλλά και στην επιδίωξη ουσιαστικής προσέγγισης του θανάσιμου εχθρού του Ισραήλ που είναι η Τεχεράνη, στην προκείμενη περίπτωση, την οδήγησε στην υιοθέτηση ρητορικής έναντι του Ισραήλ, το οποίο βεβαίως υπό το φως της ρήξης των σχέσεων με την Τουρκία και των γεωπολιτικών εξελίξεων στην περιοχή, ανέπτυξε ιδιαίτερες σχέσεις συνεργασίας με την Κύπρο και την Ελλάδα. Έτσι και στην περίπτωση του Ισραήλ, η πολιτική των «μηδενικών προβλημάτων», θυσιάστηκε στο βωμό της ισλαμικής της πορείας, αλλά και στη δογματική

²⁰⁸Βλ. Δημήτρης Τριανταφύλλου- Ελένη Φωτίου, *Τουρκική.....*, ό.π. σελ. 161- 164.

²⁰⁹Βλ. Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Το Στρατηγικό.....*, ό.π. σελ. 40- 45.

αντίληψη περί περιφερειακής δύναμης, η οποία μπορεί να διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο στις γεωπολιτικές εξελίξεις της περιοχής²¹⁰.

7. Συμπέρασμα

Μετά την κατάρρευση του Υπαρκτού Σοσιαλισμού, τα γεωστρατηγικά και γεωπολιτικά συμφέροντα της Δύσης και των Η.Π.Α. ειδικότερα στην Ευρώπη, στα Βαλκάνια, στην Κεντρική Ασία, το Ιράν και στη Μέση Ανατολή, εξυπηρετούσε μια τυπικά εξωστρεφής Τουρκία, η οποία ήταν προσδεδεμένη στο άρμα των Η.Π.Α. και του ΝΑΤΟ. Ταυτόχρονα τα νέα δεδομένα από την κατάρρευση του διπολικού συστήματος, έθεσαν και διλήμματα ασφαλείας στην Τουρκία, η οποία συνειδητοποίησε ότι δεν μπορεί πλέον να απαντήσει σε αυτά στηριζόμενη στη Δύση. Έτσι με πρωταγωνιστή τον πρόεδρο Turgut Özal, ο οποίος ουσιαστικά με το άνοιγμα

²¹⁰Βλ. Νικολέττα Κουρούση, «*Η Εξωτερική Πολιτική υπό το Δόγμα Νταβούτογλου*», διαθέσιμο στο: www.geostrategicforecasting.com.

στην εξωτερική πολιτική, έθεσε τις βάσεις μιας πολιτισμικής συνάφειας της Τουρκίας με τις γειτονικές χώρες στην Κεντρική Ασία, στον Καύκασο και στη Μέση Ανατολή, μια πολιτική η οποία δεν θεωρήθηκε στροφή στις ισλαμικές ρίζες του οθωμανικού παρελθόντος της Τουρκίας, αλλά μια στρατηγική ασφαλείας, η οποία θα εγγυάτο την πορεία της Τουρκίας στα νέα γεωπολιτικά δεδομένα που δημιούργησε η κατάρρευση του διπολικού συστήματος.

Η Κρίση του Κόλπου, η οποία αναδεικνύει την ελλειμματική δυτική αλληλεγγύη και έδωσε την ευκαιρία στην Τουρκία να προσδεθεί σε μια νέα βασισμένη σε συγκεκριμένους κανόνες συνεργασία, μεταξύ συμμάχων, δεν λειτούργησε υπέρ των τουρκικών συμφερόντων παρόλη την αποφασιστικότητα που επέδειξε ο Turgut Özal για να μπορέσει η χώρα να προσδεθεί σε μια νέα, βασισμένη σε συγκεκριμένους κανόνες, συμπόρευση μεταξύ συμμάχων, οι οποίοι είχαν συνεργαστεί σε ένα ψυχροπολεμικό πλαίσιο. Πρόκειται για μια χαμένη για την Τουρκία ευκαιρία, που οφείλεται κυρίως στις εσωτερικές παρεμβάσεις, οι οποίες ενήργησαν ως τροχοπέδη και εμπόδισαν την Τουρκία να εκμεταλλευτεί πλήρως τις πολιτικές ευκαιρίες που η κρίση της προσέφερε. Στην ίδια κατεύθυνση όπως είδαμε κινήθηκε και ο διάδοχός του, Necmettin Erbakan με το άνοιγμά του στις ισλαμικές χώρες²¹¹, το οποίο του προσέφερε έναν βραχύβιο θρίαμβο αφού οι δύο μεγάλες περιοδείες στο εξωτερικό επισκιάστηκαν από την «εσφαλμένη» επίσκεψη στην Λιβύη, λόγω της θέσεως του Gaddafi για μια «ανεξάρτητη κουρδική πατρίδα», η οποία εκφράστηκε παρουσία του Τούρκου πρωθυπουργού²¹². Φαίνεται λοιπόν ότι η ιδεολογία, όπως αυτή εκφράστηκε

²¹¹Βλ. Φίλιπ Ρόμπινς, *Στρατός.....*, ό.π. σελ. 37- 41.

²¹²Ο Λίβυος δικτάτορας είχε κατηγορήσει τις τουρκικές κυβερνήσεις του παρελθόντος για φιλοαμερικανική και φιλοϊσραηλινή στάση για κακομεταχείριση των κουρδικών πληθυσμών που

από τον Erbakan είναι τουλάχιστον εξίσου σημαντική με τη γεωπολιτική σε ό,τι αφορά τη χάραξη και την προώθηση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Και ενώ στη διάρκεια των 75 ετών της τουρκικής δημοκρατίας όπου ο ατατουρκισμός κυριαρχούσε σε όλα τα επίπεδα της λειτουργίας του κράτους, η κεμαλική ιδεολογία υπήρξε βασικός παράγοντας στον καθορισμό του εθνικού συμφέροντος και η άσκηση της εξωτερικής πολιτικής ως μια «συνειδητή πολιτική ουδετερότητας» και «ίσων αποστάσεων», όπως την εποχή του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η εμφάνιση του ΚΔΑ στην τουρκική πολιτική σκηνή σηματοδοτεί μια νέα στάση της Τουρκίας σε ό,τι αφορά τα εξωτερικά ζητήματα²¹³. Η πολυδιάστατη εξωτερική πολιτική την οποία εφαρμόζει το ΚΔΑ στο πνεύμα του νταβουτογλιανού δόγματος σε συνδυασμό με την οικονομική ανάπτυξη, αποτελεί την ειδοποιό διαφορά από την «εσωστρεφή» εξωτερική πολιτική την οποία ασκούσε η ατατουρκική και πλήρως δυτικοποιημένη πολιτική ηγεσία για υποστήριξη των τουρκικών εθνικών συμφερόντων²¹⁴.

Με την άνοδο του ΚΔΑ στην εξουσία, η Τουρκία αποκτά μια νέα δυναμική εξωτερική πολιτική, η οποία αναδύθηκε μέσα από μια σειρά νέων ευκαιριών που προέκυψαν από τις δομικές αλλαγές του περιφερειακού και παγκόσμιου στρατηγικού περιβάλλοντος μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Βέβαια ο ολοένα αυξανόμενος ρόλος της, ο οποίος συνδέεται άμεσα με τη βιωσιμότητα του οικονομικού θαύματος που πέτυχε η κυβέρνηση Erdoğan δεν καθιστά ταυτόχρονα την Τουρκία σε παγκόσμιο

ζουν στην Τουρκία, ενώ υποστήριξε τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου κουρδικού κράτους «κάτω από τον ήλιο της Μέσης Ανατολής». Βλ. İlnur Çevik, «Erbakan Returns To A Country Angered By Moammar Gaddafi», διαθέσιμο στο: www.hurriyetdailynews.com.

²¹³Βλ. Φίλιπ Ρόμπινς, *Στρατός.....*, ό.π. σελ. 188- 194.

²¹⁴Βλ. Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης- Αφεντούλης Θ. Λαγγίδης, *Μετακεμαλισμός.....*, ό.π. σελ. 102.

παράγοντα. Η αναβίωση όμως του αυτοκρατορικού παρελθόντος της από τον «εθνικό οραματιστή» της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής Ahmet Davutoğlu αποσκοπεί να αναδείξει την Τουρκία σε ηγεμονική δύναμη, δηλαδή σε «έναν ηγεμονικό σταθεροποιητή» στη βάση του δόγματος των «μηδενικών προβλημάτων», χωρίς ωστόσο να υπολογίζει ότι η Τουρκία δεν μπορεί να συγκριθεί με πραγματικές ηγεμονικές δυνάμεις όπως είναι η Ρωσία ή η Κίνα.

Η προσέγγιση των «μηδενικών προβλημάτων» επιχειρείται από τις Μεγάλες Δυνάμεις, όπως είναι επί παραδείγματι οι Η.Π.Α., διότι σε διαφορετική περίπτωση και μάλιστα όταν κάποια χώρα βρίσκεται σε ένα στάδιο αναζήτησης του ρόλου της τα μηδενικά αυτά προβλήματα μπορούν να λειτουργήσουν σε βάρος της χώρας σωρευτικά.

Το δόγμα των «μηδενικών προβλημάτων» ως Δόγμα Davutoğlu αναφέρεται στη λογική του «ηγεμόνα» ή του «ηγεμονικού σταθεροποιητή», σύμφωνα με την οποία η ισχύς μιας χώρας υποτάσσει χωρίς άσκηση ένοπλης βίας τα κράτη που βρίσκονται στην ευρύτερη περιοχή της γεωγραφικής της ζώνης και τα οποία πρόκειται να υπαγάγει στην ηγεμονική της βούληση²¹⁵.

Ωστόσο, η εφαρμογή αυτού του δόγματος από την ισλαμική ηγετική πολιτική τάξη της σημερινής Τουρκίας δεν είχε τα αναμενόμενα για αυτήν αποτελέσματα. Στην προσπάθειά της η Τουρκία να αναδείξει τον περιφερειακό της ρόλο στην περιοχή θέλοντας αφενός μεν να παραμείνει δύναμη του δυτικού κόσμου αγκαλιάζοντας ταυτόχρονα και το Ισλάμ, την οδήγησε στην εφαρμογή μιας αντιφατικής εξωτερικής πολιτικής, η οποία

²¹⁵Βλ. Αχμέτ Νταβούτογλου, μεταφ., «Εναλλακτικές Κοσμοθεωρίες Η Επίδραση της Ισλαμικής και της Δυτικής Κοσμοθεωρίας στην Πολιτική Θεωρία», μεταφ., επιμ. Σωτήρης Ρούσσοσ, (Αθήνα, Ποιότητα, 2011), σελ. 254- 257.

είχε τα χαρακτηριστικά μιας «αυτονόμησης από το διεθνή παράγοντα», με ορατούς πλέον γι' αυτήν τους κινδύνους της «υπερεξάπλωσης», οι οποίοι συνδέονται τόσο με το Κουρδικό Ζήτημα όσο και με την διάρρηξη των σχέσεων της με το Ισραήλ το 2010 που οφείλεται μάλλον σε υπερεκτίμηση των πραγματικών δυνατοτήτων της Τουρκίας να συγκρουστεί αποτελεσματικά με το Ισραήλ και να συμπαραταχθεί έτσι με τα εξτρεμιστικά στοιχεία του αραβικού κόσμου²¹⁶. Και ενώ η επιμονή της Τουρκίας σε μια εξωτερική πολιτική βασισμένη σε ένα «σύστημα αξιών» φάνηκε να έχει μεγαλύτερη απήχηση στην περίπτωση της αραβοϊσραηλινής διένεξης, ωστόσο η στάση αυτή με την πολιτική των «μηδενικών προβλημάτων» με τους γείτονες και την προώθηση της πολιτικής της «ήπιας ισχύος²¹⁷» είναι δύσκολο να συμβιβαστεί.

Η στάση της Τουρκίας υπέρ των Παλαιστίνιων και της Hamas, αν και ελκυστική από μεγάλο μέρος του αραβικού κόσμου, εντούτοις δεν επέλυσε ούτε τα προβλήματα με το Ισραήλ ούτε τις εμφυλιοπολεμικές διαμάχες²¹⁸ μεταξύ Hamas και Fatah²¹⁹. Έτσι για ακόμα μια φορά η Τουρκία έχασε τη

²¹⁶Βλ. Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης- Αφεντούλης Θ. Λαγγίδης, *Μετακεμαλισμός.....*, ό.π. σελ. 183- 185.

²¹⁷Ο Αμερικανός ακαδημαϊκός Joseph S. Nye, ο οποίος επινόησε το συγκεκριμένο όρο αναφέρει ότι «ήπια ισχύς είναι η ικανότητα να επηρεάζεις τον άλλο, για να μπορέσεις να έχεις την έκβαση των γεγονότων που επιδιώκεις μέσω έλξης και όχι μέσω καταναγκασμού ή δωροδοκίας».

²¹⁸Το 2007 αιματηρές συγκρούσεις ξέσπασαν μεταξύ Fatah και Hamas στη Λωρίδα της Γάζας και έκτοτε η Hamas συγκρότησε κυβέρνηση στη Λωρίδα της Γάζας, αφήνοντας την πολιτική διακυβέρνηση της Δυτικής όχθης στην Fatah (παλαιστινιακή αρχή). Σήμερα η Παλαιστίνη διοικείται από μια δυαρχία: Fatah και Hamas. Τον Απρίλιο του 2014 οι δύο πλευρές κατέληξαν σε συμφωνία επανασυμφιλίωσης που οδήγησε στο σχηματισμό νέας κυβέρνησης εθνικής ενότητας.

²¹⁹Πολιτική οργάνωση των Παλαιστίνιων που αποτελεί τον βασικότερο πυρήνα της Οργάνωσης για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης. Υπάρχει από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 σε ανεπίσημη μορφή, με ιδρυτικά μέλη της, μεταξύ άλλων, τον Yasser Arafat και τον Khalid al-Wazir. Η επίσημη σύστασή της έγινε με ιδρυτική πράξη του 1965· τα μέλη της εμφάνισαν σημαντική παραστρατιωτική δράση στον Αραβοϊσραηλινό Πόλεμο των Έξι Ημερών (1967) και

δυνατότητα να διαδραματίσει εποικοδομητικό ρόλο στην επίλυση των προβλημάτων αυτών. Σε ό,τι αφορά δε τις σχέσεις της με το Ιράν και την πυρηνική κρίση, η αποκρυστάλλωση των τουρκικών φιλοδοξιών για περιφερειακό ηγετικό ρόλο στην κατεύθυνση του αυτόνομου στρατηγικού σχεδιασμού είναι εμφανής με παράλληλη αποτύπωση των ορίων της αποτελεσματικότητας του τουρκικού διπλωματικού ακτιβισμού, ο οποίος την οδήγησε σε αποτυχία αφού απέδειξε ότι ο ρόλος της δεν ήταν τόσο κρίσιμος στη διευθέτηση του πυρηνικού ζητήματος του Ιράν όσο η ίδια αναδείκνυε την αναγκαιότητα της. Αποδεικνύεται έτσι ότι η πολιτική απέναντι στο Ισραήλ και το Ιράν αποτελούν χαρακτηριστικό δείγμα της τουρκικής στρατηγικής σκέψης και των περιφερειακών της φιλοδοξιών, μιας στρατηγικής δηλαδή σκέψης, που εξυπηρετούσε σε μεγάλο βαθμό και πρωτίστως τα συμφέροντα της Τουρκίας με αποτέλεσμα τις δικαιολογημένες ανησυχίες των Η.Π.Α. και της Δύσης.

Σε κάθε όμως περίπτωση η στρατηγική της Τουρκίας είναι συνυφασμένη με τον δυτικό στρατηγικό της προσανατολισμό. Βέβαια οι πρωτοβουλίες της τουρκικής διπλωματίας που αναλήφθηκαν σχετικά με τα γεγονότα που λαμβάνουν χώρα στην ευρύτερη Μέση Ανατολή, ενισχύουν τις απόψεις εκείνων που υποστηρίζουν ότι η Τουρκία θα μπορούσε να μπει στον πειρασμό ενσάρκωσης ενός ρόλου «αδέσμευτης μεσαίου μεγέθους διαπεριφερειακής δύναμης». Ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα σήμαινε τη συνεργασία με άλλες αναδυόμενες δυνάμεις όπως η Βραζιλία²²⁰ με τους

αργότερα στην Ιορδανία Η Fatah εντάχθηκε στην Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης το 1968 και τον επόμενο χρόνο όταν ο Arafat αναδείχθηκε σε ηγετική μορφή της, απέκτησε τον έλεγχο της. Από την Fatah δημιουργήθηκε και η ακραία φράξια Μαύρος Σεπτέμβρης, υπεύθυνη για τη δολοφονία, μεταξύ άλλων, έντεκα Ισραηλινών αθλητών στους Ολυμπιακούς αγώνες του 1972 στο Μόναχο. Βλ. *Εγκυκλοπαίδεια Δομή*....., ό.π. σελ. 674.

²²⁰Η Βραζιλία αποτελεί μέλος των G- 20.

κινδύνους βεβαίως που θα δημιουργούσε η άρνηση της Βραζιλίας για συνεργασία. Όμως η Τουρκία χρειάζεται περισσότερο τη Δύση από ό,τι η Δύση την Τουρκία και μια ενδεχόμενη αλλαγή της εξωτερικής της πολιτικής θα αντανακλούσε στον ανερχόμενο ρόλο της στη Μέση Ανατολή.

Επίσης, η τυχόν στρατηγική της αυτονόμηση θα μπορούσε να προκαλέσει σοβαρές αναταραχές και οπισθοδρομήσεις με αποτέλεσμα η Τουρκία να βρεθεί ενώπιον μιας σοβαρής απόκλισης μεταξύ των προσδοκιών που έχει η ίδια εγείρει για την ανάδειξή της ως περιφερειακή δύναμη και των πραγματικών της δυνατοτήτων. Παράλληλα μια αδέσμευτη «τριτοδρομική» τροχιά θα υπονόμει μακροπρόθεσμα το περιφερειακό της κύρος²²¹.

Σε ό,τι αφορά την ευρωπαϊκή της προοπτική, η τουρκική εξωτερική πολιτική υποστηρίζει ότι η αναγνώριση της Τουρκίας ως «ήπιας δύναμης» και η ανάδειξή της σε δρώντα με διεθνή ρόλο συνάδει με τις αξίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ενισχύει τους στόχους της Δύσης. Παράλληλα το γεγονός ότι η Τουρκία συνδυάζει επιτυχώς τα χαρακτηριστικά της «ήπιας και σκληρής δύναμης» χάριν του στρατού, ικανοποιώντας έτσι τις απαιτήσεις της συμμαχίας εξυπηρετεί την πολιτική της αμερικανικής ηγεσίας. Το γεγονός δε ότι η Τουρκία είναι ταυτόχρονα μέλος των G- 20²²²,

²²¹Βλ. Ιωάννης Γρηγοριάδης, «Η Τουρκία και το Ισλαμικό Κράτος», διαθέσιμο στο: www.kathimerini.gr.

²²²Σύμφωνα με τον Ahmet Davutoğlu η σύνθεση του G- 20 προσφέρει στην Τουρκία μια σημαντική ευκαιρία ανοίγματος. Θεωρεί πως η ανάληψη εκ μέρους της Τουρκίας ενός ρόλου γεφυροποιού μεταξύ Βορρά- Νότου στον οικονομικό τομέα και Ανατολής- Δύσης στον πολιτισμικό τομέα μπορεί να καταστεί δυνατή πρώτα απ' όλα, αν απεκδυθεί την εικόνα μιας περιφερειακής χώρας. Μια τέτοια προσέγγιση, η οποία θα εξασφαλίσει κύρος στην Τουρκία έναντι των νότιων και ανατολικών χωρών, πέραν από το γενικότερο διεθνές κύρος θα αυξήσει και τη σημασία της έναντι των βόρειων και δυτικών χωρών. Βλ. Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό... ..*, ό.π. σελ. 439.

του ΝΑΤΟ, του ΟΑΣΕ²²³ και του Οργανισμού Ισλαμικής Διάσκεψης, ενδεικτικό της πολυμερούς πρωτοβουλίας πέραν των δυτικών συμμαχιών στη βάση της «ρυθμικής διπλωματίας» την οποία εισήγαγε η κυβέρνηση του ΚΔΑ, καθώς και η δυναμικότητα της τουρκικής οικονομίας, η οποία καταλαμβάνει την 6^η θέση στη Ευρώπη και την 10^η θέση στον κόσμο, ενισχύουν και εξυπηρετούν έτι περαιτέρω τους στόχους της Δύσης. Η δραστηριοποίηση λοιπόν της Τουρκίας σε πολλαπλά μέτωπα και με τη «ρυθμική διπλωματία²²⁴» που εισηγείται η κυβέρνηση του ΚΔΑ, ενισχύει το κύρος της Τουρκίας απέναντι στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στη Δύση ακόμη και στην περίπτωση που η πλήρης ένταξή της σε αυτή πάψει να υφίσταται ως πραγματικός στόχος.

Σε κάθε όμως περίπτωση εάν η ενσωμάτωση της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση παραμένει στρατηγικός της στόχος, θα πρέπει να προβεί σε μια ριζική αναπροσαρμογή της πολιτικής της στο εξωτερικό και

²²³ Ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ) (Organization for Security and Co-operation in Europe - OSCE) είναι ο μεγαλύτερος διακρατικός οργανισμός για την διαφύλαξη της ασφαλείας στον κόσμο. Ιδρύθηκε το 1975 στο Ελσίνκι ως Συνδιάσκεψη για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη και μετονομάστηκε στο όνομα που έχει σήμερα το 1995, διαθέσιμο στο: www.osce.org.

²²⁴ Σύμφωνα με τον Ahmet Davutoğlu οι πέντε αρχές της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής είναι οι εξής: α) Ισορροπία μεταξύ ασφάλειας και δημοκρατίας. β) «Πολιτική μηδενικών προβλημάτων έναντι των γειτόνων της Τουρκίας». Επισημαίνει ως επιτυχίες την ανάπτυξη στενών σχέσεων με τη Συρία και τη Γεωργία σε πολλούς τομείς, ενώ αποδίδει μεγάλη σημασία στις σχέσεις με το Ιράκ, το Ιράν, το Αφγανιστάν και το Πακιστάν. γ) Η εξάπλωση της τουρκικής επιρροής στα Βαλκάνια, στη Μέση Ανατολή, στον Καύκασο και στην Κεντρική Ασία. Επικεντρώνει περισσότερο την προσοχή του στη Μέση Ανατολή. δ) Η ανάπτυξη μιας πολυδιάστατης εξωτερικής πολιτικής και σχέσεων με τους σημαντικότερους παγκόσμιους παίκτες. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η πολιτική της Τουρκίας πρέπει να αποβλέπει στη βελτίωση και ανάπτυξη των σχέσεων με τις Η.Π.Α. μέσω διμερών σχέσεων, όπως και μέσω του ΝΑΤΟ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επίσης, σημαντικές θεωρούνται οι σχέσεις με τη Ρωσία και με τις Κεντροασιατικές Δημοκρατίες, οι περισσότερες από τις οποίες είναι τουρκογενείς ή τουρκόφωνες. ε) Η ρυθμική διπλωματία, που να αποβλέπει σε ανοίγματα προς διεθνείς και περιφερειακούς οργανισμούς ή συμμετοχή σε νέους, υπογραφή συμφωνιών με αραβικές χώρες, κτλ.

αναδόμηση των «ατατουρκικών» δομών εξουσίας στο εσωτερικό δεδομένου ότι οι δομές αυτές αποτελούν την τροχοπέδη εκδημοκρατισμού της τουρκικής κοινωνίας. Πρέπει δηλαδή η Τουρκία να αποκτήσει ευρωπαϊκό πολιτικό πολιτισμό, εάν πραγματικά θέλει να ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Σε διαφορετική περίπτωση εάν εμμείνει στις απόψεις που διατύπωσε ο Süleyman Demirel ότι «εάν εφαρμόσουμε τη δημοκρατία όπως μας ζητούν οι Ευρωπαίοι, τότε θα διαλυθούμε και αυτό δεν πρόκειται να συμβεί ποτέ», τότε οι πιθανότητες ένταξης της Τουρκίας ανάγονται στο απώτερο μέλλον²²⁵.

Η Τουρκία σήμερα μια δεκαετία και πλέον από την ανάδειξη στην εξουσία του ΚΔΑ βρίσκεται στη διαδικασία αναζήτησης ταυτότητας. Μιας ταυτότητας που θέλει την Τουρκία αφενός μεν ως δυτικό κράτος, αφετέρου δε ως προμαχώνα της Δύσης στη Μέση Ανατολή. Όμως, η αμφίσημη πολιτική που ακολούθησε η ερντογανική κυβέρνηση σε σχέση με τις ευρύτερες γεωπολιτικές ανακατατάξεις στον ευρύτερο χώρο της Μέσης Ανατολής δεν επέτρεψαν στην Τουρκία να «εμπεδώσει την εθνική της αυτοαντίληψη» που αποτελεί για την τουρκική ελίτ ζήτημα ζωτικής σημασίας και στρατηγικής σπουδαιότητας. Ειδικότερα σήμερα μετά τις εκλογές της 7^{ης} Ιουνίου²²⁶ από τις οποίες αποδυναμώθηκε αισθητά το κυβερνών κόμμα, η Τουρκία φαίνεται να είναι ο μεγάλος χαμένος των

²²⁵Βλ. Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης- Αφεντούλης Θ. Λαγγίδης, *Μετακεμαλισμός.....*, ό.π. σελ. 183- 191.

²²⁶Στις εκλογές της 7^{ης} Ιουνίου πρώτο κόμμα αναδείχθηκε το ΚΔΑ, με το 40,9% των ψήφων, υποχωρώντας ωστόσο κατά εννέα ποσοστιαίες μονάδες έναντι της προηγούμενης επίδοσής του, στις βουλευτικές εκλογές του 2011. Το ΚΔΑ εξασφάλισε 258 έδρες, μακριά από το ελάχιστο όριο της κοινοβουλευτικής αυτοδυναμίας που είναι 276 έδρες. Στη δεύτερη θέση διατηρήθηκε το κεντροαριστερό Λαϊκό Ρεπουμπλικανικό Κόμμα με 25% (25,9% το 2011) και 132 έδρες, ακολουθούμενο από το Κόμμα Εθνικιστικού Κινήματος, το οποίο έλαβε 16,3% και 80 έδρες, σημειώνοντας σημαντική αύξηση 3,6%, Βλ. «*Δύσκολος ο Σχηματισμός Κυβέρνησης στην Τουρκία*», διαθέσιμο στο: www.kathimerini.gr.

γεωπολιτικών εξελίξεων που συντελούνται στον ευρύτερο χώρο της Μέσης Ανατολής δεδομένου ότι αντιμετωπίζει προβλήματα στην άσκηση της εξωτερικής της πολιτικής. Τα προβλήματα αυτά ενισχύθηκαν με την εμφάνιση του ISIS ως βασικού διαμορφωτή των εξελίξεων στη Μέση Ανατολή²²⁷.

Η θεωρία ότι «τα κράτη είναι οι πιο σημαντικοί δρώντες και έχουν ως καθήκον την επιβίωση τους μέσα στο άναρχα δομημένο σύστημα ασφαλείας», επιβεβαιώνεται στη Μέση Ανατολή. Και ενώ οι Μεγάλες Δυνάμεις όπως οι Η.Π.Α. και η Ρωσία έχουν τη δυνατότητα να επηρεάζουν τις καταστάσεις, οι περιφερειακοί δρώντες όπως το Ισραήλ, το Ιράν και η Τουρκία, οφείλουν να επανεξετάσουν τις στρατηγικές τους και να προσαρμοστούν στο υπό διαμόρφωσιν γεωπολιτικό περιβάλλον. Και ενώ το Ισραήλ εμμένει στη σκληροπυρηνική του πολιτική προς την Τεχεράνη απορρίπτοντας τις όποιες παραχωρήσεις από τη Δύση προς το Ιράν, το δε Ιράν διαπραγματεύεται με τη Δύση για την επίλυση του «αμφιλεγόμενου» πυρηνικού του προγράμματος, η Τουρκία φαίνεται ότι έχει χάσει τα ερείσματά της στη Μέση Ανατολή²²⁸.

Η Συριακή Κρίση ενέτεινε τη διλημματική της πολιτική αναφορικά με την επίλυσή της, αφού η αρχική ταύτισή της με την αμερικανική πολιτική για την αντικατάσταση του καθεστώτος Assad την οδήγησε προς την πλευρά των ακραίων εξτρεμιστικών ισλαμικών οργανώσεων όπως η Jabhat al- Nusra²²⁹ και ο ISIS. «Δικαιολογημένη» θα μπορούσε να χαρακτηριστεί η

²²⁷Βλ. Ιωάννης Γρηγοριάδης, *Η Νέα Τουρκική.....*, ό.π. σελ. 294- 298.

²²⁸Βλ. Γιώργος Πρωτόπαπας, «*Η Τουρκία Επιχειρεί να Αναβιώσει την Οθωμανική Αυτοκρατορία Μέσω Ήπιας Ισχύος*», *Επίκαιρα*, Μάρτιος, 2013, 179.

²²⁹Ο ρόλος της Τουρκίας στη βοήθεια προς το Ισλαμικό Κράτος και άλλες τζιχαντιστικές ομάδες είναι διαφορετικός αλλά εξίσου σημαντικός με αυτόν της Σαουδικής Αραβίας. Η πιο σημαντική της πράξη είναι να κρατάει ανοιχτά τα 820 χιλιομέτρων σύνορά της με την Συρία. Αυτό

θέση της αυτή στο βαθμό που ο κίνδυνος δημιουργίας ενός νέου ανεξάρτητου Κουρδιστάν στα σύνορά της με την Συρία είναι υπαρκτός. Επίσης, και το γειτονικό Ιράκ εξελίσσεται σε πρόβλημα για την κυβέρνηση της Άγκυρας εξαιτίας του Ιρακινού Κουρδιστάν μέσω του οποίου η Τουρκία έχει καταρτίσει σχέδιο εξαγωγής αργού πετρελαίου προς αυτήν²³⁰.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η γεωπολιτική ρευστότητα που επικρατεί στη Μέση Ανατολή αναγκάζει τις Η.Π.Α. στην αναζήτηση εταίρων για τη διαχείριση του προβλήματος. Ένα ειρηνικό Ιράν θα μπορούσε να διαδραματίσει ένα τέτοιο ρόλο υπό την προϋπόθεση ότι θα διασφαλιζόνταν στο ακέραιο η προστασία του Ισραήλ ως στενού συμμάχου των Αμερικανών. Αντίθετα, η επιδιωκόμενη συνεργασία με την Τουρκία δεν φαίνεται να είναι εφικτή. Και τούτο διότι η Washington σύμφωνα με το αμερικανικό ινστιτούτο Stratfor²³¹ δεν θεωρεί την Άγκυρα «ισχυρό και αξιόπιστο εταίρο» για τη διαχείριση της περιοχής, διότι εξακολουθούν να διαφωνούν σε θέματα τακτικής φύσεως. Έτσι η αναζήτηση εταίρων έστω και αντιπάλων για συνεργασία που μειώνει το ρόλο της Washington ως διαχειριστή της Μέσης Ανατολής, οδηγούν την Τουρκία σε απομόνωση. Η αμερικανο- ρωσική συνεργασία για την επίλυση της κρίσης στη Συρία και ο αμερικανο- ιρανικός διάλογος, υπονομεύει σε μεγάλο βαθμό το σχέδιο της

προσέφερε στο Ισλαμικό Κράτος, την Al- Nusra και άλλες ομάδες της αντιπολίτευσης τη δυνατότητα να διαθέτουν μια ασφαλή βάση στα νότια τους, από την οποία έφεραν ανθρώπους και όπλα. Τα σημεία διέλευσης στα σύνορα έχουν αποτελέσει πεδία αντιπαράθεσης ανάμεσα τους ίδιους τους επαναστάτες. Οι περισσότεροι ξένοι τζιχαντιστές έχουν διασχίσει την Τουρκία πηγαίνοντας στη Συρία και το Ιράκ. Βλ. Patrick Cockburn, «*Η Επιστροφή των Τζιχαντιστών Το Ισλαμικό Κράτος και η Νέα Εξέγερση των Σουνιτών*», (Αθήνα, Μεταίχμιο, 2014), σελ.63.

²³⁰Βλ. Patrick Cockburn, *Η Επιστροφή.....*, ό.π. σελ. 62- 65.

²³¹*Stratfor (αρχικά Strategic Forecasting)*: Αμερικανική υπηρεσία πληροφοριών, η οποία ιδρύθηκε το 1996 από τον George Friedman και εδρεύει στο Austin του Texas, διαθέσιμο στο: www.stratfor.com.

Τουρκίας και τις προσπάθειές της για τη δημιουργία μιας μετριοπαθούς σουνιτικής κυβέρνησης που θα αντικαθιστούσε τον Assad.

Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας και το Δόγμα Davutoğlu «περί μηδενικών προβλημάτων» αντιμετωπίζει σημαντικά αδιέξοδα και διλήμματα στο περιφερειακό και γενικότερα στο διεθνές σύστημα και οι στρατηγικοί της στόχοι δεν επιτυγχάνονται στο «διακηρυκτικό επίπεδο»²³². Η προσπάθεια της Τουρκίας να προσαρμόσει την εξωτερική της πολιτική στο νέο περιβάλλον δημιουργεί αντιθέσεις στην εφαρμογή της, στην προσπάθειά της να διατηρήσει ασύμβατες ισορροπίες, αναγκαζόμενη παράλληλα σε τακτικές του παρελθόντος, την πρόκληση δηλαδή κρίσεων, τη χρήση απειλών κλπ. Η μετακίνηση των θέσεων της στο διαμορφούμενο γεωπολιτικό πεδίο με κριτήριο τα συμφέροντά της και όχι τα διεθνή ισχύοντα στην άσκηση της πολιτικής, δημιουργεί αδυναμία επίτευξης ισορροπίας και ως εκ τούτου οφείλει η Τουρκία να εγκαταλείψει την αμφίσημη πολιτική των δύο μέτρων και δύο σταθμών και να προχωρήσει στην αναδιοργάνωση του εσωτερικού της συστήματος για να κατοχυρώσει έτσι την ασφάλεια και να συμβάλει στη διαμόρφωση της σταθερότητας στην περιοχή²³³.

²³²Βλ. Γιώργος Πρωτόπαπας, *«Ισραήλ- Τουρκία- Ιράν: Ανταγωνισμός και Περιφερειακές Ισορροπίες»*, Αμυνα και Διπλωματία, Νοέμβριος, 2013, 266.

²³³Βλ. Ιωάννης Γρηγοριάδης, *«Η Μοναξιά της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή»*, διαθέσιμο στο: www.kathimerini.gr.

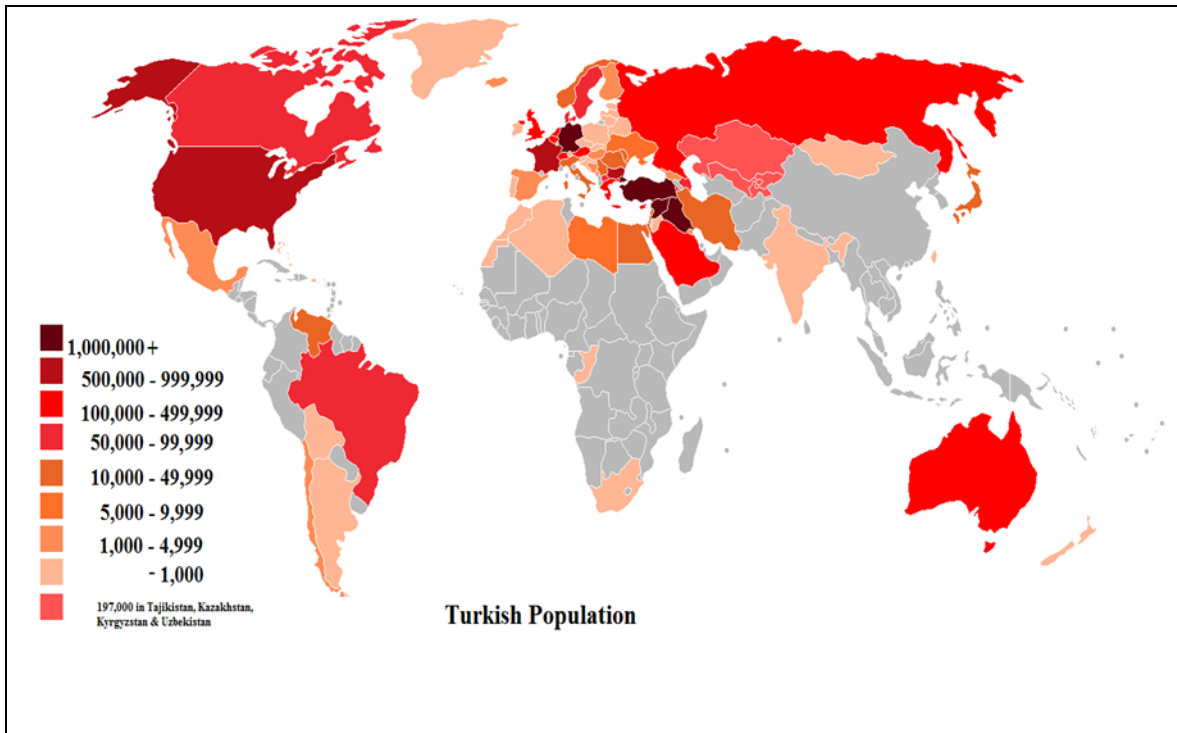
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πολιτικός χάρτης της Τουρκίας

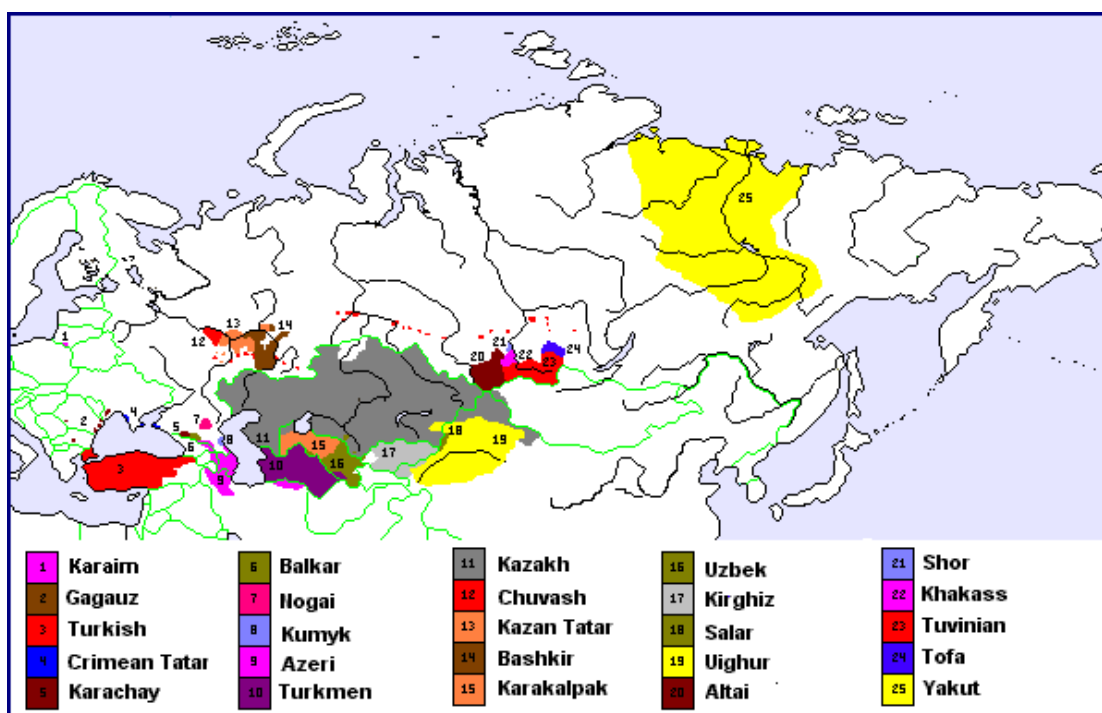
Πηγή: www.mapsofworld.com

Οι Τούρκοι ανά τον κόσμο

Πηγή: www.worldometers.org

Χάρτης τουρκικών διαλέκτων

Πηγή: www.languagesoftheworld.info

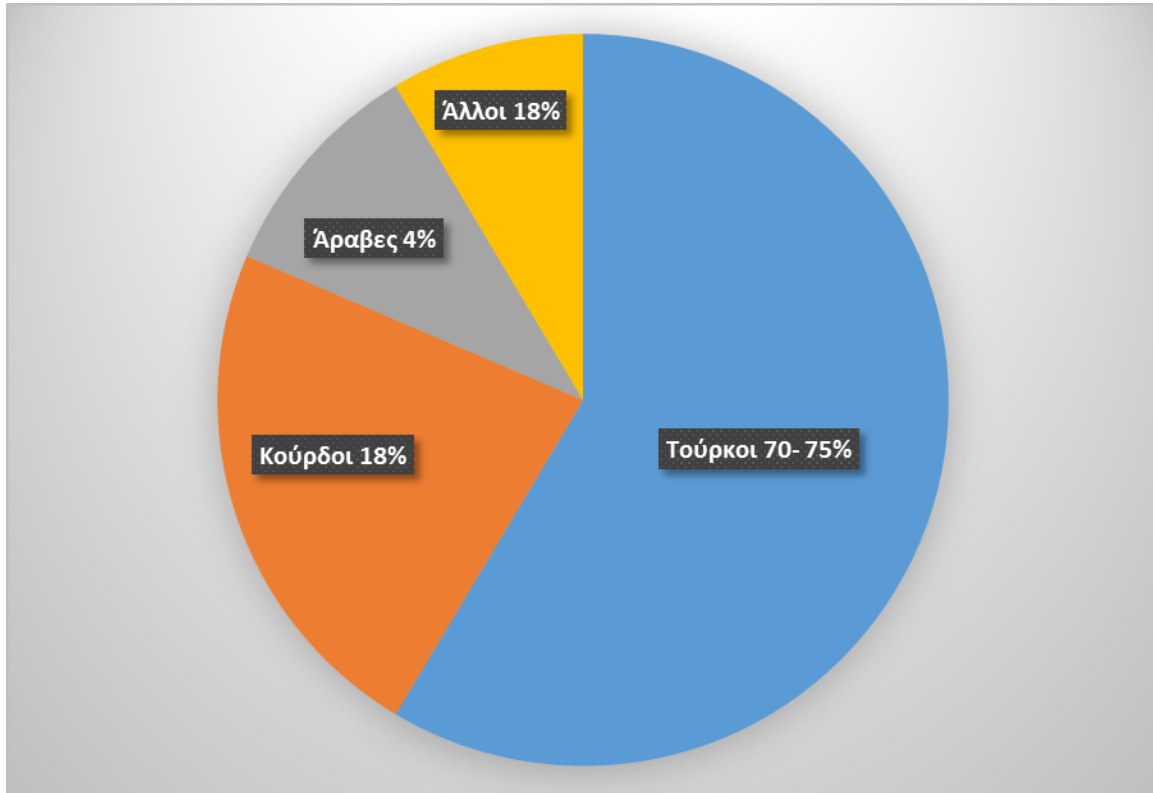
Σύμβολα τουρκικών ενόπλων δυνάμεων

Πηγή: www.photius.com

Σχεδιασμός: Μιχαήλ- Εμμανουήλ Δημάκας

Πληθυσμιακή σύνθεση της Τουρκίας

**Αλβανοί, Βόσνιοι, Αζέροι, Γεωργιανοί, Πομάκοι, Λαζοί, Αρμένιοι, Σύριοι/Ασσύριοι, Εβραίοι, Έλληνες*

Πηγή: www.turkstat.gov.tr

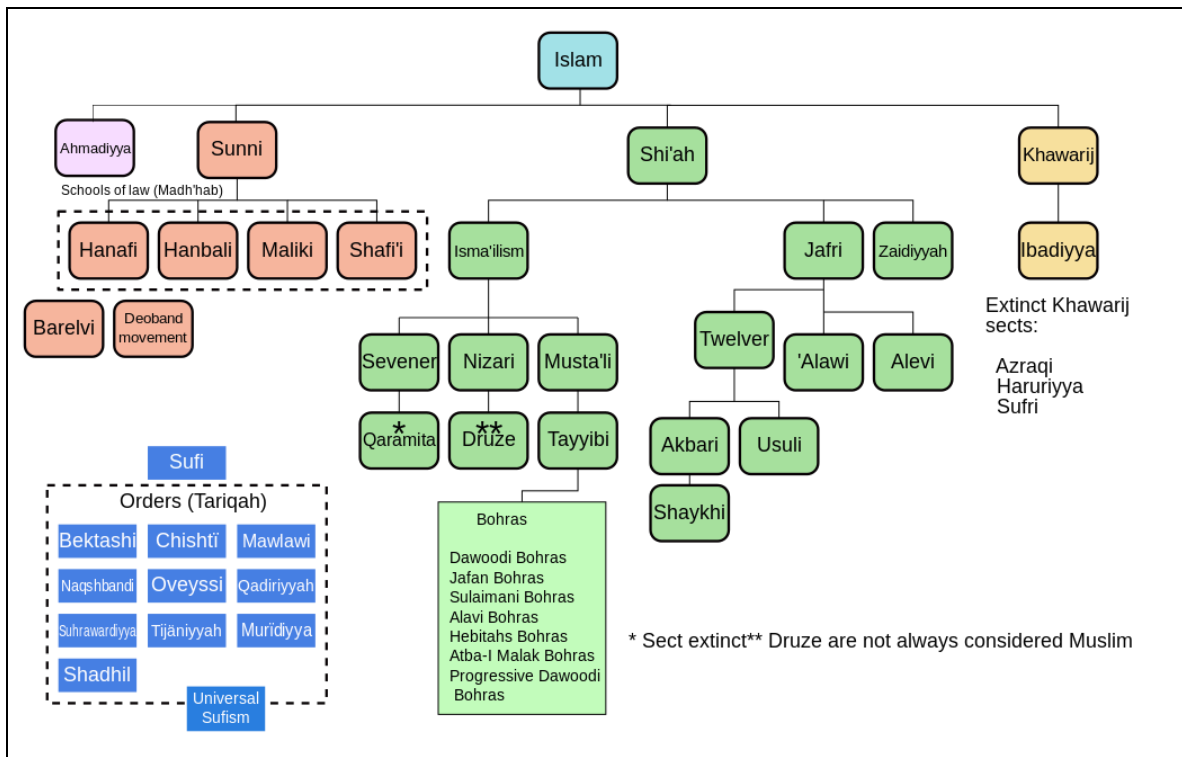
Σχεδιασμός: Μιχαήλ- Εμμανουήλ Δημάκας

Το μυστικιστικό Ισλάμ στην Τουρκία

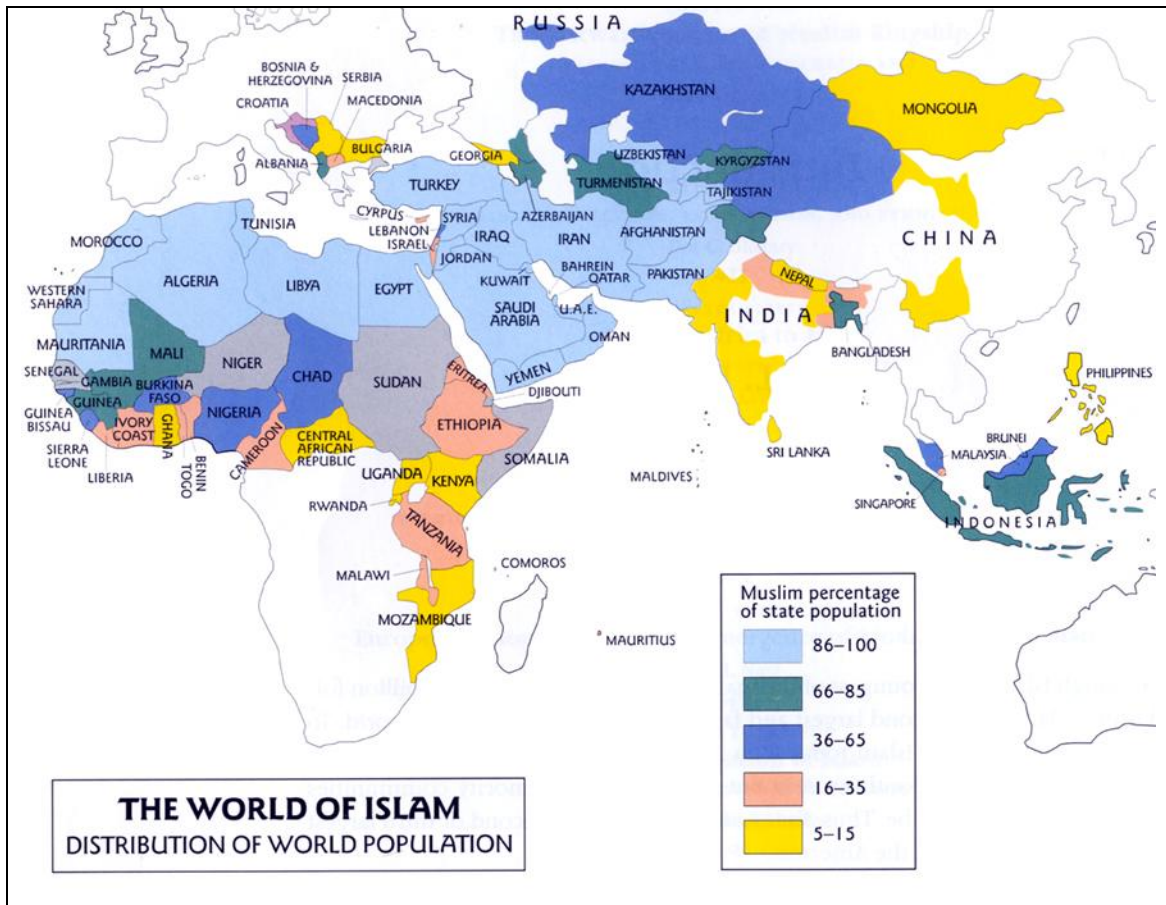
Σχεδιασμός: Μιχαήλ- Εμμανουήλ Δημάκας

Παρακλάδια και σχολές του Ισλάμ

Πηγή: www.wikimedia.org

Ο χάρτης του Ισλάμ

Πηγή: www.worldofislam.info

Ο χάρτης της «Νέας Μέσης Ανατολής»

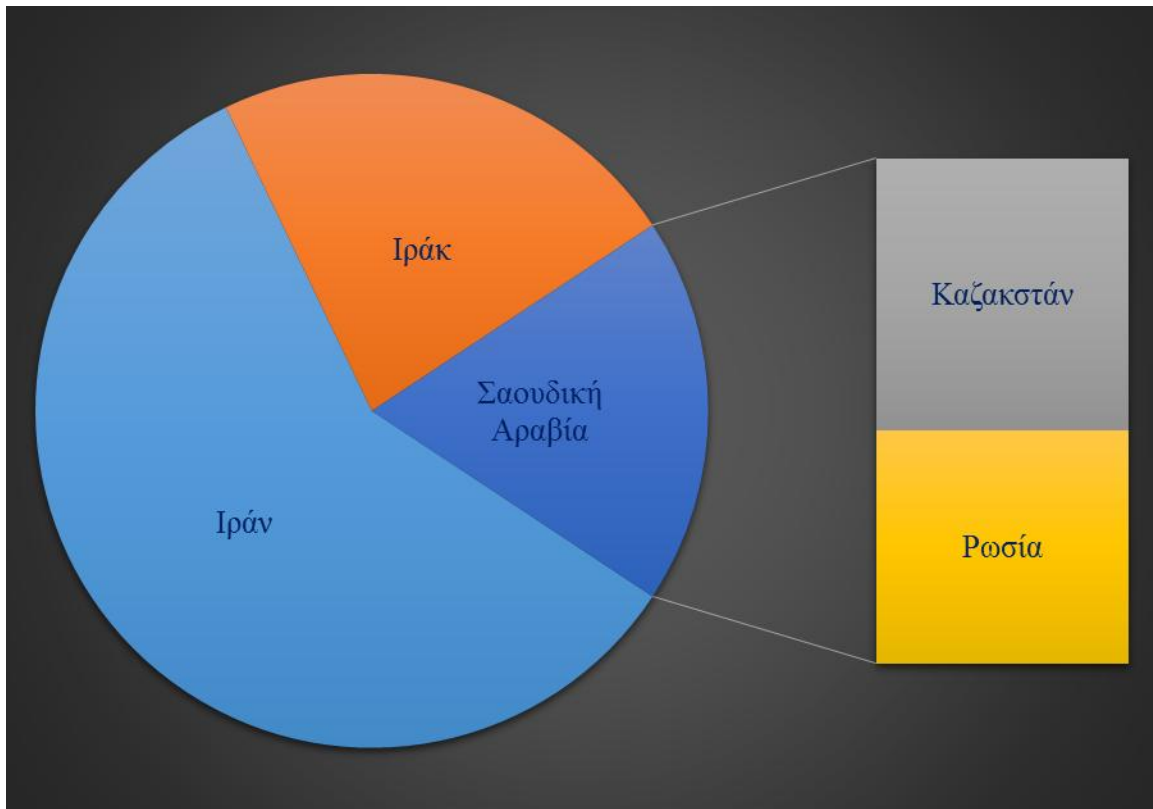
Πηγή: www.globalresearch.ca

Χάρτης του Ισλαμικού Κράτους

Πηγή: www.therightscoop.com

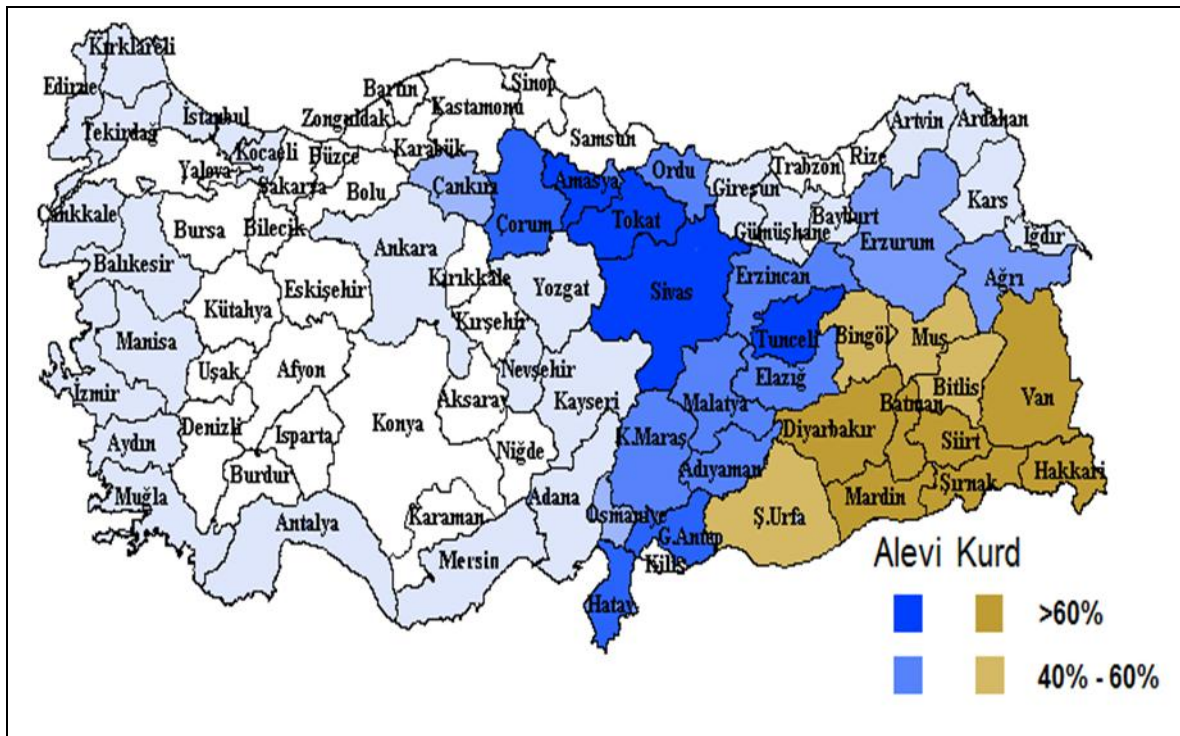
Εισαγωγείς αργού πετρελαίου στην Τουρκία

Πηγή: www.iea.org

Σχεδιασμός: Μιχαήλ- Εμμανουήλ Δημάκας

Αλβιτικοί- κουρδικοί πληθυσμοί στην Τουρκία

Πηγή: www.islam.uga.edu

Κράτη της Μέσης Ανατολής

ΧΩΡΑ	ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΕΚΤΑΣΗ
Αίγυπτος	Κάιρο	89.235.000	1.010.407 km ²
Ιράν	Τεχεράνη	78.192.200	1.648.195 km ²
Τουρκία	Άγκυρα	77.695.904	783.562 km ²
Ιράκ	Βαγδάτη	36.004.552	437.072 km ²
Σαουδική Αραβία	Ριάντ	30.770.375	2.149.690 km ²
Υεμένη	Σανα΄ά	23.833.000	527.829 km ²
Συρία	Δαμασκός	17.951.639	185.180 km ²
Η.Α.Ε.	Αμπού- Ντάμπι	9.346.129	83.600 km ²
Ισραήλ	Ιερουσαλήμ	8.238.300	22.072 km ²
Ιορδανία	Αμμάν	6.721.882	89.342 km ²
Παλαιστίνη	Ραμάλα	4.550.368	6.220 km ²
Λίβανος	Βηρυτός	4.467.000	10.452 km ²
Κουβέιτ	Πόλη του Κουβέιτ	4.044.500	17.820 km ²
Ομάν	Μουσκάτ	3.219.775	309.501 km ²
Κατάρ	Ντόχα	2.155.446	11.571 km ²
Μπαχρέιν	Μανάμα	1.343.000	765 km ²
Κύπρος	Λευκωσία	1.141.166	9.251 km ²

Σχεδιασμός: Μιχαήλ- Εμμανουήλ Δημάκας

Βιβλιογραφία

Ελληνική Γλώσσα

Bozarslan, Hamit, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας Από την Επανάσταση των Νεοτούρκων Μέχρι Σήμερα*, Σαββάλας, Αθήνα 2004.

Brzezinski, Zbigniew, *Η Μεγάλη Σκακιέρα Η Αμερικανική Υπεροχή και οι Γεωστρατηγικές της Επιταγές*, Λιβάνης, Αθήνα 1998.

Cockburn, Patrick, *Η Επιστροφή των Τζιχαντιστών Το Ισλαμικό Κράτος και η Νέα Εξέγερση των Σουνιτών*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2014.

Ford, Roger, *Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος στη Μέση Ανατολή Από την Εδέμ στον Αρμαγεδδώνα*, Ψυχογιός, Αθήνα 2011.

Herzog, Chaim, *Οι Αραβοϊσραηλινοί Πόλεμοι Η Αραβοϊσραηλινή Διένεξη από το 1948 Μέχρι Σήμερα*, Λιναίος, Αθήνα 2011.

Landau, Jacob M., *Παντουρκισμός Το Δόγμα του Τουρκικού Επεκτατισμού*, Θετίλη, Αθήνα 1995.

Napoleoni, Loretta, *Ο Ισλαμιστικός Φοίνικας Το Ισλαμικό Κράτος και οι Γεωπολιτικές Ανακατατάξεις στη Μέση Ανατολή*, (Μετάφραση: Σώτη Τριανταφύλλου), Πατάκης, Αθήνα 2014.

Roulton, Hugh, *Ημίψηλο Γκρίζος Λόκος και Ημισέληνος*, Οδυσσέας, Αθήνα 2000.

Regan, Geoffrey, *Μάχες που Άλλαξαν την Ιστορία 50 Αποφασιστικές Μάχες σε 2.500 Χρόνια Πολέμων*, Κασταλία, Αθήνα 2007.

Shankland, David, *Ισλάμ και Κοινωνία στην Τουρκία*, Κριτική, Αθήνα 2003.

Το Ιερό Κοράνιο, Αθήνα: Κάκτος 2002.

Τριανταφύλλου, Δημήτρης- Φωτίου, Ελένη, *Τουρκική Εξωτερική Πολιτική την Εποχή του ΑΚΡ Προς μια Pax Ottomana;*, Παπαζήσης, Αθήνα 2010.

Van Gent, Amalia, *Τουρκικά Ρήγματα Μια Χώρα σε Αναζήτηση Ταυτότητας*, (Πρόλογος: Niyazi Kizilyürek) Παπαζήσης, Αθήνα 2011.

Zürcher, Erik J., *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια 2004.

Ατταλίδης, Μιχάλης, «Τουρκία: Μια Υποψήφια Χώρα;» στο *Η Νέα Τουρκική Ηγεμονία Διαστάσεις του Πολιτικού Ισλάμ*, επιμ. Νίκος Μούδουρος- Μιχάλης Ν. Μιχαήλ, Παπαζήσης, Αθήνα 2014.

Γιαλλουρίδης, Χριστόδουλος Κ.- Λαγγίδης Αφεντούλης Θ., *Μετακεμαλισμός*, Σιδέρης, Αθήνα 2004.

Γιαλλουρίδης, Χριστόδουλος Κ., *Η Ελληνο- τουρκική Σύγκρουση από την Κύπρο έως τα Ίμια, τους S- 300 και το Ελσίνκι 1955- 2000 Η Οπτική του Τύπου* (Πρόλογος: Ευάγγελος Βενιζέλος), Σιδέρης, Αθήνα 2001.

Γιαλλουρίδης, Χριστόδουλος Κ., *Η Τουρκία σε Μετάβαση* (Πρόλογος: Νεοκλής Σαρρής), Σιδέρης, Αθήνα 1997.

Γιαλλουρίδης, Χριστόδουλος Κ., *Η Τουρκία στον 21^ο Αιώνα Ο Μακρύς Δρόμος προς την Ευρώπη* (επιμ: Αφεντούλης Λαγγίδης- Θεόδωρος Τσακίρης), Σιδέρης, Αθήνα 2004.

Γρηγοριάδης, Ιωάννης, «Η «Νέα Τουρκική Εξωτερική Πολιτική»: Μια Αξιολόγηση των Πολιτικών και Οικονομικών της Ερεισμάτων» στο *Η Νέα Τουρκική Ηγεμονία Διαστάσεις του Πολιτικού Ισλάμ*, επιμ. Νίκος Μούδουρος- Μιχάλης Ν. Μιχαήλ, Παπαζήσης, Αθήνα 2014.

Γρίβας, Κωνσταντίνος, *Το Τέλος του Πετρελαίου & η Αρχή της Νέας Αμερικανικής Γεωστρατηγικής*, Λιβάνης, Αθήνα 2008.

Γώγος, Κωνσταντίνος Χ., *Τουρκικό Πολιτικό Ισλάμ και Ισλαμιστικά Δίκτυα στη Γερμανία*, Λιβάνης, Αθήνα 2011.

Δεριζιώτης, Αντώνιος, «Η Εξωτερική Πολιτική της Κυβέρνησης Ερντογάν και η Ουάσινγκτον» στο *Η Νέα Τουρκική Ηγεμονία Διαστάσεις του Πολιτικού Ισλάμ*, επιμ. Νίκος Μούδουρος- Μιχάλης Ν. Μιχαήλ, Παπαζήσης, Αθήνα 2014.

Εγκυκλοπαίδεια Grand Larousse, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001.

Εγκυκλοπαίδεια Δομή, Εκδόσεις Δομή, Αθήνα 2006.

Κουσκουβέλης, Ηλίας, «Πολιτική των «Μηδενικών Προβλημάτων» με τους Γείτονες ή Προβληματική Πολιτική;», στο *Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία*, επιμ. Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης- Σπυρίδων Ν. Λίτσας, Ποιότητα, Αθήνα 2013.

Κωνσταντινίδης, Στέφανος, *Τουρκία Ο Ιστορικός Συμβιβασμός και το Νέο-οθωμανικό Μοντέλο*, Εκδόσεις Αιγαίον, Λευκωσία 2011.

Λίτσας, Σπυρίδων Ν., «Η Θεωρία της Ήπιας Ισχύος στο Πλαίσιο των Νέο-οθωμανικών Προσανατολισμών: Μια Ενδοσκόπηση στο Στρατηγικό Βάθος», στο *Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία*, επιμ. Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης- Σπυρίδων Ν. Λίτσας, Ποιότητα, Αθήνα 2013.

Λυγερός, Σταύρος- Μελάς, Κώστας, *Μετά τον Ερντογάν τι;*, Πατάκης, Αθήνα 2013.

Λυγερός, Σταύρος, *Σταυροφόροι Χωρίς Σταυρό Ισλαμική Τρομοκρατία, ΗΠΑ & Νεοοθωμανισμός*, Λιβάνης, Αθήνα 2010.

Μάζης, Ιωάννης Θ., *Γεωγραφία του Ισλαμιστικού Κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Παπαζήσης, Αθήνα 2002.

Μάζης, Ιωάννης Θ., *Γεωπολιτική των Υδάτων στη Μέση Ανατολή (Αραβικές Χώρες- Ισραήλ- Τουρκία)*, (Πρόλογος: Σπυρίδων Καλογερόπουλος-Στράτης), Παπαζήσης, Αθήνα 2001.

Μάζης, Ιωάννης Θ., *Η Γεωπολιτική της Ευρύτερης Μέσης Ανατολής και η Τουρκία*, Λιβάνης, Αθήνα 2008.

Μάζης, Ιωάννης Θ., *Μυστικά Ισλαμικά Τάγματα και Πολιτικο- οικονομικό Ισλάμ στη Σύγχρονη Τουρκία*, (Πρόλογος: Θεόδωρος Χριστοδουλίδης), Προσκήνιο, Αθήνα 2000.

Μάζης, Ιωάννης, Θ., *Γεωπολιτική Η Θεωρία και η Πράξη*, Παπαζήσης, Αθήνα 2002.

Μηνάγιας, Χρήστος Δ., *Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας*, (Πρόλογος: Μάριος Α. Ευρυβιάδης), Τουρίκη, Αθήνα 2010.

Μούδουρος, Νίκος, *Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας Από την Κεμαλική Κυριαρχία στον «Ισλαμικό» Νεοφιλελευθερισμό*, (Πρόλογος: Σία Αναγνωστοπούλου), Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2012.

Νταβούτογλου, Αχμέτ, *Εναλλακτικές Κοσμοθεωρίες Η Επίδραση της Ισλαμικής και της Δυτικής Κοσμοθεωρίας στην Πολιτική Θεωρία*, (Μετάφραση: Κωνσταντίνος Κολιόπουλος), Σωτήρης Ρούσσοσ (επιμ.), Ποιότητα, Αθήνα 2011.

Νταβούτογλου, Αχμέτ, *Το Στρατηγικό Βάθος Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*, (Μετάφραση: Νικόλαος Ραπτόπουλος), Νεοκλής Σαρρής (επιμ.), Ποιότητα, Αθήνα 2010.

Ουζγκέλ, Ιλχάν, «Ο Ρόλος του Στρατού στην Εξωτερική Πολιτική», στο Αχμέτ Ινσέλ- Αλί Μπαϊράμογλου, *Τουρκικός Στρατός Ένα Πολιτικό Κόμμα, μια Κοινωνική Τάξη*, επιμ. Σία Αναγνωστοπούλου- Στρατής Μπουρνάζος, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2007.

Πάπυρος Larousse *Το Παπυράκι*, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος, Αθήνα 2003.

Παρίσης, Ιωάννης, *Η Ευρώπη της Άμυνας Ευρωπαϊκή Πολιτική Ασφάλειας & Άμυνας*, Έκφραση Πολιτισμού, Αθήνα 2010.

Ρόμπινς, Φίλιπ, *Στρατός και Διπλωματία Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική από την Έναρξη του Ψυχρού Πολέμου*, (Μετάφραση: Ερρίκος Μπαρτζινόπουλος), Σύγχρονοι Ορίζοντες, Αθήνα 2004.

Τζιάρρας, Ζήνωνας, «Ο Μετασχηματισμός της Σύγχρονης Τουρκικής Περιφερειακής Πολιτικής Ασφάλειας» στο *Η Νέα Τουρκική Ηγεμονία Διαστάσεις του Πολιτικού Ισλάμ*, επιμ. Νίκος Μούδουρος- Μιχάλης Ν. Μιχαήλ, Παπαζήσης, Αθήνα 2014.

Τουρκο- ελληνικό Λεξικό, Κέντρο Ανατολικών Σπουδών και Πολιτισμού, Αθήνα 1995.

Χειλαδάκης, Νίκος, *Φάκελος Οτσαλάν Από τη Δαμασκό στο Ιμραλί*, Επικοινωνίες, Αθήνα 1999.

Χοβαννεσιάν, Χεμαγιέκ, «Η Τουρκική Πολιτική στον Καύκασο και τη Μαύρη Θάλασσα» στο *Τουρκία Ισλάμ και Κρίση του Κεμαλισμού*, επιμ. Κωνσταντίνος Γεώργιας- Γιώργος Καραμπελιάς, Εναλλακτικές Εκδόσεις/Άτροπος 7, Αθήνα 2001.

Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 2014.

Ξενογλώσση Βιβλιογραφία

Çarkoğlu, Ali- Mine, Eder, «Water Conflict: The Euphrates- Tigris Basin» στο *Turkey In World Politics An Emerging Multiregional Power*, επιμ. Barry Rubin- Kemal Kirişçi, Lynne Rienner Publishers, London 2001.

Chambers Dictionary Of World History, Chambers Harrap Publishers, Edinburgh 2005.

Dayan, Moshe, *The Diary Of The Sinai Campaign*, Schocken Books, New York 1967.

Dictionary Of Wars, επιμ. George Childs Kohn, (Third Edition), Checkmark Books, New York 2007.

Hale, William, *Turkey, The US And Iraq*, London Middle East Institute SOAS, London 2007.

Hale, William, *Turkish Foreign Policy 1774- 2000*, Frank Cass Publishers, London 2002.

Keridis, Dimitris, «Turkey And The Identity Of Europe: Contemporary Identity Politics On The European Frontier» στο *Turkey's Accession To The European Union*, επιμ. Constantinos Arvanitopoulos, Springer- Verlag, Berlin Heidelberg 2009.

Kirişçi, Kemal, «The Future Of Turkish Policy Toward The Middle East» στο *Turkey In World Politics An Emerging Multiregional Power*, επιμ. Barry Rubin- Kemal Kirişçi, Lynne Rienner Publishers, London 2001.

Marcus, Aliza, *Blood And Belief The PKK And The Kurdish Fight For Independence*, New York University Press, New York 2007.

McDowall, David, *A Modern History Of The Kurds*, I.B. Tauris, London 2010.

Oran, Baskın, *Turkish Foreign Policy, 1919- 2006 Facts And Analyses With Documents*, (Μετάφραση: Mustafa Akşin), Salt Lake City: University of Utah Press 2007.

Robins, Philip, *Turkey And The Middle East*, Chatham House Papers, London 1991.

Tschigri, Dan, «Turkey And The Arab World In The New Millennium» στο *Turkey's Foreign Policy In The 21st Century A Changing Role In World Politics*, επιμ. Tareq Y. Ismael- Mustafa Aydın, Ashgate, Hants 2003.

The Encyclopedia Of War From Ancient Egypt To Iraq, Dorling Kindersley, London 2012.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

White, Matthew, *The Great Big Book Of Horrible Things*, W.W. Norton & Company, New York 2012.

Άρθρα και Περιοδικά

«Shamgen: ‘The Muslim Union’», www.rehmat1.com, 5.4.2011.

«Νέα Αναφορά του Γ.Γ. του ΟΗΕ για την Κατάσταση στην Αμπχαζία «Καίει» την Γεωργία», www.defencenet.gr, 4.8.2014.

«Νταβούτογλου: Ελπίδα μας η Ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ Μέχρι το 2023», www.protothema.gr, 1.9.2014.

Çevik, İlnur, «Erbakan Returns To A Country Angered By Moammar Gaddafi», www.hurriyetdailynews.com, 6.10.1996.

Dağı, İhsan, «Pursuing Islamism with democracy», www.todayszaman.com, 9.12.2012.

Harel, Amos, «ANALYSIS/IAF Strike On Gaza Is Israel’s Version Of ‘Shock And Awe’», www.haaretz.com, 27.12.2008.

Maia Manchkhavili, «Turkish Security Models for South Caucasus Region», www.researchturkey.org, 8.8.2014.

Γρηγοριάδης, Ιωάννης, «Η Μοναξιά της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή», www.kathimerini.gr, 6.8.2013.

Γρηγοριάδης, Ιωάννης, «Η Τουρκία και το Ισλαμικό Κράτος», www.kathimerini.gr, 26.9.2014.

Γρίβας, Κωνσταντίνος, «Ιρανικό Υπερόπλο Φέρνει Κοντά Ουάσιγκτον-Τεχεράνη», *Επίκαιρα*, Νοέμβριος 2014, 268.

Γρίβας, Κωνσταντίνος, «Το Τέλος της Στρατιωτικής Παντοδυναμίας της Δύσης και η Γεωγραφία Ισχύος στη Μέση Ανατολή», *Nexus*, Απρίλιος 2011, 62.

Ευρυβιάδης, Μάριος, Λ., «Ο Ηγεμονικός Άξονας Τουρκίας- Ισραήλ», *Στοχαστής*, Δεκέμβριος 1999, Τετράδια: πολιτικού διαλόγου έρευνας και κριτικής (43), 11-33. (1999).

Ζήκου, Ζέζα, «Η Ερωτική Σχέση των Η.Π.Α. με τους Αντικομμουνιστές Ισλαμιστές και η Τουρκία», *Επίκαιρα*, Μάρτιος 2011, 38.

Κουρούση, Νικολέττα, «Η Εξωτερική Πολιτική υπό το Δόγμα Νταβούτογλου», www.geostrategicforecasting.com, 17.1.2014.

Μελέτης, Νίκος, «Τουρκία: Οι Μεγάλες Ήττες στην Εξωτερική Πολιτική», www.euro2day.gr, 23.5.2013.

Πρωτόπαπας, Γιώργος, «Η Τουρκία Επιχειρεί να Αναβιώσει την Οθωμανική Αυτοκρατορία Μέσω Ήπιας Ισχύος», *Επίκαιρα*, Μάρτιος 2013, 179.

Πρωτόπαπας, Γιώργος, «Ισραήλ- Τουρκία- Ιράν: Ανταγωνισμός και Περιφερειακές Ισορροπίες», *Άμυνα και Διπλωματία*, Νοέμβριος 2013, 266.

Ρούσσοι, Σωτήρης, «Ο Πόλεμος στη Συρία ή ο Πόλεμος για τη Συρία», *Χρόνος*, Αύγουστος 2013, 4.

Χειλά, Ειρήνη, «ΕΕ και Τουρκία», *Εθνικές Επάλξεις*, Ιανουάριος- Μάρτιος 2010, 90.

Διαδικτυακοί Τόποι

www.antakya.gov.tr

www.defencenet.gr

www.diolkos.blogspot.gr

www.energyprees.gr

www.eoellas.org

www.euro2day.gr

www.europa.eu

www.globalresearch.ca

www.globalsecurity.org

www.haaretz.com

www.haf.gr

www.iea.org

www.islam.uga.ed

www.jewishvirtuallibrary.org

www.languagesoftheworld.info

www.mapsofworld.com

www.mfa.gov.tr

www.naftemporiki.gr

www.onalert.gr

www.osce.org

www.photius.com

www.stratfor.com

www.thefreedictionary.com

www.therightscoopd.com

www.tpao.gov.tr

www.turkstat.gov.tr

www.un.org

www.wikimedia.org

www.worldofislam.info

www.worldometers.org